SLOVENSKÁ REČ

časopis pre výskum slovenského jazyka orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied

HLAVNÝ REDAKTOR
František Kočiš

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Anna Oravcová

REDAKČNÁ RADA
Ján Bosák, Ferdinand Buffa, Ladislav Dvonč, Ján Findra, Juraj Furdík, Eugen Jóna, Ján Kačala, František Kočiš, Jozef Mistrík, Jozef Mlacek, Anna Oravcová, Štefan Peciar, Jozef Ružička

REDAKCIA
813 64 Bratislava, Nálepkova 26

OBSAH

E. Jóna, Zo spomienok hlavného redaktora Slovenskej reči 65
G. Nolte, O snahovom préterite a potenciálnom prézente v slovenčine 72
F. Kočiš, Adverbiálno-objektové zložené syntagmy 79

DISKUSIE

F. Sabol, Nad pravopisom zložených slov . . 93
J. Lenhardt, Vokalická kvantita v súčasnej angličtine a jej prepis v slovenčine . . . 96
F. Uličný, Najstarší výskyt slova *slovenský* z roku 1294 101

SPRÁVY A POSUDKY

Konferencia o začiatkoch československej štátnosti a o úlohe slovanskej kultúry v európskych dejinách. M. Majtán 105
9. slovenská onomastická konferencia. K. Hegerová — T. Laliková 106
V službách jazykovej kultúry. K. Palkovič . 109
Recueil linguistique de Bratislava. 7. J. Sejáková 110
NAGAJO, S.: Slovakiago kaiwa renšúčó. V. Krupa 114
BENEDEK, G.: Slovenské nárečia v stoliciach Sălaj a Bihor v Rumunsku. A. Habovštiak 115
ORAVEC, J. — BAJZÍKOVÁ, E. — FURDÍK, J.: Súčasný slovenský jazyk. Morfológia. J. Pavlovič 119
O češtině každodenní. E. Pícha 122

ROZLIČNOSTI

Významové chyby v jazykovom prejave. F. Kočiš 125
Dizajnér, buldozér a *dispečer*. J. Jacko . . 127

SLOVENSKÁ
REČ

ROČNÍK 51 – 1986
ČÍSLO 2

Eugen Jóna

ZO SPOMIENOK HLAVNÉHO REDAKTORA SLOVENSKEJ REČI

Pri jubileu nášho časopisu, ktorého 50. ročník sa zavŕšil minulého roku, treba sa vrátiť k jeho začiatkom a k významnejším obdobiam v jeho minulosti. Vznik Slovenskej reči možno pochopiť predovšetkým z jazykovej situácie po prvej svetovej vojne v Československej republike, z celkového stavu Slovákov v novom štáte, ako aj z ich predchádzajúceho vývinu vo feudálnom a kapitalistickom Uhorsku. Obraz tých pomerov a udalostí, triednych bojov a zápasov politických, národnostných pod heslom „Za tú našu slovenčinu" možno nájsť v našej všeobecnej politickej a kultúrnej historiografii, budovanej na rozboroch príslušných prameňov, medzi nimi aj spomienok jednotlivcov. Dejiny slovenského jazyka a jazykovedy majú svoju osobitnú metodológiu a svoje pramene, ku ktorým patria aj osobné spomienky pamätníkov. V našich jazykovedných časopisoch sa odráža vývin spisovnej slovenčiny a rozvoj slovenskej jazykovedy, takže môžu byť priamym prameňom poznania jej dejín. Keďže so Slovenskou rečou som bol v spojení od jej začiatkov ako čitateľ, neskoršie ako autor i redaktor, môžem teda i ja prispieť svojimi glosami k celkovému obrazu jej dejín.

V dvadsiatych i tridsiatych rokoch nášho storočia Slováci prežili nové národné obrodenie. Pomohla im predovšetkým československá škola. Mali sme zväčša českých učiteľov a profesorov. Poznatky získané v škole si slovenská mládež „prekladala" do slovenčiny: popri oficiálnom československom povedomí získavala protirečivo slovenské povedomie. Nadväzovala najmä na tradície 19. stor. pomocou literatúry a publicistiky. Naša odborná literatúra nebola bohatá, ale každý podľa svojich záujmov našiel už na strednej škole potrebné poučenie. Mňa v škole zaujímal predovšetkým slovenský jazyk a literatúra. Zadovážil som si Škultétyho spracovanie Czam-

belovej Rukoväti spisovnej reči slovenskej (3. vydanie z r. 1919) a Dejiny literatúry slovenskej od J. Vlčka (obnovené vydanie z r. 1923). Tieto dve knihy si opatrujem podnes; ich autorom som neskoršie venoval články a štúdie. Čítal som všetko, čo som dostal do rúk od známych a potom i z knižníc: od Dobšinského „národných povestí" až po Bibliu (Dobšinského si doniesli na Hradište naši susedia až z Ameriky), od dobrodružných románov K. Maya až po psychologické romány F. M. Dostojevského, od historických próz J. Kalinčiaka, A. Jiráska, H. Sienkiewicza, V. Huga, W. Scotta až po Tolstého Vojnu a mier, poéziu od A. Sládkoviča, J. Kráľa, J. Bottu, K. H. Máchu po G. G. Byrona a i. Na gymnáziu v Lučenci, kam som dochádzal vlakom, študovali žiaci z ďalekého okolia, medzi nimi aj ľavicovo orientovaní študenti vo vyšších triedach (J. Poničan, J. Ďuriš, S. Takáč a i.) a priateľ z mojej triedy ma zásoboval marxistickou literatúrou (podnes mám Novomeského knižku Marx a slovenský národ). V samovzdelávacom krúžku som mal úlohu kritika básnických pokusov mladších autorov. Našich klasikov Vajanského, Hviezdoslava, Kukučína, Šoltésovú, Vansovú, Timravu, Tajovského som poznal nielen z povinného domáceho čítania.

Na vysokú školu som šiel študovať filozofiu do Prahy. Pretože na gymnáziu sa vo vyšších triedach na hodinách jazykov učila predovšetkým literatúra, zapísal som si v Prahe postupne prednášky a semináre z dejín slovenskej a českej literatúry (J. Vlčka, F. Kleinschnitzovú, J. Jakubca, M. Hýska), z dejín francúzskej a svetovej literatúry (F. X. Šaldu, V. Tilleho), ale i povinné prednášky a semináre zo staroslovienčiny (M. Weingarta), zo staročeštiny (E. Smetánku, F. Ryšánka, ktorý bol profesorom v Bratislave, ale viedol cvičenia i v Prahe), neskoršie i slovanské literatúry (J. Horáka) a jazyky (V. Franceva) a pravdaže z druhého svojho odboru i francúzsku gramatiku (M. Křepinského, V. Bubna). Vo vyšších semestroch som potom počúval niektoré prednášky aj iných profesorov (napr. O. Zicha z estetiky, J. Šustu zo všeobecných dejín, B. Rybu z klasickej filológie a i.).

V prvom semestri sme na vianočné prázdniny r. 1928 dostali od prof. Weingarta za úlohu zapísať texty zo svojho nárečia. Keď som doniesol ukážku ipeľského nárečia z Novohradu, prof. Weingart ma vyzval skúmať toto nárečie, pretože je neobyčajne zaujímavé. Tento záujem čoskoro rozhodol o mojej ďalšej orientácii. Z profesorov práve M. Weingart mi najviac imponoval: mal široký rozhľad, bohaté vedomosti a bol výborný učiteľ. V druhom roku štúdií som sa stal jedným z demonštrátorov, t. j. knihovníkom vo veľkom slovanskom seminári a mal som takto priamy prístup ku knihám bohatej seminárnej knižnice. Tam som získal prehľad v odbornej literatúre.

Nezabudnuteľným zážitkom pre mňa bol prvý kongres slovanských filológov r. 1929 v Prahe. Ako informátor na kongrese som sa dostal do blízkosti

mnohých osobností z vedeckého sveta. Vypočul som si aj niektoré prednášky našich i zahraničných lingvistov, získal som tézy prednášok, príležitostné publikácie, separáty a pod. Na tomto fóre kolektívne vystúpil so svojimi tézami o jazyku a literatúre Pražský lingvistický krúžok; tézy predniesli ich príslušní špecialisti (V. Mathesius, J. Mukařovský, B. Havránek, M. Weingart, ďalej N. Trubeckoj, R. Jakobson a i.). V Prahe som sledoval prednášky a publikácie Pražského lingvistického krúžku i v ďalších rokoch, najmä o problematike spisovného jazyka a jeho kultúry. V Prahe boli vtedy možnosti študovať a poznávať rozličné jazyky, filozofické a umelecké smery, ich reprezentantov, ale slovenskí študenti prežívali dosť intenzívne i domáce udalosti. Politické a hospodárske protirečenia v ČSR sa priostrovali a odrážali sa i v jazykových sporoch. V Matici slovenskej v Martine sa síce ustaľoval úzus v časopisoch i v knižných publikáciách, ale v Bratislave a inde vo vydavateľstvách nebolo jednotnej normy. Ukazovala sa potreba kodifikácie spisovnej slovenčiny. Matica slovenská (J. Škultéty) v spolupráci s Českou akademiou (J. Zubatý, E. Smetánka a i.) prijala niektoré pravopisné zásady pre slovenčinu, robili sa pokusy vypracovať pravopisnú príručku (K. Suchý, F. Heřmanský), ale až koncom 20. rokov osobitná pravopisná komisia Matice slovenskej pod predsedníctvom V. Vážneho vyhotovila koncept Pravidiel slovenského pravopisu s pravopisným slovníkom a predložila ho vtedajšiemu Ministerstvu školstva v Prahe na schválenie (porov. o tom v mojom článku o J. Damborskom v Slovenskej reči, 1980). Keď r. 1931 vyšla v Slovenských pohľadoch najprv informatívna správa V. Vážneho o nových Pravidlách a potom i kritika od H. Bartka, a to prv ako sa dostala sama kniha do rúk verejnosti, začal sa v tlači boj o slovenčinu v oboch hlavných politických táboroch — centralistickom a autonomistickom. Denná tlač veci skresľovala a zneužívala na úzko politické ciele. V máji r. 1932 tajomník Matice slovenskej R. Kľačko, J. C. Hronský a i. zorganizovali valné zhromaždenie Matice slovenskej v Martine, na ktorom pomocou politických činiteľov (A. Hlinka, M. Rázus a i.) z výboru vylúčili V. Vážneho a jeho stúpencov. Na protest proti novému vedeniu Matice slovenskej sa organizovalo vystupovanie z Matice, ale spomedzi mladých lingvistov a študentov vystúpilo len málo členov, ba mnohí sa práve vtedy prihlásili za členov Matice slovenskej.

Ohlas boja za slovenský pravopis sa dostal i na filozofickú fakultu v Prahe, kde v tom čase bol už J. Stanislav ako asistent štipendista, chystajúci sa na habilitáciu zo slavistiky (knihu Liptovské nárečia mu vydala Matica slovenská). Po smrti J. Vlčka (1930) sa na zasadnutiach matičnej pravopisnej komisie zúčastňoval i J. Stanislav a v diskusiách bránil Vážneho stanovisko. Z mladších lingvistov potrebu vedeckosti v diskusiách o pravopise zdôrazňoval v tlači i Ľ. Novák. Na inom (autonomistickom)

stanovisku stál A. A. Banik, ktorý za Spolok sv. Vojtecha vypracoval obšírny návrh na úpravu pravidiel spisovného jazyka.

V diskusiách o slovenskom pravopise v širšom chápaní išlo vlastne o slovenský spisovný jazyk, o jeho kultúru a budúci vývin. Potrebu starostlivosti o svoju reč si uvedomovala slovenská inteligencia, ale i prostí slovenskí ľudia, ako svedčia zachované listy redakciám časopisov i Matici slovenskej. Z takých pohnútok miestny odbor Matice slovenskej v Košiciach pod vedením svojho predsedu J. Petrikovicha, verejného notára, zaujatého najmä za slovenskú právnu terminológiu (písal pod značkou -tri-), a svojho tajomníka A. Prídavka, spisovateľa, pracovníka rozhlasu, rozhodol sa vydávať „mesačník pre záujmy spisovného jazyka" a obetovať zo svojich prostriedkov na ten cieľ 30 000 korún. Okrem spomínaných kultúrnych pracovníkov účinkovali v Košiciach najmä stredoškolskí profesori, ktorí mohli prispievať do nového časopisu (napr. A. Jánošík), ale autorov odborných jazykovedných príspevkov bolo treba hľadať inde. Po kritike Vážneho Pravidiel z r. 1931 sa aj širokej verejnosti stal známym H. Bartek, absolvent pražskej filozofickej fakulty, ktorý po pobyte vo Francúzsku pracoval v organizácii divadelných ochotníkov v B. Bystrici a v Martine. Doktorskú dizertáciu o najstarších slovakizmoch v uhorských listinách vypracoval u prof. E. Smetánku v Prahe. V časopise Bratislava (4, 1930, s. 152—154) uverejnil príspevok Maďarské *gy* a slovenské *dz*, namierený proti niektorým etymológiám miestnych mien „hornouhorských", t. j. slovenských, v prácach J. Melicha, ktorý neuznával substitúciu slovenského palatalizovaného *dz* hláskou *gy (ď)* v maďarčine (*Privigye, Prievidzany* atď.), ale usiloval sa najmä apelatíva (ako maď. *megye*, sloven. *medza*) vykladať ako prevzaté do maďarčiny zo slovinského a chorvátskeho jazyka, nie zo slovenčiny. Po zmenách vo vedení Matice slovenskej sa H. Bartek stal členom novej pravopisnej komisie Matice slovenskej, referentom Jazykového odboru Matice slovenskej (od r. 1933) a bol teda vhodným kandidátom na redaktora nového časopisu, keď „košickí Slováci podujali sa vydávať filologický časopis pre praktické potreby, ktorý by upozorňoval na dobrý spisovný úzus a hájil záujmy nášho jazyka vo verejnom živote", ako sa uvádzalo na obálke 1. čísla (september 1932) časopisu Slovenská reč (Z programu „Slovenskej reči"). Na dobrý spisovný úzus v časopise mali upozorňovať odborné články a štúdie, záujmy nášho jazyka mali hájiť príspevky v rubrike „Slovenčina vo verejnom živote". Redaktorom tejto rubriky sa stal A. Prídavok v Košiciach, redaktorom filologických príspevkov H. Bartek v Martine.

Príspevkom v druhej časti 1. čísla pozdravil Slovenskú reč J. Škultéty (Či by sme my mohli sa nepripojiť k tomuto podniku?) a zdôraznil, že „chránenie slovenčiny, aké zamýšľa sa založením tohto orgánu, bude i chránením češtiny, postavenej na kraji mocného nemeckého sveta. Slovenčina

zemepisne tvorí centrum medzi slovanskými jazykmi, jej vývin a jej výskum súvisel v minulosti s politickou a jazykovou situáciou Slovákov v bývalom Uhorsku, kde nemali svoje školy. Od r. 1918-ho máme československý štát, slovenčina je úradnou rečou; ale v úradoch a školách ... (sú) ľudia, ktorí po slovensky neučili sa nikdy. V úradných aktoch, v novinách i knižkách z češtiny prejímame germanizmy a iné kazy ..."

Odborné a ideové vedenie Slovenskej reči, najmä keď ju od 2. ročníka vydávala Matica slovenská v Martine, sa dostalo do rúk H. Bartka, energického a ambicióznehо človeka, ktorý jazykovú politiku viedol čím ďalej, tým viac v duchu radikálnych ľudákov. Spolupracovníkov získal spomedzi prispievateľov trnavskej revue Kultúra, do ktorej sám prispieval, a spomedzi svojich známych z Košíc, z Martina, zo Žiliny, menej z Bratislavy. Zo začiatku zrejme nebolo dosť súcich príspevkov, preto redaktor uverejňoval upravené úryvky zo starších diel Ľ. Štúra, S. Czambela, J. Škultétyho. Vykladal to tak, že Tvrdého abecedný zoznam chybných slov a väzieb vychodil bez odôvodnenia, ktoré sa nájde práve u S. Czambela a J. Škultétyho. „Ide o ustálenie dobrého spisovného úzu" — hovorí sa ďalej o programe Slovenskej reči. Časom sa utvoril pevnejší káder prispievateľov Slovenskej reči (H. Bartek, J. Mihál, B. Letz, M. Knap, A. Jánošík a i.), ktorých vtedajšia kritika (napr. J. Stanislav, V. Vážný a i.) označovala za puristov a ich smer za purizmus. Tento názov oni sami prijali (napr. J. Mihál i H. Bartek), hoci v kritike sa používal i termín brusičstvo, brusičský (napr. J. Stanislav).

Môj prvý príspevok do Slovenskej reči bol dialektologický — ukážka novohradského nárečia „Ako son sa dostála do Amerike" s poznámkami o zapisovaní nárečových textov (v 1. čísle 3. ročníka zo septembra 1934). Vybral ho H. Bartek do novej rubriky „Skúmanie slovenčiny" z mojej dizertácie Nárečie horného Ipľa (názov určil prof. M. Weingart), keď som ju poslal na súbeh vedeckých prác do Matice slovenskej. R. 1934 som začal učiť na gymnáziu v Martine a pracovať na príprave slovníka slovenského jazyka v Matici. Dialektologickú monografiu som vtedy nevydal tlačou, lebo som ju chcel rozšíriť po ďalších výskumoch v Novohrade i v susednom Gemeri-Malohonte. V jazykovednej časti matičného „Sborníka" na želanie jeho redaktora Ľ. Nováka som uverejnil úryvky z dizertácie. Najprv vyšiel krátky článok o palatalizovanosti velár v strednej slovenčine podobnej palatalizovanosti v ruštine a poľštine. Tento výklad sa pokladal za samostatný objav. Všimol si ho aj ruský jazykovedec Seliščev vo svojej práci o slovanských jazykoch. Druhý príspevok bol o tzv. bohemizmoch v nárečiach Gemera a Novohradu (s mapou), kde som podľa vlastného výskumu i podľa staršej i novšej literatúry (F. Pastrnek, Júl. Botto, B. Varsik, Š. Tóbik a i.) podal charakteristiku nárečia z územia ipeľskej, sušianskej a rimavskej do-

liny, najmä pokiaľ išlo o javy pokladané za prenesené z reči českých kolonistov za Jiskrovho pôsobenia na Slovensku. Popri opisnej dialektológii usiloval som sa od začiatku pracovať v historickej dialektológii dôležitej pre rekonštrukciu vývinu slovenského jazyka. Neskoršie som vyložil hláskoslovné zmeny v južných stredoslovenských nárečiach domácim vývinom zo slovensko-maďarského bilingvizmu na etnickej hranici.

Po ustanovovacej profesorskej skúške som nastúpil vojenskú prezenčnú službu na dva roky 1937—1939. V Turnove (v škole pre záložných dôstojníkov) som prežíval ťažké časy pre Čechov a Slovákov — nástup fašizmu u nás. Po rozbití Československa som sa vrátil z vojenčiny do Martina, kde som učil na gymnáziu a pokračoval som v spolupráci s Maticou slovenskou v Martine. Pre nedostatok slovenských profesorov po nútenom odchode Čechov zo Slovenska som bol vyreklamovaný z vojenčiny (v marci 1939), takže som sa mohol vrátiť aj k slovníkovým prácam, ale v dialektologickom výskume som nemohol dobre pracovať.

Zmeny nastali aj v Jazykovom odbore Matice slovenskej a vo vydávaní časopisov. Ľ. Novák sa habilitoval na univerzite v Bratislave, kde sa čoskoro stal profesorom a generálnym tajomníkom Slovenskej učenej spoločnosti (SUS), nástupkyne Šafárikovej učenej spoločnosti. Tam začal vydávať nový jazykovedný časopis Linguistica Slovaca ako jeden z časopisov SUS so spoločným názvom Acta (Historica Slovaca, Linguistica Slovaca atď.), ale pokračoval i v redigovaní jazykovednej časti Sborníka Matice slovenskej s orientáciou na slovakistiku v užšom zmysle (na slovenskú dialektológiu, dejiny jazyka . . .).

Slovenská reč v 7. ročníku (1938—1939) vychodila nepravidelne a r. 1939—1940 prestala vychodiť pre spory redaktora H. Bartka a Jazykového odboru Matice slovenskej s vedením a s ministrom Sivákom pre nové Pravidlá slovenského pravopisu. Od mája do decembra 1940 vydával H. Bartek (po odchode z Matice sa stal riaditeľom Ústavu pre zahraničných Slovákov v Bratislave) nový časopis s názvom Slovenský jazyk, kde so svojimi spolupracovníkmi (J. Mihál, B. Letz, J. Žigo, E. Pauliny a i.) chcel pokračovať v práci. Kládol si vyššie ciele „než mala Slovenská reč, v ktorej sme museli bojovať za každé slovenské slovo, čo zaniklo, za každý slovenský tvar a výraz, ktorý ustupoval do úzadia pod cudzím tlakom". Okrem doterajšej problematiky sa chcel venovať slovenskému štýlu, estetike jazyka, správnej výslovnosti. Tento program sa nepodarilo realizovať, lebo časopis po dokončení ročníka zanikol. V poslednom dvojčísle (7—8, 1940 — v článku Rozchod) J. Mihál a redaktor H. Bartek (Po dvoch rokoch) podrobne vyložili, prečo odišli z Jazykového odboru Matice slovenskej a z redakcie Slovenskej reči. H. Bartek po októbri 1938 čakal, že aj on dostane v nových pomeroch primerané postavenie už za autonómnej vlády, keď minister škol-

stva a národnej osvety M. Černák počúval jeho návrhy (projekt Ústavu slovenského jazyka v Bratislave s jazykovou poradňou, prenesenie vedeckých odborov Matice slovenskej do Bratislavy, reorganizácia školstva, rozmnoženie katedier slovenčiny na univerzite ap.). Spolupracovníci Slovenskej reči B. Letz a M. Knap sa stali ústrednými školskými inšpektormi, J. Mihál riaditeľom Učiteľského ústavu v B. Bystrici, H. Bartek spolu s B. Letzom sa stali skúšobnými komisármi pre jazyk slovenský na univerzite, ale H. Bartka za profesora v tom čase nevymenovali. V marci 1939 Jazykový odbor Matice slovenskej predložil ministerstvu v Bratislave Bartkov elaborát Pravidiel slovenského pravopisu na schválenie. Predpokladalo sa, že schválenie nových Pravidiel pôjde hladko. Pomery sa však zmenili. Nový minister školstva J. Sivák vymenoval na posúdenie Pravidiel osobitnú komisiu zostavenú z univerzitných profesorov a spisovateľov (D. Rapant, J. Stanislav, A. Mráz, Ľ. Novák, za spisovateľov J. Smrek, M. Urban, A. Žarnov). Komisia mala pripomienky, ktoré formuloval J. Stanislav, „náš ideový protivník", ako písal H. Bartek. Ministerstvo prvý návrh Pravidiel neschválilo. Na znak protestu H. Bartek sa vzdal funkcie referenta v Matici slovenskej. Jazykový odbor Matice slovenskej žiadal správu, aby vydala Pravidlá bez ministerského schválenia. No nestalo sa tak. R. 1939 som sa ako mimoriadny člen (od r. 1937) zúčastnil na zasadnutí Jazykového odboru Matice slovenskej, kde členovia pravopisnej komisie na čele s H. Bartkom s rozhorčením referovali o tom, že návrh Pravidiel ministerstvo neschválilo (návrh bol vytlačený aj s klauzulou „Schválené Ministerstvom školstva a národnej osvety Slovenskej krajiny výnosom ... 1939. Učebná pomôcka pre všetky školy v ČSR"). Za Maticu slovenskú návrh Pravidiel podľa želania ministerstva, resp. jeho komisie upravil A. A. Banik, bibliotekár Matice slovenskej, ktorý v tom čase zastupoval i referenta Jazykového odboru. Pravidlá boli schválené (12. 2. 1940) a čoskoro vyšli tlačou. Uzákonili tvary slovies *vidieť, rozumieť, trieť, trie, brať, berie* atď., takisto i podoby substantív *koniec, veniec, hrniec, čepiec,* dve spoluhlásky v slovách typu *denník, zákonník* ap., písanie *-ds-* v číslovkách *dvadsať, tridsať* atď., v slove *predsa,* kvantitu domácich i cudzích slov, skloňovanie substantív *tá dráma, téma, tej drámy, témy* ap. Zo systémových javov neuskutočnil sa návrh na zmenu pravidiel o písaní predložiek *s, z, so, zo* a predpôn *s-, z-, zo-* ani jednotné písanie slovenských tvarov na *-li* bez rozlišovania rodu. Najviac jednotlivých zmien proti Pravidlám z r. 1931 bolo v pravopisnom slovníku, kde sa „slová a tvary v úvodzovkách alebo s hviezdičkou pokladali za nesprávne".

Nové Pravidlá slovenského pravopisu (1940) sa uviedli do života bez ťažkostí: na nariadenie vlády sa konali kurzy pravopisu pre všetkých štátnych úradníkov. Redaktor Slovenského jazyka H. Bartek sa rozhodol pridržať

pravopisu ustáleného novými Pravidlami, lebo to podľa jeho mienky vyžadoval poriadok a disciplinovanosť, hoci ich neschvaľoval a v recenzii zisťoval a kritizoval odchýlky od pôvodného návrhu.

Keď na svojom výročnom zhromaždení Jazykový odbor Matice slovenskej za predsedníctva J. Škultétyho a za neprítomnosti H. Bartka a jeho užších spolupracovníkov (podpredsedu J. Mihála, hlavných prispievateľov Slovenskej reči a Slovenského jazyka B. Letza a M. Knapa) rozhodol, že Slovenská reč bude ďalej vychodiť, matičná správa jej redigovaním poverila J. Škultétyho a A. Jánošíka. Po ročnej prestávke vyšlo trojčíslo (8—10) za roky 1938—1939 s krátkym úvodom Na vysvetlenie, kde sa ospravedlnila prestávka a vyhlásil sa program Slovenskej reči: „ostáva ten istý ako doteraz, len spôsob práce sa mení... Bojová fáza v obrane slovenčiny je skončená, nastáva čas na pokojné trpezlivé skúmanie, zošľachťovanie a normovanie slovenského jazyka".

8. ročník Slovenskej reči za r. 1940—1941 sa začal už normálne od septembra. V Slovenskom jazyku H. Bartek pod nadpisom Riečica na slovenčinu vyčítal novému redaktorovi Slovenskej reči A. Jánošíkovi odchýlky od dobrého úzu, že nerešpektuje Pravidlá, že robí zmätok v tom, čo je už ustálené atď. Záver bol taký, že nemá dosť skúseností, aby mohol náležite usmerňovať správny vývin spisovnej slovenčiny. No A. Jánošík s mnohými ťažkosťami vydržal v redigovaní až do konca vojny (v škole mal iba polovičný úväzok). Na konci 11. ročníka (r. 1944) spomenul pomoc, ktorú mu poskytovali pracovníci Matice slovenskej (medzi nimi spomenul aj mňa).

R. 1940 sa pri Matici slovenskej založila Kancelária Slovníka jazyka slovenského s úlohou sústavne zhromažďovať slovníkový materiál. Viedli sme ju my dvaja s A. Jánošíkom. Tam sa redigovala aj Slovenská reč.

(Pokračovanie)

Gabriele Nolte

O SNAHOVOM PRÉTERITE A POTENCIÁLNOM PRÉZENTE V SLOVENČINE

1. V tomto príspevku chceme poukázať na niektoré aspekty používania vidovo-časových tvarov oznamovacieho spôsobu v slovenčine. Výsledky, o ktorých budeme v ďalšej časti hovoriť, sme získali v rámci rozsiahlejšej práce, ktorej témou je rozbor vidovo-časových tvarov oznamovacieho spô-

sobu v slovenčine. Tieto výsledky môžu posłúžiť ako východisko pri porovnávaní vidovo-časového systému slovenčiny so systémom časov v nemčine. Pri rozbore používania slovesného vidu v slovenčine sa z pohľadu po nemecky hovoriaceho ukazujú také výsledky, ktoré, pokiaľ vieme, neboli v slovakistike (ani bohemistike) doteraz ešte zaznamenané. Sústredili sme sa na dva druhy používania vidovo-časových tvarov oznamovacieho spôsobu v slovenčine, a to na tzv. snahové préteritum a potenciálny prézent, na ktoré sa poukazuje v bohemistickej a slovakistickej literatúre pri opisoch slovesného vidu. Budeme sa usilovať o začlenenie týchto tvarov do širšieho rámca. Chceli by sme zároveň poukázať na predpoklady, z ktorých by sa mohlo vychádzať pri rozbore spôsobov používania vidovo-časových tvarov oznamovacieho spôsobu v slovenčine.

V tomto príspevku nemôžeme, pochopiteľne, obsiahnuť celú problematiku, ktorá súvisí s gramatickými kategóriami času a vidu v slovenčine. Ešte pred vlastným rozborom spomínaných tvarov by sme chceli uviesť niekoľko všeobecných poznámok. Členy gramatických kategórií času a vidu v slovenčine majú istý štrukturálny význam (v zmysle Apresianovho výkladu), ktorý je relatívne všeobecný, t. j. veľmi široký a mnohoznačný (porov. Jäger — Koenitz, 1980). Zo štrukturálnych významov vyplývajú možnosti pre rozdielne spôsoby používania členov gramatických kategórií v určitých triedach kontextov. Všetky spôsoby používania členov určitej gramatickej kategórie sú teda v zásade zakotvené v jazykových prostriedkoch a ktorý z nich si v danom prípade zvolíme (aktualizujeme), to v podstate závisí od zámeru hovoriaceho a od syntagmatických daností. Opis gramatických kategórií môže byť adekvátny len vtedy, keď zachytáva (invariantné) štrukturálne významy členov aj spôsoby ich používania. Pre nedostatok miesta sa tu nebudeme zaoberať možnými spôsobmi opisu štrukturálnych významov časov a vidov. Poukážeme stručne len na to, že pri kategórii času (porov. Poldauf, 1948) vychádzame z týchto protikladov (výber označení pre príslušné protiklady vyplýva z potreby terminologicky rozlíšiť štrukturálne významy časov od ich spôsobov používania): v rámci korelácie signalizovanie asynchronickosti vzhľadom na vzťažný bod — nesignalizovanie asynchronickosti vzhľadom na vzťažný bod stoja proti sebe na jednej strane minulý a budúci čas a na druhej strane prítomný čas. V rámci signalizovania asynchronickosti predpokladáme, že pre minulý a budúci čas existuje ekvipolentný protiklad signalizovanie časovej anteriority — signalizovanie časovej posteriority. Význam prítomného času ako bezpríznakového člena kategórie času sa potom môže chápať aj ako nesignalizovanie časovej anteriority, nesignalizovanie časovej posteriority. O tom, či ide o základný alebo pomerný čas, rozhoduje to, či vzťažným bodom je čas prehovoru alebo časový bod realizácie iného deja (porov. aj Panevová

— Benešová — Sgall, 1971, s. 56). Pre kategóriu vidu vychádzame z korelácie signalizovanie celkovosti — nesignalizovanie celkovosti, pričom svoju úlohu tu zohráva najmä príznak rezultatívnosti *(Res)*. Podľa nášho chápania sú deje rezultatívne vtedy, keď sa jazykovo signalizuje, že ich úspešné uskutočnenie sa skončí kvalitatívne zistiteľným výsledkom (rezultátom).

2. V ďalšej časti sa budeme venovať rozboru konkrétnych spôsobov používania vidovo-časových tvarov v slovenčine. Budeme pritom dôsledne rozlišovať, čo do významu výpovede vnášajú jazykové prostriedky (v našom prípade vidovo-časové tvary) a čo vyplýva až z interpretácie výpovede v danom kontexte, príp. z vecných vedomostí (Sachwissen — porov. Bierwisch, 1979) používateľa jazyka. Pri rozbore tvarov minulého času nedokonavých slovies sa sústredíme len na ten spôsob používania, ktorý priamo súvisí s tzv. snahovým préteritom a ktorý F. Kopečný (1962, s. 53) opísal takto: „Nedokonavým préteritem se vyjadřuje průběh slovesného děje. Dosahuje se jím výjevové aktuálnosti, tedy jistého napětí, jisté dramatičnosti, necháváme děj probíhat jakoby před našima očima." V nasledujúcich prípadoch pôjde teda len o polytemporálne deje[1] (porov. príklady 1, 2):

(1) Janko Krap sa zachmúrene pozrel na komisára Bendeho, ktorý *sedel* teraz skleslý a *utieral si* veľkou šatkou mokrý zátylok. Čosi ho *znepokojovalo,* ba viac, čosi ho *poburovalo* v súvislosti s komisárom Bendem. (Mináč)

(2) ... a omdlel. Prebral sa v čakárni na stanici. Vojak s červeným krížom na rukáve, s neprívetivou tvárou mu *obväzoval* rameno, a keď bol hotový, povedal inému vojakovi ... (Mináč)

To, že sa v tomto spôsobe používania oznamovacieho spôsobu slovies vyskytuje nedokonavý minulý čas, vyplýva zo štruktúrneho významu nedokonavého vidu, ktorý okrem iných príznakov obsahuje ešte aj príznak nesignalizovania rezultatívnosti. Samotný tvar nedokonavého minulého času neobsahuje nijakú informáciu, či príslušný minulý dej signalizoval nejaký výsledok alebo nie. Štrukturálny význam slovesa však poskytuje možnosť, aby sa slovesný tvar nedokonavého vidu použil tak v kontextoch, ktoré vylučujú existenciu rezultatívnosti, ako aj v takých prípadoch, ktoré možno interpretovať ako rezultatívne. (Túto vlastnosť označil už R. Jakobson (1932, s. 74) za charakteristickú črtu privatívnych protikladov.) A práve používanie nedokonavého minulého času na vyjadrenie priebehu deja v spojení s kontextom vyjadrujúcim, že výsledok, na ktorý je dej zameraný, sa v danom časovom okamihu ešte neprejavil, sa v bohemistických

[1] Ako polytemporálne označujeme deje vtedy, keď sa nedajú zaradiť do konkrétnej (priestorovo-)časovej súvislosti, keď sa nedajú umiestniť na časovej osi a nedajú sa individualizovať. Podľa toho nepolytemporálne deje sú konkrétne, individualizovateľné, ktoré sa dajú umiestniť na časovej osi.

prácach o opisoch slovesného vidu charakterizuje ako tzv. snahové préteritum. Spomína ho už F. Trávníček (1923, s. 324 n.) a okrem iných sa ním opäť zaoberal F. Kopečný (1962, s. 53). Na ilustráciu sme vybrali príklad (3).

(3) ... a pri ňom kľačala žena a plakala. Plakala ticho, plecia sa jej nepatrne chveli a len podchvíľou nahlas zavzlykala. Krajčír ju *upokojoval,* ale ona ako keby ho ani nevnímala. (Nedeľná Pravda)

Tvar *upokojoval* by sa z významovej stránky mohol chápať ako „chcel ju upokojiť" alebo „snažil sa ju upokojiť". Nazdávame sa však, že tento spôsob používania tvarov minulého času nedokonavého vidu nevyplýva zo sémantiky samotného slovesného tvaru, ale až z interpretácie deja v určitom kontexte. Ak sa v kontexte vyjadruje, že v danom časovom okamihu výsledok, na ktorý sa dej zameral, ešte nie je známy, vtedy poslucháč vzhľadom na svoje vecné vedomosti tento dej interpretuje ako zapodievanie sa niečím, ako pokus o dosiahnutie istého výsledku. V tejto našej domnienke nás utvrdzujú nasledujúce vety, z ktorých len prvej možno prisúdiť status snahového préterita.

(4) Janko *predával* v internáte svoje odborné knihy, ale nikto ich nechcel.
(5) Janko *predával* v internáte svoje odborné knihy, po hodine už ani jednu nemal.

Význam tvaru *predával* vo vetách (4) a (5) je podľa nášho názoru rovnaký. Mohli by sme ho parafrázovať takto: „Janko sa zaoberal istou činnosťou, ktorá bola zameraná na to, aby sa jeho knihy predajom dostali do vlastníctva iných ľudí." Tým však ešte nie je povedané, či táto činnosť mala úspech alebo nie. Táto možnosť interpretácie sa nám naskytá až z poznania ďalšieho kontextu, pričom pri negatívnom výsledku (porov. vetu (4)) na základe svojich vecných vedomostí môžeme konštatovať, že šlo len o pokus.

Táto možnosť interpretácie je zrejme silne obmedzená lexikálnou sémantikou slovies. Okrem uvedených príkladov sme ju mohli doložiť napr. pri slovesách *odchádzať, utekať* a pod., ďalej pri slovesách *presviedčať sa, dobývať.* Túto interpretáciu nemožno však uplatniť napr. pri slovese *písať* a pod. Podrobnejšie skúmanie uvedenej problematiky by však ďaleko presiahlo rámec nášho príspevku. No jednako by sme chceli na tomto mieste vysloviť domnienku, že existenciu významu „pokus" nemožno predpokladať pri slovesách s výsledkovým predmetom (porov. Oravec, 1967) ani pri slovesách, ktoré vyjadrujú určitú zameranosť na cieľ (napr. *dochádzať* a pod.).

Z výsledkov skúmania nedokonavého minulého času, ako sme ich tu v krátkosti uviedli, je jasné, že tzv. snahové préteritum sa zaraďuje do rámca spôsobov používania nedokonavého slovesného vidu, ktorý je vymedzený príznakom nesignalizovanie rezultatívnosti a vyjadrením priebehu deja. Pritom z hľadiska sémantiky slovesného tvaru tzv. snahového préterita sa pri porovnaní s inými príkladmi s nedokonavým minulým časom neprejavuje nijaký rozdiel, ako sme to ukázali na vetách (1) a (2). Týmto konštatovaním však nijako nechceme tvrdiť, že by sa snahovému préteritu pri prekladaní do nemčiny neprisudzovala nijaká dôležitosť. V nemčine sa totiž musí v určitých prípadoch lexikálne jasnejšie vyjadriť, že tvar nedokonavého minulého času v slovenčine možno interpretovať ako „pokus o vykonanie určitého deja"; tak napr. vo vete (3): ... *Der Schneider versuchte sie zu beruhigen (wollte sie beruhigen), aber sie schien ihn gar nicht wahrzunehmen.* Naproti tomu v iných výpovediach existujú aj v nemčine v závislosti od sémantiky slovies možnosti prekladu, ktorý pripúšťa dvojakú interpretáciu, a to napr. pre vety (4) a (5): *Janko bot im Internat seine Bücher zum Verkauf an,* ... Keďže v slovenčine ešte nie je jasne vymedzený okruh slovies, pri ktorých existuje možnosť využitia tvarov snahového préterita, nemôžeme sa tu podrobne zaoberať spôsobmi a možnosťami ich vyjadrenia v nemčine.

3. Teraz venujeme pozornosť jednému spôsobu využívania dokonavého prítomného času, ktorý sa napr. v publikácii Grammatičeskij stroj russkogo jazyka v sopostavlenii s slovackim (1960, s. 455—458) označuje ako potencionaľnoje nastojaščeje, u F. Kopečného (1962, s. 31—33) ako charakterizační funkce dokonavého prézentu a v publikácii autorov Panevová — Benešová — Sgall (1971, s. 39) sa priraďuje ku konkurenci vidov. Máme pritom na mysli výpovede, v ktorých „vyražajetsia sposobnosť/nesposobnosť ili gotovnosť/negotovnosť subjekta vypolniť te ili inyje dejstvija" (porov. Grammatičeskij stroj ..., s. 455—458):

(6) *Vyfajčí* tridsať cigariet denne.
(7) *Nepoviem vám* (= nemôžem vám povedať), kde teraz býva.

Rozoberme najprv príklad (6). Nazdávame sa, že vo výpovediach, v ktorých sa explicitne uvádzajú údaje o rytme opakovania sa deja (*denne* a pod.) a okrem toho sa v nich uvádza ešte aj isté množstvo, dá sa vyjadrená činnosť interpretovať ako „schopnosť" (t. j. ako potenciálny prézent) až na základe vecných vedomostí a že táto „schopnosť" nie je súčasťou sémantiky slovesa. Keď napr. nefajčiar počuje vetu (6), mohol by sa mu vybaviť komplex vecných vedomostí, ktorý by okrem iného obsahoval tieto fakty: 30 cigariet denne je veľa, príslušný človek je schopný tak veľa vyfajčiť. Naproti tomu silný fajčiar pri výpovedi (6) sotva bude mať podobné asociácie.

Pre jazykový význam výpovede (6) by sa preto museli okrem iných sémantických príznakov objaviť aj príznaky rezultatívnosť *(Res)* a uzuálnosť *(Us)*, pričom príznak *Res* prináleží samotnému tvaru a príznak *Us* sa vyjadrí bezprostredným kontextom. (Príznakom *Us* označujeme slovesné tvary, pri ktorých v bezprostrednom kontexte sú údaje o rytme opakovania vyjadrených dejov, napr. výrazmi *denne, ročne* atď.) Pritom príznak *Res* má tu dominantné postavenie. V našej domnienke o vete (6), kde „schopnosť" nechápeme ako časť sémantiky slovesného tvaru, nás utvrdzujú aj výpovede (8) a (9). Vo vete (8) na základe našich skúseností nás nič neoprávňuje chápať tvar *vyfajčím* ako údaj o schopnosti, hoci situácia vo vete (8) je formálne porovnateľná so situáciou vo vete (6).

(8)Rád som s rodinou i s priateľmi, ale aj rád čítam..., lieky neužívam, *vyfajčím* jednu cigaretu týždenne. (Nedeľná Pravda)

(9) Iba dve družice typu Meteor denne *zhromaždia* a *odošlú* na Zem také množstvo informácií, na ktoré všetky meteorologické stanice na svete potrebujú pol roka. (Pravda)

Nazdávame sa, že keď vystupujú príznaky *Res* a *Us*, závisí od voľby slovesného vidu zo strany hovoriaceho, ktorý z týchto dvoch príznakov získa dominantné postavenie. Ak totiž do vety (6) dosadíme nedokonavý tvar *fajčí* (porov. vetu (10)), príznak *Us* vystúpi do popredia a už nebude signalizovaný slovesným tvarom, pričom sa však kontext aj naďalej dá interpretovať ako rezultatívny.

(10) *Fajčí* tridsať cigariet denne.

V príkladoch (6) a (10) ide o rozdiel medzi reálnou možnosťou (to znamená, že existujú všetky predpoklady na to, aby sme mohli formulovať príslušné tvrdenie) a faktickosťou. Pritom príslovka *denne* v závislosti od vidu určitých slovesných tvarov vystupuje v dvoch významových odtienkoch: 1. každý deň (znova), každodenne; 2. za (jeden) deň, to znamená, že v prvom významovom odtienku ide o zdôraznenie pravidelného opakovania v rámci určitého časového úseku (v rozsahu platnosti výpovede), v druhom významovom odtienku sa dáva do popredia opakovanie časového úseku (jedného dňa chápaného ako celok) v rámci rozsahu platnosti. Pravda, tento výklad sa zakladá na veľmi jemnom rozdiele, ktorý sa bežne pri príslovke *denne* nezaznamenáva.

Ak sme pri vete (6) tvrdili, že v slovenčine nie je nevyhnutne potrebné vyčleňovať potenciálny prézent, vynára sa otázka, ako treba postupovať pri príklade (7), kde sa v nemeckom preklade musí údaj o schopnosti explicitne vyjadriť modálnym slovesom: *ich kann Ihnen nicht sagen,*

wo er jetzt wohnt. Domnievame sa však, že modálny odtienok schopnosti nie je inherentný dokonavému vidu, ale vyplýva z interpretácie daného kontextu alebo z konsituácie. Až keď poznáme ďalší kontext, môžeme usúdiť, o ktorý význam tu ide a ktorý z nemeckých prekladov je tu adekvátny:

(11) *Nepoviem* vám, kde teraz býva, lebo mi ešte nenapísal svoju novú adresu. — Ich *kann* Ihnen *nicht sagen,* wo er jetzt wohnt, weil er mir seine neue Adresse noch nicht geschrieben hat.

(12) *Nepoviem* vám, kde teraz býva, lebo nechcem, aby ste sa s ním znova stretli. — Ich *sage* Ihnen *nicht/werde* Ihnen *nicht sagen* (= ich will Ihnen nicht sagen), wo er jetzt wohnt, weil ich nicht will, dass Sie sich mit ihm wieder treffen.

Obidve tieto možnosti interpretácie vyplývajú zo súčinnosti záporu a dokonavého vidu slovesa, pričom aj lexikálna sémantika slovies alebo celej výpovede môže zohrať určitú úlohu. Podľa prác F. Daneša o klasifikácii slovies (porov. Daneš — Hlavsa, 1981) môžeme usúdiť, že dokonavé slovesá na základe svojej sémantiky označujú prechod deja z predchádzajúceho stavu (východiska) do nasledujúceho stavu (záveru), pričom sa nasledujúci stav implikuje na základe dokonavosti. Ak je takýto slovesný tvar záporný, zápor sa môže vzťahovať vo vhodných triedach kontextov buď len na implicitne obsiahnutý nasledujúci stav (takže aspoň možnosť, že sa príslušný dej bude konať, nie je vylúčená), alebo na spomínaný prechod (to znamená, že sa príslušné dianie vôbec nekoná, porov. vetu (12)). Ak sa zápor vzťahuje iba na nasledujúci stav a ak ide o nepolytemporálny dej, možno vyjadrený dej vo vetách so životným podmetom interpretovať ako neschopnosť vykonať príslušný dej (porov. vetu (11)). Keď sa naproti tomu v kladných vetách použije dokonavý vid a je v nich životný podmet, nie je vždy nevyhnutné, aby sa dej interpretoval ako „schopnosť". Tu opäť ide o vyjadrenie „reálnej možnosti", to znamená, že nie je známe, kedy výsledok nastane (13).

(13) V okolitých priestranných parkoch človek poľahky *stratí* orientáciu. (Rajský) — In den umliegenden weitläufigen Parks verliert man schnell die Orientierung.

Dôsledné rozlišovanie významov samotných jazykových prostriedkov a významov, ktoré vyplynú až z možnosti interpretácie, pri opisovaní spôsobov používania vidovo-časových tvarov v slovenčine ukazuje, že mnohé spôsoby používania, ktoré sa uvádzajú v tradičných gramatikách, možno zredukovať na jeden a ten istý význam vidovo-časových tvarov. Tu sme na to uviedli len niekoľko príkladov, no platnosť nášho tvrdenia sme si overili na väčšom materiáli. Fungovanie vidovo-časového systému v slovenčine sa takýmto spôsobom stáva prehľadnejšie a uľahčuje sa jeho porovnanie so

systémom časov v nemčine, ako sme to už stručne naznačili na niektorých miestach v našom článku.

(Preložil Š. Martoňák)

Literatúra

BIERWISCH, M.: Wörtliche Bedeutung — eine pragmatische Gretchenfrage. Linguistische Studien Reihe A, Berlin 1979, s. 48—80.
DANEŠ, F. — HLAVSA, Z. a kol.: Větné vzorce v češtině. Praha, Academia 1981. 270 s.
Grammatičeskij stroj russkogo jazyka v sopostavlenii s slovackim. Morfologija. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1960, s. 455—458.
JAKOBSON, R.: Zur Struktur des russischen Verbums. Charisteria Guilelmo Mathesio quinquagenario... oblata. Prague 1932, s. 74—84.
JÄGER, G. — KOENITZ, B.: Semantische Eigenschaften sprachlicher Mittel — Vorüberlegungen für eine semantische Beschreibung der Gerundien. Linguistische Arbeitsberichte 28, Leipzig 1980, s. 32—44.
KOPEČNÝ, F.: Slovesný vid v češtině. Rozpravy Československé akademie věd. 72. Sešit 2. Praha, Nakladatelství ČSAV 1962, s. 53, 31—33.
ORAVEC, J.: Väzba slovies v slovenčine. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1967, s. 80.
PANEVOVÁ, J. — BENEŠOVÁ, E. — SGALL, P.: Čas a modalita v češtině. Acta Universitatis Carolinae. Philologica. Monographia XXXIV. Praha, Universita Karlova 1971, s. 56, 39.
POLDAUF, I.: Atemporálnosť jako gramatická kategorie českého slovesa? Slovo a slovesnost, *11*, 1948, s. 123.
TRÁVNÍČEK, F.: Studie o českém vidu slovesném. Praha 1923, s. 324.

František Kočiš

ADVERBIÁLNO-OBJEKTOVÉ ZLOŽENÉ SYNTAGMY

1. V doterajších analýzach podraďovacích zložených syntagiem sme skúmali zložené syntagmy utvorené z viac ako dvoch rozvíjacích členov toho istého druhu, a to adverbiálne zložené syntagmy (porov. Kočiš, 1977, 1980), kongruentné zložené substantívne syntagmy čiže syntagmy utvorené z dvoch i viacerých zhodných prívlastkov rozvíjajúcich nadradené substantívum (porov. Kočiš, 1981), resp. z dvoch i viacerých zhodných a nezhodných prívlastkov určujúcich nadradené substantívum (porov. Kočiš, 1982) a napokon objektové zložené syntagmy, v ktorých nadradené sloveso v prísudku je rozvíjané dvoma i viacerými predmetmi (objektmi) (porov. Kočiš, 1983).

V podraďovacích zložených syntagmách, ktoré sme analyzovali podľa jednotlivých druhov rozvíjacích členov, sme vždy zdôrazňovali vnútornú spätosť obsahu a formy týchto syntaktických konštrukcií čiže celistvosť obsahu a príslušnej syntaktickej formy každej zloženej syntagmy. Touto celistvosťou sme obhajovali vnútornú (syntagmatickú) celistvosť zložených

syntaktických konštrukcií oproti tým názorom (najmä vo vyučovacej praxi), podľa ktorých každú zloženú syntagmu možno a treba členiť na jednoduché syntagmy podľa princípu binárnosti v spájaní syntaktických jednotiek (porov. Kočiš, 1981, s. 129).

Táto sémantická alebo významová celistvosť sa výrazne prejavuje aj v zložených syntagmách, ktoré sme v nadpise označili ako adverbiálno-objektové. Už samo označenie signalizuje, že ide o zložené syntagmy utvorené najmenej jedným adverbiálnym (príslovkovým) určením a najmenej jedným objektovým (predmetovým) určením slovesa ako nadradeného člena. Na jednej strane vieme, že príslovkové určenie tvorí s príslušným nadradeným členom samostatnú syntagmu a rovnako to platí aj o predmete ako rozvíjacom člene. Vymedzenie adverbiálno-objektovej syntagmy môže preto vyvolať isté námietky najmä v tom zmysle, že ide v nej vždy o dva samostatné syntagmatické celky. Na druhej strane však možno konštatovať aj to, že istý dej vyjadrený príslušným slovesným tvarom môže viazať na seba okolnostné a objektové určenie súčasne, a to nielen fakultatívne, ale aj obligatórne. Vieme, že mnohé slovesá vyžadujú väzbu s predmetom, ináč by ich sémantika nebola úplná (napr. slovesá *čistiť, pýtať, zúčastniť sa, disponovať, zaoberať sa* a pod.), a je mnoho slovies, pri ktorých je okolnostné určenie rovnako nevyhnutné, sémanticky záväzné (napr. slovesá *cítiť sa, zaobchádzať* a pod.). O adverbiálno-objektových zložených syntagmách možno konštatovať, že adverbiálne a objektové určenia sú sémanticky navzájom späté, podmienené (napr. prehodiť niečo cez niečo — *prehodil cezeň kabát,* hodiť niečo na niečo — *hodil na stôl prázdnu kanvičku*). Aj v tých adverbiálno-objektových zložených syntagmách, v ktorých okolnostné určenie nie je samo osebe obligatórne, stáva sa záväzným kontextovo, a tak príslovkové určenie a objekt nadobúdajú spolu so slovesom istú spoločnú sémantiku a utvárajú jeden komunikatívny obsah (napr. *zvykli si na ňu už v detstve, trepol ma po pleci, už ho prevýšili o celú psiu hlavu* a pod.).

Proti vymedzeniu adverbiálno-objektovej zloženej syntagmy ako syntagmy by bolo možné namietať v tom zmysle, že v nej vlastne ide o vetu s dvoma i viacerými rozvíjacími vetnými členmi, a tak ju treba hodnotiť ako syntaktický útvar iného rangu, nie ako zloženú syntagmu. Táto námietka je zdanlivo opodstatnená a podporuje ju aj doterajšia syntaktická teória, ktorá zloženú syntagmu presne nevymedzuje, ale v skutočnosti nie je to tak, lebo potom by sme za syntagmu nemohli pokladať ani spojenie predikátu s jedným príslovkovým určením *(pekne spieva),* resp. s jedným objektom ako určujúcim členom *(rúbe drevo),* pretože tiež majú charakter jednoduchej dvojčlennej vety. Je zrejmé, že každá determinatívna syntagma so slovesom v určitom tvare ako nadradeným členom je zároveň

vetou *(dievča spieva, spieva nahlas, spieva áriu, prekrásne spieva áriu).*

Adverbiálno-objektovú zloženú syntagmu preto vymedzujeme ako syntagmu, v ktorej je sloveso ako nadradený člen rozvíjané najmenej jedným príslovkovým určením a najmenej jedným objektom zároveň, pričom okolnostné určenie je vzhľadom na lexikálny obsah slovesa a objektu obligatórne alebo aspoň kontextovo viazané. Vzájomná významová zviazanosť okolnostného určenia a objektu cez sémantiku slovesa sa v adverbiálno-objektovej syntagme prejavuje aj príslušnou slovoslednou zviazanosťou. Z hľadiska realizácie základného syntaktického vzťahu ide o zloženú syntagmu s tzv. vetvenou závislosťou podraďovacieho vzťahu, pri ktorej obidva rozvíjacie členy (objekt — *O*, adverbium — *Ad*) syntagmaticky navzájom nesúvisia. Obidva rozvíjacie členy môžu byť jednoduché alebo rozvité, resp. vo vzťahu k nadradenému členu (slovesu) samy môžu utvárať zloženú syntagmu.

Adverbiálno-objektové zložené syntagmy majú v umeleckom i v odbornom texte vysokú frekvenciu. Prinášajú totiž vyčerpávajúcu, komplexnú informáciu o deji vyjadrenom príslušným slovesným tvarom v predikáte. Z tohto hľadiska ich využívanie v texte možno hodnotiť ako odraz skutočnosti v syntaktickej rovine jazyka a z hľadiska textovej výstavby aj ako syntakticko-kompozičný prvok autora (porov. Kočiš, 1984).

2. Adverbiálno-objektové zložené syntagmy možno rozčleniť do troch základných skupín podľa miesta nadradeného člena (slovesa) v syntagme: nadradený člen môže stáť: a) na začiatku syntagmy, b) v strede syntagmy, c) na konci syntagmy. Ďalšie členenie možno urobiť podľa miesta okolnostného určenia a objektu v syntagme. V zložených syntagmách so slovesom na začiatku syntagmy môže byť postavenie rozvíjacích členov dvojaké: bezprostredne za slovesom stojí: a) objekt, b) príslovkové určenie. V zložených syntagmách s nadradeným členom v strede syntagmy postavenie rozvíjacích členov môže byť opäť dvojaké: a) pred nadradeným členom (slovesom) stojí objekt a za nadradeným členom príslovkové určenie, b) pred nadradeným členom (slovesom) stojí príslovkové určenie a za slovesom objekt. Ak je nadradený člen (sloveso) v zloženej syntagme v postpozícii, rozvíjacie členy môžu zaujímať dvojakú pozíciu: a) na prvom mieste v syntagme stojí objekt, za ním príslovkové určenie, b) na prvom mieste v syntagme stojí príslovkové určenie a za ním objekt. Pri zložitejšom vyjadrení okolnostného alebo objektového určenia sa slovosled jednotlivých členov rozvíjajúcich sloveso môže istým spôsobom modifikovať, ale základný pôdorys syntagmy sa nemení. Slovosled v adverbiálno-objektovej syntagme je závislý od celkového kontextu vo vete (nielen v syntagme) a od vzájomného významového vzťahu okolnostného a objektového určenia.

Z hľadiska realizácie syntaktického (podraďovacieho) vzťahu v tejto zloženej syntagme treba ešte raz pripomenúť, že podraďovací vzťah sa realizuje medzi nadradeným členom (slovesom) a obidvoma rozvíjacími členmi. Medzi príslovkovým určením a objektom nie je nijaký syntagmatický vzťah, ani keď stoja vedľa seba (toto ich postavenie budeme v štúdii označovať znakom Ø).

Ďalšie členenie adverbiálno-objektových zložených syntagiem bude založené na syntagmatickej rozvitosti adverbiálnych a objektových členov. Najbežnejšie sú zložené syntagmy s jedným okolnostným a s jedným objektovým určením. Časté sú aj rozvité okolnostné a objektové určenia a môžu tvoriť samy osebe zloženú syntagmu. Syntagmy s vyšším počtom okolnostných alebo objektových určení sú pomerne zriedkavé. Vyskytujú sa najmä v odborných textoch, ale možno ich nájsť aj v umeleckej literatúre, najmä v autorskej reči.

V ďalšej časti štúdie toto rámcové členenie adverbiálno-objektových zložených syntagiem doložíme konkrétnymi dokladmi z umeleckej a odbornej literatúry (pravda, v obmedzenom výbere).

3. *Adverbiálno-objektové zložené syntagmy s nadradeným členom (slovesom) na začiatku syntagmy*

3.1. za slovesom ako nadradeným členom *(P)* bezprostredne stojí okolnostné určenie, za ním objekt. Syntaktický vzťah v tejto syntagme možno naznačiť takto:

$$P \rightarrow (Ad\ \emptyset\ O) \text{ alebo } P \rightarrow Ad\ \emptyset\ O$$

3.1.1. obidva rozvíjacie členy sú jednoduché, nerozvité.

... prehodil *cezeň kabát.* (Moric) — ... omotal *okolo neho povrazy* ... (Moric) — Ani čo by mal *v hrdielku zvonček* ... (V. Šikula) — ... zhadzovala *zo seba perinu* ... (V. Šikula) — Nemysli už *dnes na robotu!* (V. Šikula) — ... vybalila *z kabelky jedlo* ... (V. Šikula) — ... vezmi si *z nej všetko* ... (V. Šikula) — ... vytiahla *spod kĺča fľašu* ... (V. Šikula) — ... zbadal *v kuchyni mňa* ... (Jarunková) — Vylieval *z chlebníka vodu.* (Jarunková) — Pohádzal som *na seba deky* ... (Jarunková) — ... už zatína *do buka pazúry* ... (Jarunková) — ... môže otlkať si *o strom parožie.* (Jarunková)

3.1.2. objekt je zvyčajne rozvitý zhodným prívlastkom:

$$P \rightarrow [Ad\ \emptyset\ \ (A \leftarrow O)]$$

... odtrhol *z nich malý obdĺžnik.* (Moric) — Hodil *na stôl prázdnu kanvičku.* (Moric) — ... najradšej by presťahovala *do búdy celú špajzu.* (Jarunková) — A vypálil *do neba takú šupu* ... (Jarunková) — Mám tam *v kabele trocha jedla* ... (V. Šikula) — ... vybral *z chlebníka štyri jablká* ... (Jarunková) — Vyvolali *u prekladateľov rozporné stanoviská.* (Ferenčík)

Slovosledne je zaujímavá antepozícia ukazovacieho zámena vo funkcii zhodného prívlastku rozvíjajúceho objekt: ... *takú má u mamky protekciu.* (Jarunková)

3.1.3. v tomto variante adverbiálno-objektových zložených súvetí je príznačné aj zložitejšie rozvitie objektu (zhodným aj nezhodným prívlastkom), napr.:

... videl na vlastné oči *takú zvláštnu vec* ... (Moric) — ... nenakreslil okolo chaty *čarodejný kriedový kruh* ... (Jarunková) — ... upletiem z liesky *taký hustý plot* ... (Jarunková) — Čítajte pozorne *dve veľké Rúfusove básne* ... (Šmatlák) — ... stráca vždy viac a viac *svoju bezprostrednú, primárnu nálož myšlienkovo-citovú* ... (Šmatlák) — sa ponáhľala postaviť pred otca *tanier s teplým jedlom.* (Moric) — ... si vzala so sebou aj *babku slamy* ... (V. Šikula) — ... vynášal z pivnice *debničku s prázdnymi fľašami.* (Jarunková) — ... berie na seba *charakter akejsi zvukovej potravy* ... (Šmatlák) — ... vzbudzoval v nás *potrebu vyjadriť sa akosi bezprostrednejšie.* (Šmatlák) — ... mám pred sebou *nie náhodný zhluk rukopisov* ... (Šmatlák) — ... vytiahol z kabáta *kožený meštek s tabakom.* (Moric) — Mám doma *pár litrov vína* ... (V. Šikula) — ... bojovala spolu s ním o *národné a sociálne oslobodenie z rakúsko-uhorského žalára národov* ... (Ferenčík)

3.1.4. menej časté je rozvité aj príslovkové určenie:

... sme zbadali *presne uprostred Sedla* úzky čierny mrak. (Jarunková) — ... naniesol *na tieto Rúfusove verše* vrstvu „historickej" patiny ... (Šmatlák) — ... pomohla udržať *v stave klíčivosti* jadierko poézie ... (Šmalák)

V súbore našej excerpcie sa vyskytol jeden doklad na dve príslovkové určenia rozličného druhu: — ... *mal zrazu v rukách okuliare.* (V. Šikula)

3.2. za slovesom ako nadradeným členom bezprostredne stojí objekt, za objektom príslovkové určenie. Štruktúru tejto zloženej syntagmy možno graficky naznačiť takto:

$$P \rightarrow (O\ \emptyset\ Ad)$$

3.2.1. sloveso je rozvíjané jednoduchým, nerozvitým objektom a adverbiom, napr.:

... kladie *ich vedľa prístroja.* (Moric) — ... drž *psa na remeni!* (Moric) — ... neprinášajú *šťastie do domu* ... (Moric) — ... dostal *padák na zem.* (Moric) — ... zvykli si *na ňu už v detstve* ... (V. Šikula) — ... dáme *ho do učenia* ... (V. Šikula) — ... trepol *ma po pleci* ... (Jarunková) — ... nechcú jesť *párky rukami!* (Jarunková) — ... môže húkať *mu rovno do ucha.* (Jarunková) — ... vzal si *paplón do búdy.* (Jarunková) — ... formulovali *problém opatrnejšie* ... (Šmatlák)

3.2.2. objekt je rozvitý prívlastkom, napr.:

Upiekla *jednu dávku* už ráno ... (Jarunková) — ... zaviedol *staršieho syna* do Viedne ... (V. Šikula) — Daj *tú paprču* preč! (V. Šikula) — ... netreba zostávať *s cudzím chlapom* v hore. (V. Šikula) — ... položil *biely oblak* (padák) na stôl. (Moric)

3.2.3. objekt môže byť vyjadrený aj rozvitejšie, a to dvojitou, resp. trojitou objektovou syntagmou alebo dvoma objektmi v priraďovacom vzťahu, napr.:

... som zasa počul *mravčať Žofiu* pod sporákom. (Jarunková) — Pomôžeme *červenoarmejcom* v tyle *biť nepriateľa.* (Moric) — Vyniesol som *kôš i hrniec s vodou* von ... (Jarunková)

3.2.4. rozvité sú obidva rozvíjacie členy *(O* aj *Ad):*

... usilovala sa slúžiť *svojmu ľudu podľa svojich možností a schopností.* (Ferenčík) — ... mal stráviť *celú noc ... v opustenom lese.* (Jarunková) — ... si skúsila preložiť *jeho spev do ľudskej reči* ... (V. Šikula) ... nadhadzoval *jemnú látku na rozpukanej dlani* ... (Moric) ... začali vytvárať *svoju prekladovú poetiku v polemike so školou.* (Ferenčík) — ... overuje si *jej platnosť na sebe samom* ... (Šmatlák) — ... zhrnúť *časť svojich skúseností do niekoľkých úvah a štúdií* ... (Ferenčík) — ... postavil *otázku jeho spätosti s tradíciou veľmi vyhranene* ... (Šmatlák) — ... sa pokúsil *svoju novú orientáciu aj teoreticky formulovať vo vzťahu k Rúfusovej tvorbe* ... (Šmatlák)

3.2.5. rozvité je iba príslovkové určenie:

Loví starého už *druhý týždeň.* (Jarunková) — ... chytí hada *holou rukou.* (Jarunková) — Zatvárali ich *do koncentračných táborov* ... (Moric) — Poskladal padák *do malého balíka* ... (Moric) — Chápem ju totiž *v širšej súvislosti* ... (Šmatlák) — ... namočila si ju *do suda s vodou* ... (V. Šikula) — ... chápe poéziu *nesmierne náročne* ... (Šmatlák) — začal obmäkčovať ocka *pekným hlbokým hlasom.* (Jarunková) — ... odniesol ho *do svojej tajnej skrýše* ... (Moric) — ... ujedal chlieb *so studenou čiernou kávou* ... (Moric) — ... pozrela na muža *svojimi hlbokými, krotkými očami.* (Moric)

Príslovkové určenie v adverbiálno-objektovej zloženej syntagme môže byť vyjadrené aj pomerne zložitou syntagmatickou konštrukciou, pričom objekt je dosť často vyjadrený iba osobným zámenom, zriedkavejšie substantívom. Celková konštrukcia takejto zloženej syntagmy môže pôsobiť dojmom jednostrannej adverbiálnej presýtenosti. Je znakom najmä štýlu odbornej literatúry, resp. eseje:

... kladiem si ju *v bázni pred nevyhnutnosťou konfrontácie slova a času* ... (Šmatlák) — Nedokázal to *v každej básni svojej knihy rovnako* ... (Šmatlák) —

... odôvodňuje ho *nevyhnutnou potrebou obnoviť pretrhnutú umeleckú kontinuitu s literárnou tradíciou* ... (Šmatlák) — ... nemôžeme ... vylúčiť ho *z komplexu tradícií moderného lyrizmu* ... (Šmatlák) — Sprevádzala ju *od okamihu jej zrodu prvými prekladovými textami* ... (Ferenčík) — ... dal ho *tam k istému známemu krajčírskemu majstrovi* ... (V. Šikula) — ... nezložil by si hlavu *na tri centimetre od ufúľaného prasačieho ňufáka.* (Jarunková) — ... vnímať Rúfusa *na pozadí výslovne dnešného básnického kontextu* ... (Šmatlák) — ... a máme ich *na Slovensku potešiteľne veľa* ... (Ferenčík)

Príslovkové určenie tvorí niekedy zloženú priraďovaciu syntagmu: ... *uskutočňoval svoju predstavu poézie s hlavou obnaženou, čelne, bez inotajov a slovesných mimikri.* (Šmatlák)

4. *Adverbiálno-objektové zložené syntagmy s nadradeným členom (slovesom) v strede syntagmy čiže medzi rozvíjacími členmi*

4.1. pred nadradeným členom stojí objekt, za nadradeným členom príslovkové určenie

4.1.1. obidva rozvíjacie členy sú jednoduché, nerozvité. Základný vzorec

$$O \leftarrow P \rightarrow Ad$$

... *ho* capla *po ruke.* (V. Šikula) — ... si *ho* poobzeral *zblízka* ... (Jarunková) — ... *ma* chcel chytiť *chobotom!* (Jarunková) — *To* som urobil *dva razy* ... (Jarunková) — ... *ma* chytil *okolo hrdla* ... (Jarunková) — ... (okuliarčeky), *ktoré* si môžu posadiť *na nos* ... (V. Šikula) — ... *s prekladaním* myslí *vážne* ... (Ferenčík) — *baču* máme *v pasci* ... (Urban) — ... a *svet* si videl *v červenom* ... (Urban)

4.1.2. rozvité je príslovkové určenie:

... druhého počuje *postrannou čiarou* ... (Jarunková) — Preto ho loví *do maminej sieťovky* ... (Jarunková) — Mlieko berieme *z horárne na kraji dediny* ... (Jarunková) — ... až ho prevýšili *o celú psiu hlavu.* (Jarunková) — ... ho oblizoval *z jednej strany* ... (Jarunková) — Učňa zauškoval *pre hocijakú maličkosť* ... *(V. Šikula)* — Školu ovplyvnili *najmä vysokým profesionálnym majstrovstvom.* (Ferenčík) — ... nás napomína *k stále väčšej prísnosti pri rozsudzovaní* ... (Šmatlák)

4.1.3. rozvitý môže byť objekt, resp. aj príslovkové určenie:

... *najmenej tretinu koláča* zožerie *na surovo* ... (Jarunková) — ... *niekoľko mien* ... sa neodvážim uviesť *inak ako v abecednom poriadku.* (Ferenčík) — Chce *ho* pustiť *živého do bazénu.* (Jarunková) — ... *to všetko* vložil *do nich* ... (Šmatlák)

Popri rozvitom objekte sa môže vyskytovať viacnásobné okolnostné určenie: ... *ktorý si básnikovo slovo vzal tak samozrejme a prosto* ... (Šmatlák)

4.1.4. objekt ostáva nerozvitý, okolnostné určenie je vyjadrené dvoma navzájom nezávislými príslovkovými určeniami, z ktorých

a) jedno je častejšie pred slovesom a za objektom, zriedka pred ním:

... ktorú *predtým* ponamáčala *v potočnej vode* ... (V. Šikula) — ... ťa aspoň *pár dní* nepreháňal *po uliciach tohto veľkého mesta* ... (V. Šikula) — Ju ... *stále* ťahá *na dolinu.* (Jarunková) — ... by ho *najradšej* boli zožrali *od lásky.* (Jarunková) — ... sa mu *skoro vždy* nalepí *na citrón* .. (Jarunková) — ... *odrazu* jej zaspieval *priamo nad hlavou* ... (V. Šikula)

b) obidve príslovkové určenia sú za slovesom:

... preto ma vzal *dnes so sebou.* (Jarunková) — ... sa jej vyhodil *z vody rovno pred nosom* ... (Jarunková) — ... ho vozí *na citróne v dvoch veľkých demižónoch.* (Jarunková)

4.1.5. popri jednom objekte sa v syntagme vyskytujú tri okolnostné určenia:

... mňa *zriedkakedy* volá *so sebou na Sedlo* ... (Jarunková) — *Podľa autorových slov* zápisník zaplnila *kedysi na samom konci roku 1952.* (Šmatlák) — ... ktorého sme práve objavili *raz v nedeľu ráno.* (Jarunková) — Keby mňa *niekde na doline* zatvorili *do kancelárie* ... (Jarunková)

4.1.6. popri jednom okolnostnom určení sa vyskytujú dve objektové určenia, napr.:

... by *nám* dovolil *voziť hnoj* na aute. (Jarunková) — ... *dakomu* nájdu *guľomet* vo vrecku ... (Moric) — Veď *ich* tam nenechaj *sedieť* o smäde. (Jarunková) — *Svoju tvorbu* už uvedomelo spájali *s pokusmi o teóriu* ... (Ferenčík) — Akurát dnes si sa vychystal *kosu ostriť!* (Jašík) — *Nikomu* nedovolí k tomu ohňu *sa priblížiť.* (Jašík)

Objekt je niekedy vyjadrený zloženou priraďovacou syntagmou:

... *svoju vlastnú vnútornú silu, nezávislosť a krásu* vdýchol do svojho slova ... (Šmatlák) — ... bude si *túto možnosť a nevyhnutnosť* tvrdošijne overovať na sebe samom ... (Šmatlák)

4.2. pred nadradeným členom (slovesom) stojí okolnostné určenie, za nadradeným členom objekt

4.2.1. obidva rozvíjacie členy sú jednoduché, nerozvité:

$$Ad \leftarrow P \rightarrow O$$

... *na chrbtoch* podvihli *stôl* ... (Jarunková) — ... *tajne* čičíkala *Boja.* (Jarunková) — ... už *nikdy* neuvidia *sneh.* (Jarunková) — ... *šušlavo* sa prihovára

bábikám... (Jarunková) — ... aby *v lete* nezožrali *turistov*... (Jarunková) — ... *málokedy* povie *slovo*. (Jarunková) — *Pod bukom* zhasla *baterku*... (Jarunková) — ... *tu i tam* odštikla aj *kafku*... (V. Šikula) — ... *vše* pozrela *na chodník*... (V. Šikula) — *Zrána* popolievala *záhradu*... (V. Šikula) — ... *chvíľu* okopávala *zeleninu*... (V. Šikula) — ... *i v továrni* sa rozpráva *o všeličom*... (Moric) — *Hlboko* vdychoval *vzduch*... (Moric) — *Včera* ešte závidel *Gabovi*. (Moric) — *Očami* ohmatával *tmu*... (Moric) — *Vtedy* siahol *po argumentácii*... (Šmatlák) — *Teraz* možno sklamem *čitateľa*... (Šmatlák) — *Neodlučiteľne* splynulo *s ich významom*... (Šmatlák)

4.2.2. rozvitý je objekt (zhodným, nezhodným alebo rozvitým prívlastkom):

... bez pohnutia pozoroval *neznáme zakliate stvorenie*. (Jarunková) — ... keby nebolo s námahou odchýlilo *jedno zaprášené oko*. (Jarunková) — ... vždy mal *dobrý kšeft*... (V. Šikula) — ... do fabriky nosieval *svoju obedňajšiu polievku*... (Moric) — ... hneď by spozoroval *odranú stenu*. (Moric) — ... tak zreteľne zmenilo *organizmus slovenskej poézie za posledných desať rokov*. (Šmatlák) — ... som pred rokom písal *článok o osudoch Rúfusovej poézie*... (Šmatlák) — ... významne napomáhala *rozvoj modernej slovenskej literatúry*... (Ferenčík) — ... zároveň sa zúčastňovala *na konštituovaní slovenského národa*... (Ferenčík) — ... kvantitatívne rozširujú skôr *samu metodiku interpretácie*... (Ferenčík)

Doklady ukazujú, že tento variant adverbiálno-objektovej zloženej syntagmy je veľmi frekventovaný a konvenuje najmä odbornému štýlu a štýlu eseje. V hovorenej komunikácii je menej frekventovaný a vlastne nepríhodný, lebo je syntagmaticky preťažený. Vyhovuje najmä presnému písanému vyjadrovaniu.

4.2.3. časté sú aj zložené syntagmy s príslovkovým určením vyjadreným rozvitým substantívom v predložkovom alebo holom páde, resp. zloženou adverbiálnou syntagmou, pričom objekt je vyjadrený jednoduchým členom:

Pomalými pohybmi si skladá slúchadlá... (Moric) — *Celé leto* sa teší na Všechsvätých... (Jarunková) — ... *cez milimetrovú štrbinu* zazrelo Boja... (Jarunková) — *Na druhom konci stola* plátala nohavice. (Moric) — *Dva kilometre poniže chaty* rozširovali cestu. (Jarunková) — ... *najväčšmi na svete* nenávidia teplo. (Jarunková) — ... *tu* mám *neďaleko* vinicu... (V. Šikula)

V poslednom doklade je syntagmaticky uvoľnený slovosled príslovkových určení *tu* a *neďaleko*. Bežný slovosled má byť takýto: *tu neďaleko mám vinicu*.

4.2.4. príslovkové určenie i objekt sú vyjadrené rozvitou syntagmou:

... *na otlčenom kolene* vystrihuje *malé sukne.* (Jarunková) — *V tomto vydaní* nerobil som takmer *nijaké úpravy.* (Rúfus) — *Zo zadného vrecka nohavíc* vytiahol *poskladané noviny* ... (Moric) — ... *inými slovami* pripomínam *jeho úsilie o identitu básne a človeka* ... (Šmatlák) — ... *bez zhodnotenia histórie ťažko* vyslovovať *súdy o prítomnosti.* (Ferenčík) — ... *celkom prirodzene* sa zaujíma *o teóriu prekladu.* (Ferenčík) — *Dosť zriedka* sa stretávame *s fundovanou kritikou prekladu* ... (Ferenčík) — ... *práve vtedy* začal vyvíjať *veľké úsilie o vyhranenie vlastnej tváre v poézii* ... (Šmatlák) — ... *v čase prvých Rúfusových dotykov s básnickou tvorbou* predstavovala *„modernistické" krídlo slovenskej poézie.* (Šmatlák)

4.2.5. okolnostné určenie slovesa je vyjadrené dvoma i troma príslovkovými určeniami, ktoré navzájom syntagmaticky nesúvisia, objekt je vyjadrený jednoduchým alebo rozvitým členom. Príslovkové určenia sú juxtaponované alebo sú v syntagme umiestnené podľa toho, ako je ktoré okolnostné určenie významovo viac späté so slovesom alebo so slovesom a s objektom zároveň

a) okolnostné určenie je vyjadrené dvoma juxtaponovanými príslovkovými určeniami:

... *od piatej rána* striehne na starého pstruha. (Jarunková) — ... *kdesi vpredu* vyklepával svoju morzeovku ... (Moric) — *Za Rúfusovou básňou vždy* cítite šírku a hĺbku ľudského priestoru ...(Šmatlák) — ... aby *zakaždým podstatne* svedčilo aj o človeku ... (Šmatlák) — *zároveň v ňom* vidíme vôľu otvorene realizovať vnútornú spriaznenosť s iným typom poézie. (Šmatlák)

b) okolnostné určenie slovesa je vyjadrené dvoma príslovkovými určeniami, z ktorých jedno je najčastejšie za slovesom, teda bližšie k objektu:

Ráno máš *v pivnici* ťažkú službu. (Jarunková) — A *teraz* nevidno *na nej* nijaké znamenie. (Moric) — ... *v súvislosti s Rúfusom* treba tento problém vidieť *v historických súvislostiach* ... (Šmatlák) — ... *v nej* si musí *nanovo* formulovať svoju umeleckú úlohu ... (Šmatlák) — ... *dôstojne* vzal *z laby* kocku ... (Jarunková) — ... *celkom pred obedom* uvarila si *napochytre* zemiakovej polievky ... (V. Šikula) — *takto* bolo možno interpretovať tvár Rúfusovej poézie *z hľadiska literárnej situácie po roku 1956* ... (Šmatlák) — ... *nevdojak* zas položil ruku *na Filino koleno.* (V. Šikula) — ... *v tej chvíli* mal už ... okuliare *na očiach.* (V. Šikula) — ... *hneď* zase ťahala *nazad* perinu ... (V. Šikula) — *Doma* ho rozprestrel *pred matku.* (Moric) — *Kedykoľvek* vypustí *z úst* slovo ... (Šmatlák)

c) okolnostné určenie slovesa je vyjadrené troma od seba nezávislými príslovkovými určeniami v rozličných postaveniach v syntagme:

... už *dva razy*... vystrčil *spod kameňa* hlavu *až po oči*... (Jarunková) — *Darmo* som *sto ráz* videl slona *na obrázku*... (Jarunková) — ... *podchvíľou* štuchal Filu *ukazovákom do pleca.* (V. Šikula) — ... *pred piatimi týždňami* vzal *od nás v cukrovej škatuli* tri Žofine mačiatka. (Jarunková) — ... *v prvom období priveľmi* zdôrazňovali obsahovú adekvátnosť *aj za cenu formálnych strát.* (Ferenčík)

4.2.6. objektové určenie je vyjadrené dvoma predmetmi s rozličným slovosledom v syntagme:

... poležiačky *mi* podával *labu.* (Jarunková) — Spod stola *mu* bolo vidno iba *oči*... (Jarunková) — Potom *im* na vystreté laby položil *po kocke cukru.* (Jarunková) — Na pár krokov od seba *nám* kázal *zostať.* (Jarunková) — Nevdojak *jej* pohladil *koleno.* (V. Šikula) — ... (cigareta) *mu* na okamih oživila *tvár.* (Moric) — Popri prekladaní umeleckej prózy, drámy a poézie *veľa úsilia* som venoval *organizovaniu slovenského prekladateľského života*... (Ferenčík) — Tým zároveň vracal *našej poézii staré a nepominuteľné práva i povinnosti lyrického básnenia.* (Šmatlák)

4.2.7. objektové určenie slovesa je vyjadrené dvoma objektmi v priraďovacom vzťahu:

... sa tak nekamarátsky zachoval *ku Gabovi a Viere.* (Moric) — ... dobre pozná *cenu ticha a významnosť zámlky.* (Šmatlák) — ... aby sme viacej mohli veriť *slovám a ľuďom*... (Rúfus) — ... takisto ani na chvíľu nezapochyboval *o svojskosti, originálnosti Rúfusovho talentu.* (Šmatlák) — ... múdrymi očami hľadel raz *na mladého gazdu,* raz *na bielu mátohu na strome.* (Moric)

4.2.8. viacnásobne je vyjadrené okolnostné určenie: ... *v e d o m e a v n e p r í p u s t n e j m i e r e podľahnúť aktualizácii*... (Šmatlák)

4.2.9. zriedkavé sú adverbiálno-objektové zložené syntagmy s dvoma i viacerými objektovými a okolnostnými určeniami:

... *až potom, v jednej chvíli večernej dôvernosti* dal *mi ho do ruky*... (Šmatlák) — ... sa dalo aj *v umení veľmi pohodlne a hlavne aprioristicky* utvrdzovať *jedno* a odmietať *iné*... (Šmatlák) — ... *mne* sa nechce *tak dlho* vyvracať *k tebe hlavu.* (V. Šikula)

5. *Adverbiálno-objektové zložené syntagmy s nadradeným členom (slovesom) na konci syntagmy.* Rozvíjacie členy *Ad* a *O* stoja pred slovesom v dvojakom poradí

5.1. objekt je na začiatku syntagmy, za ním nasleduje okolnostné určenie

5.1.1. obidve určenia sú vyjadrené jednoduchým členom:

$$(O\ \emptyset\ Ad) \leftarrow P$$

(Rúfus) *to dobre* vedel... (Šmatlák) — ... *ho* musel *niekoľko ráz* napomenúť. (Moric) — ... *o všetkom* budeš *vopred* vedieť. (Moric) — ... *zase ju bosými nohami* pošliapala... (V. Šikula) — ... *ma tam len krstným menom* oslovuje. (V. Šikula) — a tá *ma ustavične* sleduje. (V. Šikula) — Možno sa *mi trochu* podobáš. (V. Šikula) — Veď *ma vôbec* nepoznáš. (V. Šikula) — *chodca niekedy* poteší... (V. Šikula) — ... tiež *mu jedného dňa* doslúžia... (V. Šikula) — ... tak *ju pomaly* odstreľovali. (Jarunková) — ... *Boja dobre* poznám... (Jarunková) — ... *prasiatko iba dnes* doviezli... (Jarunková) — Preto *nás teraz* nenávidí. (Jarunková) — ... lebo som *jej zo žartu* neveril... (Jarunková) — ... sa možno *s ním ľudsky* stotožniť. (Šmatlák)

5.1.2. objektové určenie je vyjadrené dvojitou väzbou (veľmi často zámenami):

Nám to vždy preťahuje. (V. Šikula) — ... *jej ju* (ruku) o to mocnejšie stisol. (V. Šikula) — Chceli *mu o tom* z domu napísať. (V. Šikula) — ... *jej z nej* ešte trocha zostalo... (V. Šikula) — ... chcel *jej ich* celkom zblízka povedať... (V. Šikula) — Už som *ti to* najmenej tri razy povedala. (V. Šikula) — ... možno si *z Koruniek* potroške aj *niečo* zgazduje. (V. Šikula)

Sem zaradíme aj doklad, v ktorom je jeden z objektov vyjadrený priraďovacou syntagmou: — ... *možno mu na hrob aj nejaký stromček alebo aspoň kríček zasadil.* (V. Šikula)

5.1.3. popri jednom objekte na začiatku syntagmy sa v adverbiálno-objektovej zloženej syntagme môžu vyskytovať aj dve príslovkové určenia:

... prasa možno *v živote poriadne* nevidel. (Jarunková) — Potom ju *neraz i medzi seba* volali... (V. Šikula) — ... tie naše Korunky *každý rok starostlivo* obrobíš... (V. Šikula)

5.1.4. pri jednom objekte sa vyskytujú tri príslovkové určenia: ... *sa o to vždy znovu a znovu zjavne pokúšal*... (Šmatlák)

5.1.5. objektové určenie je utvorené z dvoch priradených objektov: ... *chlieb a vodu vždy nájde.* (V. Šikula)

5.2. na začiatku zloženej syntagmy je okolnostné určenie, za ním nasleduje objekt a napokon sloveso

5.2.1. príslovkové určenie a objekt sú vyjadrené jednoduchými členmi

$$(Ad\ \emptyset\ O) \leftarrow P$$

... *vždy* sme *ho* odplašili. (Jarunková) — ... *pomaly ju* schrúmal. (Jarunková) — ... *šeptom* začala *otca* prehovárať. (Jarunková) — *Dnes to* nepovedal. (Jarunková) — ... *o týždeň* by *ma* vyniesli... (Jarunková) — ... *nechápavo na ňu* žmúrila. (Jarunková) — ... *niekde* musíme *liesku* nájsť. (Jarunková) — *Hneď* sa *na človeka* oboria. (Jarunková) — *Voľakedy* si... *nohy* nešetrili. (V. Šikula) — ... *časom* prestali *ju* zahriakovať. (V. Šikula) — ... *nevdojak na ne* zabudol. (V.

Šikula) — *starostlivo ho* oplela... (V. Šikula) — ...*v hore huby* zbieral. (V. Šikula) — ...*chvíľu* sa *jej* prizeral... (V. Šikula) — *Náhodou* som sa *ťa* dotkol... (V. Šikula) — ...aj *v spánku* ani čo by *ju* prenasledoval... (V. Šikula) — *Doma ho* vybalil... (Moric) — *Najpodrobnejšie* sa *vecou* zapodieval... (Šmatlák) — ... *výrazne ju* potvrdzujú. (Šmatlák)

5.2.2. rozvité je príslovkové určenie a niekedy aj objekt:

Na strmých dráhach myšlienky sa *s vlastnou slzou* stretám. (Rúfus) — *Na ceste zo školy ich* nečakal. (Moric)

5.2.3. okolnostné určenie slovesa v prísudku sa vyjadruje dvoma príslovkovými určeniami, objekt vyjadrený jednoduchým členom sa najčastejšie vyskytuje medzi týmito dvoma príslovkovými určeniami:

Dnes si ma *trošku* zdržal. (V. Šikula) — *Cestou* jej začal *z ničoho nič* tykať. (V. Šikula) — ...*vo zverinci* som sa ho musel *vlastnoručne* dotknúť... (Jarunková) — *Na Rúfusovej poézii* ma *vždy* priťahovala... (Šmatlák) — ...*bosými nohami* ju *poriadne* pošliapala... (V. Šikula) — ...*pri hubách* by si ani *teraz* na najväčšieho pána nezarobil. (V. Šikula)

Slovosledne zaujímavý je doklad, v ktorom určujúce členy sa nachádzajú medzi sponou a mennou časťou menného prísudku, jedno z príslovkových určení sa viaže na prídavné meno v prísudku: ...*bývali v o ľ a k e d y na učňov n á r a m n e zlí.* (V. Šikula)

5.2.4. objektové určenie je vyjadrené dvoma objektmi v dvojitej väzbe: *Raz t o o ň o m povedal*... (Jarunková)

Záver. Syntagmatická štruktúra adverbiálno-objektovej zloženej syntagmy je pomerne jednoduchá, ak jednotlivé rozvíjacie členy sú vyjadrené jednoduchými (nerozvitými) členmi. Jej štruktúra sa do istej miery komplikuje, keď rozvíjacie členy sú samy rozvité, no najmä keď okolnostné a objektové určenia sú vyjadrené dvoma i viacerými členmi, pričom vnútri základnej zloženej syntagmy tvoria zloženú podraďovaciu syntagmu s nadradeným členom spoločným pre objektové i okolnostné určenie. Adverbiálno-objektová zložená syntagma má tri základné varianty, a to s nadradeným členom (slovesom) na začiatku, v strede a na konci syntagmy. Ďalšie fakultatívne varianty sa tvoria podľa miesta objektového a okolnostného určenia v syntagme.

Napriek tomu, že sme analýzu variatov adverbiálno-objektovej zloženej syntagmy urobili na pomerne úzkom výbere dokladového materiálu (traja-štyria autori zo súčasnej beletrie, dvaja autori z oblasti literárnej kritiky), mohli sme zistiť pomerne bohatú a vari aj vyčerpávajúcu variantnosť týchto syntagiem. Širšie založená excerpcia by pravdepodobne potvrdila

iba väčšiu variantnosť troch základných štruktúr adverbiálno-objektovej zloženej syntagmy.

Vymedzenie adverbiálno-objektovej zloženej syntagmy ako zloženej syntagmy s tzv. vetvenou závislosťou rozvíjacích členov na základe ich významovej celistvosti a komplementárnosti je ďalším pokusom o konštituovanie zloženej syntagmy, ktorá má svoje realizačné pole v štruktúre jadrovej časti vety. Jej štruktúrne a slovosledné vlastnosti hlboko zasahujú nielen do stavby vety, ale aj do celkovej výstavby jazykového prejavu, do výstavby textu.

Literatúra

KOČIŠ, F.: Príslovkové určenie v zloženej syntagme. In: Jazykovedné štúdie. 13. Red. J. Horecký. Bratislava, Veda 1977, s. 157—165.

KOČIŠ, F.: Vzájomný vzťah príslovkových určení v zloženej syntagme. Slovenská reč, *45*, 1980, s. 136—143.

KOČIŠ, F.: Kongruentné zložené substantívne syntagmy. Slovenská reč, *46*, 1981, s. 129—140.

KOČIŠ, F.: Objektové zložené syntagmy. Slovenská reč, *48*, 1983, s. 14—25.

KOČIŠ, F.: Syntakticko-kompozičný pôdorys románu R. Morica *Explózia*. Slovenská reč, *49*, 1984, s. 198.

DISKUSIE

Filip Sabol

NAD PRAVOPISOM ZLOŽENÝCH SLOV

V zaznačovaní daktorých zloženín sa prejavuje nejednotnosť. Otázka ich jednotného písania by sa mala doriešiť ešte pred vydaním novej pravopisnej príručky. Treba teda stanoviť presné zásady zaznačovania kompozít a podľa nich upraviť kodifikáciu. S tým cieľom predkladáme i tieto naše pripomienky a návrhy.

Pri písaní zložených slov sa doteraz prihliadalo na významové i skladobné vzťahy ich zložiek (porov. Pravidlá slovenského pravopisu 1971, s. 102; Oravec — Laca, 1976, s. 156—157 [PSPŠ]). Lenže v používaní sú i také zloženiny, pri ktorých sa spomenuté vzťahy rozlišujú o niečo ťažšie. A tak K. Buzássyová (1983) navrhla zjednodušiť písanie zložených prídavných mien tak, aby sa nemusel brať ohľad na sémantické a syntaktické vzťahy zložiek. Takéto zjednodušenie (nepoužívanie spojovníka) však treba odmietnuť, lebo by sa realizovalo na úkor účelnosti pravopisu. Súčasné pravidlá zaznačovania zloženín vyhovujú požiadavke racionálnosti, len ich treba doplniť poučkami o písaní daktorých nesystémových zloženín.

Ozrejmíme si teda, že medzi komponentmi zloženín sú obdobné syntaktické vzťahy ako medzi členmi významovo adekvátnych syntagiem.

Začneme so zloženými substantívami, v ktorých prvá zložka je v určovacom vzťahu k druhej zložke: *ľudovláda* = vláda ľudu, *mladomanžel* = mladý manžel, *veľkovýroba* = výroba vo veľkom, *spolupráca* = spoločná práca. Určovací vzťah je zrejmý aj medzi komponentmi zložených adjektív: *zahraničnopolitický* = týkajúci sa zahraničnej politiky, *vysokotlakový* = týkajúci sa vysokého tlaku, *plodonosný* = prinášajúci plody. Bez spojovníka píšeme i tzv. zrazeniny: *tiežbásnik, všadebol, žiaruvzdorný, cieľuprimeraný, závideniahodný, novozriadený, mŕtvonarodený, naslovovzatý, kadeľahšie, ktoviekam, neviemkoľko, atakďalej.*

Naproti tomu kompozitá, ktorých zložky sú vo vzájomnom priraďovacom vzťahu, korešpondujú s priraďovacími syntagmami: *propán-bután* = zmes propánu a butánu, *Kokšov-Bakša* = spojené obce Kokšov a Bakša, *bielo-modro-červený* = bielej, modrej a červenej farby, *výchovno-vzdelávací* = výchovný a (zároveň) vzdelávací, *srdcovo-cievny* = týkajúci sa srdca a ciev, *chceš-nechceš* = či chceš alebo nie. V takýchto zloženinách použitý spojovník signalizuje priraďovací vzťah zložiek.

Poznatok o dvojakých syntaktických vzťahoch zložiek treba naďalej uplatňovať ako základné pravidlo pravopisu zložených slov: bez spojovníka

píšeme zloženiny s určovacím vzťahom zložiek a so spojovníkom zloženiny s priraďovacím vzťahom zložiek. Prijatie tohto pravidla si vyžiada len malé zmeny v súčasnej kodifikácii kompozít.

Zmenu kodifikácie si vyžiadajú súslovia, ktoré sa zatiaľ zaznačujú bez spojovníka. Lexikálnu stránku súsloví a ich uplatňovanie v jazyku podrobne opísal J. Mlacek (1981) a jeho závery použijeme i pri našom riešení problémov. Súslovia sú v podstate dvojzložkové kompozitá (zriedkavejšie i syntaktické konštrukcie) a ich zložky sú vždy v priraďovacom vzťahu. Preto ich ako kompozitá treba písať vždy so spojovníkom. Medzi opakovanými zložkami súsloví *šíro-šíry, denno-denne, dávno-predávno* je obdobný priraďovací vzťah ako medzi zložkami významovo adekvátnych konštrukcií *šíry a šíry, deň čo deň* a *dávno, veru, dávno.* Súslovie *isto-iste* sa v Slovníku slovenského jazyka (SSJ) a PSPŠ zaznačuje v dvojakých podobách: *istoiste* aj *isto-iste* a podľa nášho názoru treba ho písať iba so spojovníkom. I súslovia, ktorých zložky majú povahu pseudoidiómov (zvukových napodobenín), by sa mali bez ohľadu na prípadné rozdielnosti v ohýbaní zložiek písať so spojovníkom: *hara-vara* a *kuca-paca* obdobne ako ich synonymum *trma-vrma* alebo súslovie *haky-baky* (hoci napr. ich genitívne tvary sú: *hara-vary, kuca-pace* a *trmy-vrmy, hakov-bakov).* Prekvapuje, že v SSJ sa popri podobe *hókus-pókus* uvádza i podoba *hókuspókus,* hoci obidve zložky tohto súslovia sú sklonné (genitív *hókusu-pókusu).* Ani spojovník v súsloví *cik-cak* podľa nášho názoru neznemožňuje, aby sa pri derivácii celý výraz pokladal za slovotvorný základ: *cik-cak* — *cik-cakový.*

Zmenu v kodifikácii si vyžadujú i zloženiny *štrkopiesok* a *lucernotráva.* Mali by sa písať so spojovníkom. Na priraďovací vzťah ich zložiek poukazuje nielen význam takýchto kompozít (napr. *štrko-piesok* = zmes štrku a piesku), ale i možnosť premiestenia zložiek bez zmeny významu *(štrko-piesok* = *piesko-štrk;* porov. Horecký, 1971, s. 140). Pravda, zložené substantíva s nespornými určovacími vzťahmi zložiek treba naďalej písať bez spojovníka. A tak popri podobe *štrko-piesok* budeme mať i podoby *škvarobetón, pórobetón, oceľobetón, sklobetón,* ktorým sémanticky odpovedajú združené pomenovania *škvarový betón, pórovitý betón, betón s oceľovou armatúrou* atď.

Objasnili sme si zaznačovanie takých zložených slov, ktorých pravopisná podoba by nemala byť problematická. Pri niekoľkých zloženinách (napr. *horkosladký, bôľnosladký)* nemožno však celkom spoľahlivo určiť vzájomný vzťah zložiek. Povahu tohto vzťahu nám nenapovedia ani adekvátne syntagmy *horký a (pritom) sladký, bôľný a sladký zároveň,* keďže tieto zloženiny vyjadrujú homogénne vlastnosti, ktoré by vari najvýstižnejšie vyjadrili syntagmy *horkasto sladký* či *sladký s horkastou príchuťou, bolestne sladký.* Zaznačovanie takýchto kompozít bez spojovníka by sa mohlo zdô-

vodniť jednoliatosťou (homogénnosťou) pojmu. Doterajšie zdôvodňovanie, že ide o jeden pojem, nie je výstižné, lebo každé kompozitum vyjadruje jeden, ibaže viacdimenzionálny pojem.

Do používania sa dostali aj niektoré zložené adjektíva, ktorých pravopis sa ešte neustálil. Ako príklad nám poslúži prídavné meno *vedeckotechnický*, ktoré jazykové príručky zaznamenávajú bez spojovníka, kým v tlačených textoch ho vídame i v podobe *vedecko-technický*. Zloženina sa chybne utvorila ako derivát združeného pomenovania *technické vedy* namiesto správnej podoby *technickovedný*. Posudzované slovo sa dnes používa v spojeniach *vedecko-technický rozvoj (pokrok), vedecko-technická revolúcia,* v ktorých vyjadruje vzťah k vede a technike (ich významovo adekvátna syntagma je teda: *rozvoj, pokrok* či *revolúcia vo vede a technike*). Pre tento nesporný priraďovací význam treba zloženinu *vedecko-technický* zaznačovať so spojovníkom, ako to navrhol F. Kočiš (1978).

Nesystémová zloženina *mlynsko-pekársky* sa použila vo vete *Kapacita m l y n s k o - p e k á r s k y c h výrobní v SSR sa tohto roku zvýši o štvrtinu* (Pravda, 12. 2. 1985, s. 1). Ide tu o čerstvý novotvar, v ktorom sú v priraďovacom vzťahu nespájateľné zložky. Systémové tvary tohto kompozita treba voliť s ohľadom na to, akú mimojazykovú skutočnosť chceme vyjadriť, teda *mlynsko-pekárenské výrobne,* ale *mlynársko-pekárske výrobky.*

Nesystémovo je utvorená i zloženina „drevospracujúci", v ktorej sa použila nesprávna zložka „spracujúci". Tvary prítomného príčastia nemožno totiž tvoriť od dokonavých slovies. Ak nechceme uprednostniť vyjadrenie *spracúvajúci drevo,* treba voliť systémovú zloženinu *drevospracúvací,* utvorenú obdobne ako prídavné meno *drevoobrábací.* Aj názov podniku *Drevovýroba* je výrazne príznakový, pretože nevystihuje činnosť podniku, ktorý drevo spracúva a nie vyrába. Bombasticky vyznieva i módna zloženina „morálno-estetický", v ktorej každá zložka je významovo rovnoznačná.

Medzi zložené slová zaraďujeme i zložené vlastné mená *Bratislava-Vinohrady, Košice-vidiek, Sliač-kúpele, Gregor-Tajovský, Čeretková-Gállová,* ktorých podoba sa všeobecne zaužívala. Nemalo by sa teda pripustiť zaznačovanie zložených priezvisk s pomlčkou (napr. *Rázusová — Martáková*). Vo veci používania spojovníka podporujeme stanovisko L. Dvonča (1984).

Nesystémová je i zloženina *Východ-Západ,* ktorá sa použila vo vete *Kto je proti spolupráci V ý c h o d - Z á p a d* (Pravda, 6. 2. 1985, s. 6). Bolo tu treba použiť vyjadrenie: *Kto je proti spolupráci Východu so Západom.*

V pripravovanej pravopisnej príručke by bolo treba upraviť používanie spojovníka nielen v zložených slovách, ale aj v odvodeninách, v ktorých sa spojovníkom pripájajú k slovným základom rozličné symboly (napr. *α-ka-*

rotén, γ-tokoferol, a-kmene, n-uholník, 5-násobok, k-násobný) alebo ku skratkovým slovám rozličné prípony *(SĽUK-ista, KORT-ka, v JAS-e).*

Uplatňovanie spojovníka by sa malo upraviť s ohľadom na jeho spájaciu, rozdeľovaciu, skracovaciu i rozdeľovaco-spájaciu funkciu. Spájaciu funkciu sme už vysvetlili. Spojovníkom rozdeľujeme slová na konci riadka a používame ho i na označenie prerývanej výslovnosti a na odlíšenie jednotlivých častí slova. Spojovníkom označujeme i skrátenie slova v prípadoch, keď sa upustí od opakovania rovnakej časti viacerých slov, napr. *vodo- a plynoinštalatér; dvoj-, troj- i štvortýždňové rekreácie.* Rozdeľovaco-spájaciu funkciu spojovníka možno vyjadriť poučkou: ak sa na konci riadka rozdelí slovo na mieste spojovníka, použije sa spojovník nielen na konci riadka, ale i na začiatku nasledujúceho riadka pred oddelenou časťou slova.

Ukázalo sa, že je potrebné dvojaké zaznačovanie zložených slov podľa odlišných syntaktických vzťahov ich zložiek. V zložkách každej zloženiny sa dá odlíšiť určovací vzťah od priraďovacieho vzťahu. V pripravovanej pravopisnej príručke bude treba upresniť poučky o používaní interpunkčných znamienok a podchytiť všetky bežne používané slová, lebo len tak sa odstráni nežeľateľná rozkolísanosť pravopisného úzu.

Literatúra

BUZÁSSYOVÁ, K.: Cieľovo programový prístup. Kultúra slova, *17*, 1983, s. 72—74.
DVONČ, L.: Ešte raz o písaní spojovníka v priezviskách typu *Gregor-Tajovský*. Slovenská reč, *49*, 1984, s. 225—229.
HORECKÝ, J.: Slovenská lexikológia. I. Tvorenie slov. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971. 256 s.
KOČIŠ, F.: Jazyková kultúra a odborný preklad. Kultúra slova, *12*, 1978, s. 325—330.
MLACEK, J.: Slovenské súslovia. Slovenská reč, *46*, 1981, s. 65—71.
Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966 896 s.
ORAVEC, J. — LACA, V.: Príručka slovenského pravopisu pre školy. 4. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1976. 610 s.
Pravidlá slovenského pravopisu. 11. vyd. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971. 424 s.
Slovník slovenského jazyka. 6 zv. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV. 1959—1968.

Ján Lenhardt

VOKALICKÁ KVANTITA V SÚČASNEJ ANGLIČTINE A JEJ PREPIS V SLOVENČINE

Pri fonetickej adaptácii anglických samohlások v slovenských slovách prevzatých z angličtiny sa v slovenskej lingvistike obyčajne viac venuje pozornosť podobnosti či odlišnosti medzi samohláskami dvoch jazykov

z hľadiska ich lingvistickej kvality než ich kvantity. Tak napr. pôvodné austrálsko-anglické slovo *boomerang (ˈbu:məræŋ)* sa v slovenčine adaptovalo vo fonetickej podobe *bumerang*, teda s krátkym *(u)* v prvej slabike. Dĺžka anglickej samohlásky *(u:)* ostala z neznámeho dôvodu nepovšimnutá. Podobne sa nerešpektuje dĺžka samohlások pri adaptácii anglických slov *sealskin (ˈsi:lskɪn)*, dancing *(ˈda:nsɪŋ)*, *off-side (ˈɔ:fˈsaɪd)* a *kangaroo (ˌkæŋgəˈru:)*, ktoré v Slovníku slovenského jazyka (1959—1968), resp. v Slovníku cudzích slov (Ivanová-Šalingová — Maníková, 1979) figurujú vo fonetických podobách *silskin, dansing, ofsajd, kenguru/kengura*, teda s krátkymi samohláskami *i, a, o, u* namiesto dlhých v angličtine. Pri adaptácii anglickej vokalickej kvantity v slovenčine sa stretávame aj s opačnou tendenciou, t. j. že anglický krátky vokál sa v slovenčine zdomácnil v dlhej podobe: napr. anglické slová *quiz (kwɪz), plaid (plæd), batch (bætʃ), collie (ˈkɒlɪ), waggon (ˈwægən)* majú v slovenčine dlhé samohlásky: *kvíz, pléd, béč, kólia, vagón*, hoci v angličtine sa príslušné samohlásky *(ɪ, æ, ɒ, ə)* jednoznačne zaraďujú medzi krátke. V prevažnej väčšine slovenských slov prevzatých z angličtiny sa paralelizmus v kvantite však dodržiava, z čoho by bolo možné dedukovať, že pri hodnotení kvantity, t. j. dĺžky, resp. krátkosti anglických a slovenských samohlások, vychádza naša kodifikácia z predpokladu, že anglickú krátku samohlásku treba nahradiť príslušnou slovenskou krátkou samohláskou a anglickú dlhú samohlásku príslušnou slovenskou dlhou samohláskou. O takejto praxi svedčia aj nasledujúce príklady: *jam (dʒæm) → džem, lunch (lʌntʃ) → lanč, pinch (pɪntʃ) → pinč, pudding (ˈpudɪŋ) → puding; tweed (twi:d) → tvíd, departement (dɪˈpa:tmənt) → (dipátment), trawler (ˈtrɔ:lə) → (tróler), boom (bu:m) → (búm).* Uvedené a mnohé ďalšie odchýlky signalizujú, že situácia je zložitejšia, a práve táto skúsenosť nás stimulovala, aby sme postavenie vokalickej kvantity v oboch jazykoch preskúmali a posúdili, či diskrepancie spočívajú na objektívnych fonetických ukazovateľoch, alebo sú tu v hre aj iné činitele, ktoré ovplyvňujú spôsob integrácie anglickej vokalickej kvantity v slovenských slovách prevzatých z angličtiny.

Z prieskumu fonetickej podoby pomerne veľkého množstva slov anglického pôvodu v slovenčine (porov. Lenhardt, 1981; Kráľ, 1979; Slovník slovenského jazyka; Slovník cudzích slov a i.) a z ich porovnania s fonetickou podobou v anglickom origináli (Jones, 1965) zisťujeme, že medzi vokalickými systémami slovenčiny a angličtiny nemusí existovať a ani neexistuje priamočiara súvislosť. Inými slovami, nie každé anglické napr. tzv. krátke *(ɪ)* musí slovenský používateľ nevyhnutne pociťovať ako slovenské krátke *(i)* a nie každé anglické tzv. dlhé *(i:)* sa musí integrovať do slovenčiny ako slovenské dlhé *(í)*, a to i napriek nepopierateľnej skutočnosti, že obidva jazyky disponujú oboma typmi týchto samohlások.

Je známe, že angličtina a slovenčina nerovnako interpretujú fonetický protiklad krátka : dlhá samohláska. Kým v slovenčine má vokalická kvantita, ktorá sa tu vyskytuje ako protiklad pri všetkých timbrových samohláskových pároch (okrem *ä* a *á*), a to v prízvučných i neprízvučných slabikách, dištinktívnu povahu, postavenie vokalickej kvantity v anglickom hláskovom systéme nie je také jednoznačné a ako uvidíme neskôr, ani sa rovnako neposudzuje. Môžeme rovno povedať, že je to relatívna veličina. Konkrétne: nemožno jednoznačne tvrdiť, že rozdiel vo význame napr. dvojice anglických slov *fit (fɪt)* (v dobrej kondícii) a *feet (fi:t)* (nohy) spočíva len a len na fonologickom protiklade medzi krátkym *(ɪ)* a dlhým *(i:)*. Ide tu skôr o sumu protikladov fonologickej kvality aj kvantity, pričom z dvoch fonologických príznakov samohlások má — podľa viacerých súčasných autorov — príznak kvality vyššiu kontrastívnu schopnosť (pozri napr. Gimson, 1970). V anglickej lingvistickej literatúre, domácej i zahraničnej, sa dnes všeobecne uznáva, že tradičná klasifikácia anglických samohlások do timbrových dvojíc na krátke a dlhé nevystihuje vzťah medzi nimi v plnej hĺbke, keďže kvantita nie je tu jediný a predovšetkým nie hlavný protiklad timbrových samohláskových párov. Za hlavný protiklad medzi anglickými timbrovými samohláskovými pármi sa pokladá rozdiel vo fonologickej kvalite, pričom sa, prirodzene, nepopiera dištinktívna funkcia ani kvantitatívnemu protikladu. K tomuto záveru sa došlo po rozsiahlom prieskume kvantity anglických samohlások. Zistilo sa, že kvantita anglických samohlások je veľmi nestála, relatívna vlastnosť, značne závislá od fonetického okolia samohlásky, ako aj od iných faktorov, teda od toho, aká hláska nasleduje (tu najmä protiklad fortisový : lenisový konsonant), od stupňa otvorenosti samohlásky, od stupňa jej napätosti, ďalej od toho, či je samohláska v prízvučnej alebo neprízvučnej slabike, od počtu slabík v slove atď. Je síce pravda, že mnohé z týchto činiteľov ovplyvňujú kvantitu aj slovenských samohlások (porov. Schulzová, 1970), lenže v slovenčine to platí, zdá sa, iba v rámci podsystému krátkych alebo dlhých samohlások. Hranica týchto podsystémov sa nikdy neprekročí, napr. slovenské dlhé *(á)* ako člen podsystému slovenských dlhých samohlások je za tých istých podmienok vždy približne dvojnásobne dlhšie ako slovenské krátke *(a)* (člen podsystému slovenských krátkych samohlások). Mohli by sme to však vyjadriť aj takto: dĺžku hociktorého anglického tzv. dlhého vokálu nemožno merať hociktorým anglickým tzv. krátkym vokálom, ako je to v slovenčine v zmysle mór (t. j. že napr. slovenské dlhé *(í)* je vždy relatívne dlhšie ako slovenské krátke *(i)*), v angličtine ide totiž o také relatívne trvanie krátkych a dlhých samohlások, pri ktorom relatívnosť prekračuje hranice podsystému krátkych, resp. podsystému dlhých samohlások.

Kolísavosť kvantity anglických samohlások dokázal meraním ich trvania

pred rozličnými spoluhláskami, resp. pred pauzou, fínsky fonetik K. Wiik (1965). Už dávno pred ním kvantitu samohlások v angličtine skúmal E. A. Meyer (1903), ktorý však jej kolísanie spájal s vertikálnou polohou jazyka pri artikulácii. Dôsledok kolísania kvantity anglických samohlások je dvojaký. Po prvé sa prejavuje v tom, že v angličtine sa často označuje viac stupňov vokalickej kvantity (porov. napr. Sweet, 1929; Trnka, 1967) a po druhé v tom, že vokalická kvantita je iba relatívne použiteľná na rozlišovanie významov slov a tvarov v súčasnej angličtine. Musí sa vždy kombinovať s fonologickým príznakom kvality.

Ešte treba uviesť, že nie vždy sa hodnotila a hodnotí kvantita vokálov v angličtine ako fonologický protiklad krátkych a dlhých samohlások. E. Sievers (1901) a N. S. Trubetzkoy (1939) chápali ju ako prejav fonologického protikladu kontaktu, resp. princípu tzv. slabičného rezu. Naproti tomu napr. B. Trnka (1967) vysvetľoval rozdiely v kvantite anglických samohlások hlavne z protikladu medzi nenapätou (krátkou) a napätou (dlhou) samohláskou.

Tento stručný prieskum fonetickej štruktúry anglických slov v slovenčine so zaostrením na adaptáciu ich vokalickej kvantity ukázal, že v prevažnej väčšine týchto slov sa dodržiava pravidlo o prepisovaní anglickej krátkej samohlásky ako slovenskej krátkej samohlásky a anglickej dlhej samohlásky ako slovenskej dlhej samohlásky. Ide tu o fonologický princíp v tom zmysle, že slovenský používateľ vníma funkčný rozdiel v kvantite anglických samohlások, napr. *piknik* < *picnic ('pɪknɪk), trast* < *trust (trʌst); víkend* < *weekend ('wi:k'end), lawn-tennis (lóntenis)* < *lawn-tennis ('lɔ:n'tenis), skúter* < *scooter ('sku:tə).* Nás však v tejto súvislosti väčšmi zaujali prípady, v ktorých táto priamočiarosť bola porušená. Príčin je tu niekoľko.

Možným zdrojom odchýlky v slovenčine je odlišný fonologický systém jazyka originálu, v tom aj odlišné poslanie vokalickej kvantity, najmä jej vysoká relatívnosť v súčasnej angličtine, čo spôsobuje isté váhanie, subjektívne ťažkosti, ba priamo chyby pri rozhodovaní o tom, či samohláska v anglickom slove je krátka alebo dlhá. Týka sa to pravdepodobne najmä prípadov, keď po anglických tzv. dlhých samohláskach, a to najmä zatvorených (vysokých), nasledujú fortisové spoluhlásky, napr. *ofset* < *offset ('ɔ:fset), pas* < *pass (pa:s), biftek* < *beefsteak ('bi:f'steɪk), rozbif* < *roast beef ('rəust'bi:f).* Špecifický prípad poskytujú tie slabiky, v ktorých po samohláskach nasledujú vokalické spoluhlásky *(m, n, l),* ktoré akoby pohlcovali časť dĺžky predchádzajúcej samohlásky, napr. *dansing* < *dancing ('da:nsɪŋ), pyžama* < *pyjama (pɪ'dʒa:mə), silskin* < *sealskin ('si:lskɪn).* Generalizovať tento postup na všetky anglické slová v slovenčine by sme sa však neodvážili.

Príčiny nezhôd pri adaptácii anglickej vokalickej kvantity v slovenčine môžu byť, prirodzene, aj v samotnej slovenčine, v jej rytmickom zákone, ktorý vylučuje sled dvoch dlhých slabík za sebou v tom istom slove. Zdá sa, že tento úzus sa rešpektuje aj v slovách prevzatých z cudzích jazykov, a to aj napriek tomu, že slovenčina má veľa výnimiek z tohto pravidla. Do tejto kategórie by sme mohli zaradiť fonetickú podobu napr. anglického názvu *Wall Street ('wɔ:lstri:t)*, ktorý sa v slovenčine odporúča čítať ako volstrít a podobne aj slová *ofsajd, olrajt*, ktoré pochádzajú z anglických slov *off-side ('ɔ:f'saɪd), all-right ('ɔ:l'raɪt)*. No opäť sa ukazuje, že ani tento princíp nemá všeobecnú platnosť (porov. odlišnú adaptáciu v slovách *sajtkár, bródvej, bejzból* < *sidecar ('saɪdka:), Broadway ('brɔ:dweɪ), base-ball ('beɪsbɔ:l)*, čo by poukazovalo na určitú uvoľnenosť rytmického pravidla v súčasnej slovenčine (porov. Kráľ, 1979; Slovník slovenského jazyka, 1959).

Silnejšia je podľa nášho názoru tendencia slovenčiny foneticky prispôsobiť prevzaté anglické slovo pôvodným slovenským slovám i modelom starších slov (ktoré už boli do slovenskej slovnej zásoby plne integrované) z iných cudzích jazykov. Takto sa adaptovali napr. anglické slová *detektív* < *detective (dɪ'tektɪv), hempšírka* < *Hampshire ('hæmpʃə), kardigán* < *cardigan ('ka:dɪgən), dolár* < *dollar ('dɒlə), driblér* < *dribbler ('drɪblə), galón* < *gallon ('gælən), kólia* < *collie ('kɒlɪ)*.

K posunu vokalickej dĺžky, k jej použitiu na zdanlivo nevhodnom mieste, resp. k jej vynechaniu môže dôjsť aj tam, kde by dlhá samohláska bola pre slovenčinu neprirodzená a cudzia z hľadiska danej kategórie slova, napr. *kenguru* a nie *kengurú* < *kangaroo (ˌkæŋgə'ru:)*. Prax išla ešte ďalej: zmenila tvar *kenguru* na *kengura*. Podobne s krátkym *(u)* sa vyslovuje slovo *tissue (tišu)* < *tissue ('tɪʃju:)*, v ktorom sme morfologickú zmenu ešte nespozorovali.

Nemožno tu nespomenúť nesprávny prepis niektorých anglických slov v slovenčine: napr. *hippies (hipís)* < *hippies ('hɪpɪz), Yankees (jenkís)* < *Yankees ('jæŋkɪz), woodsia (vúcia)* < *woodsia ('wudzɪə)* a pod., kde skupiny grafém *ie, ee, oo* sa pochopili ako dlhé samohlásky *(í, ú)*. Tento prepis síce platí o mnohých anglických slovách, no v uvedených slovách nie. V angličtine sú to krátke slabiky.

Z poznámok k vokalickej kvantite v angličtine a slovenčine vyplýva stručný záver, že pri fonetickej adaptácii kvantity anglických samohlások v slovenčine by sa mal uplatňovať vždy citlivý prístup. Uvážlivo by sa mala rešpektovať najmä existencia diskrepancií medzi súčasným fonologickým systémom angličtiny a slovenčiny, tak ako sme sa usilovali poukázať na ne v tomto článku.

Literatúra

GIMSON, A. C.: An Introduction to the Pronounciation of English. London, Eduard Arnold 1970. 320 s.
IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M. — MANÍKOVÁ, Z.: Slovník cudzích slov. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979. 943 s.
JONES, D.: Everyman's English Pronouncing Dictionary. Moskva, Sovetskaja encyklopedija 1965. 538 s.
KRÁĽ, Á.: Príručný slovník slovenskej výslovnosti. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979. 644 s.
LENHARDT, J.: Konfrontačná fonetika anglických a slovenských hlások. Bratislava, Univerzita Komenského 1981. 132 s
MEYER, E. A.: Englische Lautdauer. Uppsala 1903.
SCHULZOVÁ, O.: Úvod do fonetiky slovenčiny. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1970. 127 s.
SIEVERS, E.: Grundzüge der Phonetik. 5. vyd. Leipzig 1901.
Slovník slovenského jazyka. 6 zv. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959—1968.
SWEET, H.: The Sounds of English. 2. vyd. Oxford, Clarendon Press 1929.
TRNKA, B.: Rozbor nynější spisovné angličtiny I. Rozbor fonologický. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1967.
TRUBETZKOY, N. S.: Grundzüge der Phonologie. TCLP. 7. Prague 1939. 271 s.
WIIK, K.: Finnish and English Vowels. Turku 1965.

Ferdinand Uličný

NAJSTARŠÍ VÝSKYT SLOVA **SLOVENSKÝ** Z ROKU 1294

Skúmanie problematiky genézy slovenskej národnosti zaujalo našich vedcov už veľmi dávno. Stačí pripomenúť napr. M. Bela a P. J. Šafárika. V minulých desaťročiach sa z marxistických kritérií opätovne skúmal pôvod a najstaršie dejinné osudy Slovákov, pričom okrem úsilia a nových poznatkov historikov medievalistov sa zväčšoval aj podiel jazykovedcov a archeológov.

V súčasnosti sa v slovenských odborných kruhoch historikov, jazykovedcov, archeológov a iných ustálil názor, že vznik slovenskej národnosti spadá do 10.—11. storočia. Vychádza sa z poznatkov o politických dejinách strednej Európy, o kontinuite včasnohistorického osídlenia Slovenska v 9.—13. storočí, o používaní špecifických názvov v stredovekej latinčine, maďarčine a nemčine pre príslušníkov slovenskej národnosti, ako aj z poznatkov o vývine slovenskej reči a v jej rámci o vývine slovenských slov označujúcich vlastných príslušníkov z národnostného hľadiska.

Jednou z rozhodujúcich tém spomenutej problematiky je vyvinutie, príp. osvojenie mena alebo mien, ktorými slovenčina označovala príslušníkov vlastného národa. V historickej literatúre naposledy P. Ratkoš (1966) konštatoval, že pôvodné pomenovanie Slovákov *Slovenin, Slovene* sa vyskytuje v tzv. Prešpurskom slovníku, ktorý pochádza zo 14. stor. a jeho autorom je

neznámy Čech. Tento prameň spolu s Klaretovým slovníkom, ktorý uvádza názov *Slovenin,* neskôr použil B. Varsik (1984) zdôrazňujúc, že aj Česi v 14. storočí považovali Slovákov za osobitnú národnosť.

Treba pripomenúť, že obidva pramene pochádzajú z českého jazykovo-kultúrneho prostredia a otázku, či pomenovanie *Slovenin, Slovene* používali medzi sebou navzájom aj naši predkovia, nijako neriešia. Nesporne dokazujú iba fakt, že tak nazývali Česi príslušníkov slovenskej národnosti v 14. stor. V tejto súvislosti P. Ratkoš (1966, s. 21; 1972) uviedol, že trvalé používanie pôvodného označenia medzi Slovákmi sa udržalo iba vo femininálnom tvare *Slovenka* a v adjektíve *slovenský.* Toto zistenie v historickom zmysle dokazoval v roku 1966 výskytom adjektíva *slovenský* v Spišskej kázni z roku 1480 a v roku 1972 aj výskytom v Žilinskej knihe z roku 1473.

Pri štúdiu prameňov k dejinám osídlenia Liptova sa nám dostala do rúk aj listina Ivanku, prepošta premonštrátskeho kláštora v Kláštore pod Znievom z roku 1294. Listina potvrdzuje, že mešťania liptovskej Ľupče vrátili, resp. ponechali farárovi v susednom kostole sv. Michaľa malý pozemkový majetok v rozsahu piatich popluží, ležiaci okolo kostola. Listina obsahuje aj metáciu, popis chotára, ktorý onen majetok oddeľoval od majetkov susedných vlastníkov. Jedným z chotárnych znakov bola aj istá breza, čo bolo v latinskom texte vyjadrené maďarským slovom a dvoma slovenskými slovami *slowenski breza* (Štátny oblastný archív v Bytči, archív rodu Rády: "ad parvam arborem nystra (!) slowenski breza ubi est meta"). Rozhodujúce z dvoch slov z roku 1294 slovo *slowenski* predstavuje v slovenskom prostredí doteraz najstarší výskyt slova *slovenský,* pravda, doteraz v odborných kruhoch neznámy. Použitie slovenských slov v latinskom texte listiny dosvedčuje, že slovenskí ľupčianski mešťania, ale najmä vzdelaní premonštráti v turčianskom kláštore citované slová bežne používali s vedomím, že sú to slovenské, nie latinské, nemecké alebo maďarské slová.

Treba upozorniť, že listinu prepošta Ivanku nepoznáme v originálnom zachovaní, ale iba v neoverenom odpise z druhej polovice 18. stor. Z neho sa možno dozvedieť, že v roku 1294 boli vyhotovené dve doslovne totožné listiny, potvrdené pečaťami a chirografom, z ktorých jednu dostal michalský farár a druhú Ľupčania. Ani jedna z listín nie je doteraz známa, pravdepodobne už neexistujú.

Keďže voči zachovaniu skúmanej listiny v neoverenom odpise z druhej polovice 18. stor. môžu vzniknúť výhrady z hľadiska pravosti a autentickosti výskytu slova *slowenski* v originálocch z roku 1294, je potrebné podrobiť odpis diplomatickej a historickej kritike.

Premonštrátsky kláštor v Turci (dnes Kláštor pod Znievom) mal ako hodnoverné miesto oprávnenie vydávať listiny. Aj Ivanka ako prepošt

kláštora v 90. rokoch 13. stor. a v prvom desaťročí 14. stor. vydal viac listín (listina z r. 1291 bola publikovaná v diele G. Wenzela Codex diplomaticus Arpadianus Continuatus X, s. 68 a litsinu z r. 1309 publikoval V. Sedlák v práci Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae I, Bratislava 1980, s. 291, č. 655). Po porovnaní ich skladby a vyhotovenia s listinou z roku 1294 nemožno v tomto ohľade proti skúmanej listine nič namietať.

Z historického hľadiska treba uviesť, že kostol sv. Michala v dedine Liptovský Michal patrí k starobylej skupine kostolov v Liptove, podobne ako kostol sv. Martina v Martinčeku, sv. Mikuláša v Liptovskom Mikuláši a iné, ktoré boli umiestnené mimo vtedajších sídlisk a boli spoločnými kostolmi pre obyvateľov okolitých dedín. Jestvovali pred druhou polovicou 13. stor., príp. pred 13. stor. Kostol sv. Michala vtedy slúžil Ľupčanom, Malatínčanom a Sliačanom. V Ľupči si však postavili vlastný kostol panny Márie. V roku 1263 sa Ľupča stala samostatnou farnosťou a od roku 1270 bola mestom. Vtedy bol do jej katastra začlenený aj majetok okolo kostola sv. Michala. To sa priečilo právu a záujmom michalského farára a k náprave došlo až roku 1294. Skúmaná listina je svedectvom vrátenia farského majetku michalskému farárovi.

Historické údaje v listine z roku 1294 vôbec neprotirečia údajom v iných listinách, naopak, obsahom sa vzájomne dopĺňajú a sú spoľahlivým prameňom k historickej rekonštrukcii dejín Partizánskej Ľupče, Liptovského Michala a okolitých dedín v 13. stor. (porov. Uličný, 1985).

Aj po takomto zistení treba preskúmať autentickosť zápisu v metácii skúmanej listiny *ad parvam arborem nystra slowenski breza,* a to najmä preto, že je v ňom nesprávne, skomolené slovo *nystra.* Správny zápis by mal mať podobu *nyirfa,* čo po maďarsky značí breza. Zo zachovanej listiny nemožno však zistiť, či sa chyba stala už v roku 1294 alebo až v 18. stor. V každom prípade pisateľ originálov alebo odpisovač nevedel dobre po maďarsky. Za pravdepodobnejšie považujeme to, že chybu urobil odpisovač a miesto *nyirfa* napísal *nystra* (toto chybne zapísané slovo sa vyskytuje ešte raz o štyri riadky nižšie). Isté je však to, že keď nevedel správne napísať maďarské *nyirfa,* sotva poznal jeho význam a nemohol teda dodatočne vsunúť spojenie *slowenski breza.* Z toho vyplýva, že spojenie *slowenski breza* bolo napísané v dvoch pôvodných vyhotoveniach, v origináloch listiny z roku 1294.

Je známe, že prídavné meno *slovenský* sme doteraz poznali zo spomínaných dvoch textov z rokov 1473 a 1480. Je to však obdobie, v ktorom aj odporcovia kontinuity slovanského osídlenia so slovenským osídlením na Slovensku a starobylého pôvodu Slovákov už jestvovanie slovenskej národnosti uznávali a uznávajú. Výskyt slova *slowenski* v listine z roku 1294 je však o takmer dve storočia starší. Priamo dokazuje jestvovanie slovenskej

reči a národnosti v 13. stor. Súčasne poskytuje predpoklad o predchádzajúcom vývoji slovenskej národnosti, čo možno dokazovať najmä argumentmi z archeológie, histórie a jazykovedy.

V dôsledku známych politických dejín našich predkov v 10.—11. stor., keď nemali, resp. stratili možnosť utvoriť vlastný štátny útvar, príp. samostatnú administratívnu oblasť v tvoriacom sa Uhorsku, nebolo potrebné v slovenskej reči vytvoriť špecifický názov, ktorý by prípadnú novú národno-štátnu okolnosť primerane vyjadril. Dejinné okolnosti spôsobili zotrvanie vtedajších názvov *Slovenin, Slovenka, slovenský* v slovenčine (R. Marsina [1980] to charakterizoval tak, že slovenské obyvateľstvo na sever od Dunaja „si i nadále ponechalo pojmenování Slovenin, Slovenka, Sloveni"). Tie sa vyvinuli z vlastného, staršieho názvu Slovanov sídliacich pri strednom Dunaji. Názov *Slovenin* v jazyku našich predkov označoval mužských príslušníkov slovenskej národnosti do 15. stor. (Ratkoš, 1966, s. 21; 1972, s. 54—55; Varsik, 1984, s. 532). Výrazy *Slovenka, slovenský,* o ktorých svedčí najstarší doklad z roku 1294 v podobe adverbia *slowenski,* zostali v slovenčine dodnes.

Literatúra

MARSINA, R.: Přehled dějin Československa. Zv. I — 1. Praha, Academia 1980, s. 150

RATKOŠ, P.: Postavenie slovenskej národnosti v stredovekom Uhorsku In: Slováci a ich národný vývin. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966, s. 20—21.

RATKOŠ, P.: Otázky vývoja slovenskej národnosti od začiatku 17. storočia. Historický časopis *20*, 1972, s. 55

ULIČNÝ, F.: Dejiny osídlenia Liptova do konca 16. storočia. Liptov, 8, 1985.

VARSIK, B.: O vzniku a rozvoji slovenskej národnosti v stredoveku. Historický časopis, *32*, 1984, s. 531—532.

SPRÁVY A POSUDKY

Konferencia o začiatkoch československej štátnosti a o úlohe slovanskej kultúry v európskych dejinách

Pri príležitosti 1100. výročia smrti učiteľa Slovienov Metoda sa pod záštitou vlády Slovenskej socialistickej republiky konala v dňoch 12.—16. mája 1985 v Nitre a v Břeclavi medzinárodná vedecká konferencia na tému Začiatky československej štátnosti a úloha slovanskej kultúry v európskych dejinách. Zúčastnilo sa na nej viac ako sto popredných vedeckých pracovníkov z radov archeológov, historikov, jazykovedcov, literárnych vedcov, etnografov i umenovedcov z ČSSR a zo zahraničia (ZSSR, NDR, BĽR, PĽR, MĽR, SFRJ, RSF, NSR, Belgicka). Usporiadateľom konferencie boli archeologické ústavy ČSAV a SAV a konferencia bola venovaná 40. výročiu oslobodenia našej vlasti.

Konferenciu slávnostne otvoril v Slovenskom národnom divadle v Bratislave podpredseda SAV akademik V. Cirbes. Súčasťou otvorenia bola premiéra nového naštudovania opery E. Suchoňa Svätopluk.

Počas troch dní rokovania v Nitre a štvrtého dňa v Břeclavi mali účastníci možnosť vypočuť do 50 referátov prednesených po nemecky, rusky, anglicky a francúzsky, v ktorých autori priniesli mnoho nových poznatkov a pohľadov z príslušných spoločenskovedných disciplín. Interdisciplinárny charakter rokovania umožnil účastníkom utvoriť integrovaný, komplexný a syntetizujúci obraz o zložitej problematike začiatkov našich národných dejín, o období vzniku a rozvoja Veľkej Moravy, ako aj o genéze slovenského etnika a slovenského jazyka. Novšie výsledky archeologických, historických i jazykovedných výskumov umožňujú bezpečne riešiť spomenutú problematiku, ale aj ďalšie otázky, napr. lokalizovanie veľkomoravského štátu na naše územie, kultúrny a politický význam činnosti Konštantína a Metoda na Veľkej Morave, kontinuitný vývin slovenského etnika a slovenčiny od veľkomoravského obdobia a pod.

Zo slovenských jazykovedcov sa na konferencii aktívne zúčastnili V. Blanár, J. Doruľa, R. Krajčovič, M. Majtán a P. Šima.

R. Krajčovič sa rozborom tzv. veľkomoravských prvkov v Kyjevských listoch pokúsil ukázať, ako sa v tejto významnej staroslovienskej pamiatke odráža jazyk veľkomoravských Slovienov, a základnými črtami charakterizoval praslovanský makrodialekt, ktorý bol východiskom vzniku aj nášho národného jazyka. Vývin pomenovania veľkomoravských Slovienov a Slovákov, ako aj vývin niektorých starobylých lexikálnych prvkov v staršom období rozvoja slovenského jazyka charakterizoval vo svojom referáte J. Doruľa. Referát P. Šimu ukázal, ako sa veľkomoravské jazykové dedičstvo prejavilo v prácach Metodovho žiaka Klimenta Ochridského. Do tejto oblasti patril aj referát historika V. Sedláka o predpokladoch slovanského jazyka vyrovnať sa v 9. stor. trom najvyspelejším jazykom.

V. Blanár analýzou osadných názvov typu *Dravce* so zreteľom na slovenskú toponymiu poukázal na západoslovanský charakter najstaršieho slovanského osídlenia nášho územia a na kontinuitný vývin slovenského jazyka z praslovanského východiska. Slovenský charakter najstarších zložených osobných mien z nášho územia, najmä mien doložených zo starej slovenskej toponymie, zdô-

raznil vo svojom referáte o chronologickom a geografickom rozvrstvení zložených slovanských osobných mien M. Majtán.

Z českých jazykovedcov V. Petráčková hovorila o cyrilometodovskej tradícii v českých jazykovedných príručkách neskorohumanistického a včasnobarokového obdobia a Z. Kufnerová o podiele prekladov evanjelií z obdobia Veľkej Moravy na formovaní modernej bulharčiny.

Na konferencii sa zúčastnili aj viacerí zahraniční jazykovedci slavisti. M. Oroženová z Ľubľany predniesla referát o prítomnosti najstaršej slovanskej liturgickej terminológie vo vývoji slovinského jazyka, M. Basaj z Varšavy o stopách Veľkomoravskej misie Konštantína a Metoda v poľskom jazyku. V. Despodová zo Skopje hovorila o pomenovaniach hmotnej kultúry v najstarších macedónskych biblických rukopisoch.

Pre jazykovedcov venujúcich sa genéze a najstaršiemu vývinu slovanských jazykov, teda aj vývinu slovenského národného jazyka, boli veľmi poučné a podnetné aj referáty historikov, historikov umenia, literárnych historikov a archeológov o bohatej a rôznorodej problematike Veľkej Moravy a jej dedičstva pri rozvoji našich národov, národných jazykov a kultúry.

Už na konferencii dostali účastníci najnovšiu syntetizujúcu vedeckú monografiu o Veľkej Morave, ktorá predstavuje súčasný stav archeologických a historických výskumov. Zborník referátov z konferencie vydá Archeologický ústav SAV.

Súčasťou konferencie boli aj viaceré významné podujatia, ktoré prehĺbili a upevnili vedecké poznanie prezentované v pracovnej, rokovacej časti. A areáli Agrokomplexu v Nitre usporiadal Archeologický ústav SAV v spolupráci s Maticou slovenskou a s ďalšími inštitúciami reprezentatívnu výstavu Začiatky slovenských dejín a prejavy veľkomoravskej tradície vo výtvarnej a literárnej tvorbe. Na záver konferencie si účastníci prezreli výstavu a celý areál veľkomoravských vykopávok v Mikulčiciach.

M. Majtán

9. slovenská onomastická konferencia

V dňoch 26.—28. 6. 1985 sa v Nitre konala 9. slovenská onomastická konferencia, na ktorej okrem účastníkov z vedeckých pracovísk a vysokých škôl v ČSSR bolo prítomných aj 14 účastníkov zo zahraničia (NDR, PĽR, BĽR a SFRJ). Konferenciu zorganizovali Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Pedagogická fakulta v Nitre, Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV a Slovenská onomastická komisia.

Rokovanie otvoril predseda Slovenskej onomastickej komisie M. Majtán. V úvode zdôraznil, že konferencia sa koná ako príspevok k 40. výročiu oslobodenia Československa Sovietskou armádou, zrekapituloval 40 rokov rozvoja slovenskej onomastiky a načrtol jej ďalšie ciele: rozvíjať teoretické a metodologické otázky onomastiky a pokračovať v základnom výskume slovenských vlastných mien. Účastníkov konferencie v Nitre privítal prodekan Pedagogickej fakulty M. Roháľ. V mene účastníkov zo zahraničia zaželal konferencii veľa vedeckých úspechov K. Rymut (PĽR), predseda Medzinárodnej komisie pre slovanskú onomastiku pri Medzinárodnom komitéte slavistov.

Prvá časť konferencie sa týkala dvoch tematických okruhov: 1. genéza slo-

venčiny a slovenského etnika vo svetle vlastných mien a 2. apelatívna lexika ako základ slovenských a slovanských vlastných mien. V prvom tematickom okruhu rokovania odzneli referáty archeológov (A. Ruttkay, P. Šalkovský), historikov (V. Sedlák, J. Lukačka) a viacerých jazykovedcov. P. Šalkovský podal vo svojom príspevku náčrt osídľovacích procesov a osídlenia Slovenska v predveľkomoravskom a veľkomoravskom období. A. Ruttkay charakterizoval všeobecné črty kultúrno-politického vývoja územia Slovenska po zániku Veľkej Moravy a rozobral hlavné črty vo vývoji sídelnej štruktúry. Zdôraznil, že z hľadiska etnogenézy slovenského národa je rozhodujúca kontinuita kompaktného slovanského osídlenia z preduhorských čias. V. Sedlák na niekoľkých príkladoch z výsledkov výskumu sídliskového obrazu historickej Bratislavskej župy dokumentoval pôvod Slovákov ako potomkov Slovanov, ktorí sa na území Slovenska usídľovali od 5. stor. Ďalšie referáty boli zamerané na problematiku slovenských historických vlastných mien. R. Krajčovič zdôraznil potrebu skúmať lexiku petrifikovanú v najstaršej toponymii najmä s ohľadom na genetickú kontinuitu slovenčiny z praslovanského východiska. Z historickojazykovedného hľadiska určil kritériá výskytu prehistorických foném a morfém toponyma a významového obsahu alebo jeho štruktúry v slovách petrifikovaných v toponymii. Na konkrétnych príkladoch použitím vymedzených jazykových i mimojazykových kritérií možno jednoznačne dokázať kontinuitný vývin slovenčiny z praslovanského základu. V. Blanár analyzoval spôsob využitia lexémy *dravec* a *lovec* v apelatívnej i propriálnej lexike. Vychádzal z analýzy stavu v spisovnom jazyku, nárečiach a v historickej lexike, ako aj v ostatných slovanských jazykoch, pričom paralelne uplatnil onomaziologický a semaziologický aspekt. M. Majtán sa zaoberal niektorými špecifickými slovenskými prvkami v zložených slovanských osobných menách doložených v starej toponymii z územia Slovenska. Najstaršími slovenskými bezprípono-vými osobnými menami utvorenými z apelatív dokumentovala starú slovenskú lexiku T. Laliková. E. Krošláková sa zaoberala štruktúrou a funkciou vlastných mien z veľkomoravského obdobia v slovenskej historickej próze. Na niektoré špecifiká vo vývoji východoslovenských nárečí a na ich výskyt v stredovekých vlastných menách poukázal O. R. Halaga. E. Krasnovská na materiáli historických osobných mien z Gemera ukázala, že analogickými postupmi, aké sa používajú pri skúmaní živej pomenúvacej sústavy, možno odhaliť aj štruktúru sústavy historických osobných mien. J. Lukačka vo svojom príspevku ukázal, ako stredoveké osobné mená poukazujú na vtedajšiu etnicitu Ponitria. R. Kuchar na historickom materiáli analyzoval slovotvorné hniezdo lexémy *pažiť* a poukázal na jeho rozdielny výskyt v apelatívnej a onymickej lexike slovanských jazykov. Predmetom príspevku P. Žiga boli staršie terénne názvy z Novohradu, ktorých základom je lexika odrážajúca niektoré charakteristické črty stredovekej osady, dobového usporiadania spoločnosti a spôsobu hospodárstva. J. Skutil sa zameral na toponymiu Veľkej Moravy a na jej vývin v miestnych menách Luckého poľa, Moravského Slovácka a Záhoria so zreteľom na vývin slovenského a českého etnika.

V rámci rokovania o druhom tematickom okruhu sa na rozbor anojkonymických objektov a ich deapelatívnych pomenovaní zameral R. Šrámek. Anojkonymá charakterizoval ako pomenovania objektov, ktorých jazyková stránka je viazaná na národný jazyk prostredníctvom dialektu. L. Dvonč rozoberal dva spôsoby apelativizácie proprií: spontánnu a zámernú apelativizáciu; v do-

mácom jazyku sa adaptujú iba spontánne apelativizované názvy, v zámerne apelativizovaných názvoch sa zachováva ich pôvodná podoba. K. Rymut (PĽR) charakterizoval onymické apelatíva a ich miesto v systéme jazyka. Za onymické apelatíva pokladá také základné apelatíva, ktoré vznikajú v prechodnej forme medzi apelatívami a propriami v procese onymizácie: onymické apelatíva strácajú apelatívny význam a stávajú sa pomenovaniami konkrétnych objektov. Témou referátu H. Boreka (PĽR) boli metódy konštrukcie apelatív v toponymii na základe toponým utvorených formantom *-ie*. E. Eichler (NDR) klasifikoval apelatívnu lexiku obsiahnutú v toponymách. Rozoberal aj tri druhy toponymickej lexiky a vzájomné vzťahy miestnych názvov a príslušných apelatív. M. Knappová charakterizovala apelatívne základy českých rodných mien. Rodné mená členila na mená so substantívnym, adjektívnym, slovesným, zámenným a adverbiálnym základom. D. Michajlovová (BĽR) rozoberala na materiáli bulharského jazyka vzťah antroponým a apelatívnej lexiky. Konštatovala, že prechod apelatív k antroponymám je podmienený sémantikou apelatív a že pri pomenúvacom procese treba brať do úvahy princípy nominácie daného jazyka, ktoré existujú vo sfére osobných mien.

Druhou časťou konferencie bolo rokovanie v dvoch sekciách: v antroponomastickej a toponomastickej. V antroponomastickej sekcii sa venovala pozornosť problematike živých osobných mien v troch príspevkoch: apelatíva v živých osobných menách detí (J. Matejčík), apelatíva v živých osobných menách v Rozbehoch (J. Oravec) a neznáme osobné mená zo Šibenského kraja (M. Šimundić, SFRJ). J. Skladaná sa zamerala na staršiu slovenskú antroponomastickú terminológiu, A. Cieślíková (PĽR) na vzťah staropoľských antroponým k lexike. E. Breza (PĽR) na pomorské názvy dolnonemeckého pôvodu. Oblasti sliezskych nárečí sa dotýkali dva referáty: M. Bayerová uvažovala o depropriálnych priezviskách v sliezskych nárečiach a D. Kremzerová o gramatickom rode a tvorení hypokoristík. Nárečové prvky v slovenských priezviskách boli témou referátu K. Habovštiakovej.

Početnejšie bola zastúpená toponomastická sekcia. Pri rozbore hydrografických termínov v bulharčine v porovnaní so slovenčinou a inými slovanskými jazykmi K. Guttschmidt (NDR) poukázal na to, že výskyt toponým sa nekryje s areálom, v ktorom sa používa príslušná apelatívna lexika. Na názvy riek a toponymiu Gdanského pomoria sa zamerala E. Jakusová-Borková (PĽR). Význam predpony *po-* v poľských všeobecných a vlastných menách analyzoval B. Kreja (PĽR). O apelatívnej slovnej zásobe obsiahnutej v starolužických toponymách so sufixami *-ov* a *-in* referovala E. Sassová (NDR). Na bohatom materiáli dokumentovala rozličný výskyt takto utvorených miestnych názvov. Pri rekonštrukcii starolužickej apelatívnej slovnej zásoby z vlastných mien si I. Bilová (NDR) rozdelila materiál miestnych názvov strednolabskej oblasti NDR na niekoľko skupín v závislosti od toho, či obsahujú starolužické apelatívum, ktoré a) má kontinuitu v hornej a dolnej lužičtine, b) iba v hornej alebo dolnej lužičtine, c) ktoré už nie je možné dokázať a d) na miestne mená obsahujúce homonymné toponymické názvy. O toponymách so sufixami *-any* a *-ica* utvorených z apelatív a z osobných mien referoval V. Uhlár. Názvy čremchy *(Prunus padus)* v poľskej toponymii rozobrala K. Kwaśniewská-Mžyková (PĽR). Včelárske termíny v slovenskej toponymii boli témou príspevku J. Nižnanského. Pomenovania častí tela a ich výskyt v slovenskej toponymii rozobral Š. Lipták. L. Olivová sa zamerala na charakteris-

tiku apelatív a ich odvodenín v miestnych názvoch zakončených na *-ina*. O apelatívach v miestnych názvoch, ktoré vyjadrujú spoločenské zaradenie obyvateľov, hovorila E. Pokorná. Cieľom príspevku P. Prokopa bolo charakterizovať postavenie slovenskej apelatívnej toponymickej lexiky vo vývoji anojkonymie českého pohraničia. Ľ. Sičáková skúmala apelatívny základ jazykovej výstavby chotárnych názvov Ratkovskej doliny. L. Kuba predniesol príspevok o názvoch výrobkov priemyselných závodov Severočeského kraja.

Výsledky trojdňového rokovania zhrnul V. Blanár. Osobitne vyzdvihol výsledky výskumu toponymickej lexiky z konfrontačného hľadiska, antroponomastické heuristické príspevky a ich dôležitosť pri skúmaní obdobia, z ktorého nie sú doložené písomné pamiatky, i potrebu venovať naďalej pozornosť teoretickým i metodologickým otázkam onomastiky. I. Hrubec z Archeologického ústavu SAV upozornil na možnosti a potrebu interdisciplinárnej spolupráce jazykovedy a archeológie pri riešení otázok súvisiacich s etnogenézou Slovanov.

Popri bohatom pracovnom programe ostal čas aj na exkurziu do klenotnice Archeologického ústavu SAV a na ďalšie spoločenské podujatia.

Materiály z konferencie vyjdú v osobitnom zborníku.

K. Hegerová — T. Laliková

V službách jazykovej kultúry

Túto poznámku venujeme publicistovi *Ladislavovi Kissovi-Jánskemu*, ktorý prednedávnom prekročil sedemdesiaty rok svojho života a ktorého značná časť práce bola v službách jazykovej kultúry. Narodil sa 22. júla 1914 v Kútoch, základné vzdelanie dostal v Brodskom, stredoškolské na gymnáziu v Skalici a Trnave, vysokoškolské na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. V letnom semestri 1935 študoval polonistiku na univerzite vo Varšave.

Pre svoju jazykovednú prácu získal veľa podnetov v rozličných zamestnaniach; najprv na gymnáziu v Trnave (1938—1939), potom v Bratislave na reálke (1939—1940), na gymnáziu (1940—1941) a v Slovenskej učenej spoločnosti, kde bol v rokoch 1941—1943 riaditeľom kancelárie, a napokon v Trnave vo vydavateľstve Gerdelán.

Svoje jazykové skúsenosti mohol dobre uplatniť ako redaktor vydavateľstva Práca (1949—1959) a potom až do odchodu na dôchodok (1974) ako vedúci redaktor vydavateľského sektoru Slovenskej literárnej agentúry (LITA). Bol aj členom bývalej Slovenskej jazykovednej spoločnosti, teraz je členom Slovenského zväzu novinárov a registrovaným členom Ústredia slovenských prekladateľov.

Ladislav Kiss-Jánsky patril aj medzi prispievateľov Slovenskej reči. V rubrike Slovenčina našich kníh (1938—1939, 1942—1943) poukazoval na „barbarizmy" a iné jazykové chyby vydávaných kníh. Z pravidelnej novinovej rubriky, ktorú uverejňoval dva roky, zostavil praktickú príručku *Hovorme správne po slovensky* (1939, tri vydania). Autor v nej upozorňuje na najčastejšie chyby, ktoré sa vyskytovali v hovorených prejavoch i v novinách. Uvádza ich v kontexte a poukazuje na ich správne znenie. V prílohe uverejňuje zoznamy správnych a nesprávnych výrazov.

Spolu s Teodorom Kunstom vydal *Príručný slovník cudzích slov* (1940), ktorý

venoval mládeži. V príspevku *Slovenský jazykový purizmus vo svetle štatistiky* (1940) podal prehľad typov „barbarizmov", autorov a počet príspevkov, ktoré boli uverejnené v prvých siedmich ročníkoch slovenskej reči. V populárnej podobe uverejnil ukážky z nárečí na juhozápadnom Slovensku (1942). Publikoval obsiahly príspevok *Prehľad slovenského časopisectva* (1942), osobitne jazykovedného (1944).

Spolupracoval s časopismi Predvoj, Práca, Život, Večerník, Javisko, prispieval do rozhlasu dramatizáciami literárnych diel a pásmami a prekladal divadelné a rozhlasové hry, ako aj romány a poviedky z maďarčiny (23), češtiny (21) a poľštiny (9), písal recenzie a správy o našich i zahraničných knihách a napísal zbierku rozprávok *Čarovný klobúčik* (1947). Rozprávky vydal pod pseudonymom Marián Malík. Okrem toho používal aj pseudonym Matúš Dubovský, najčastejšie L. M. Jánsky alebo Ladislav Jánsky, -lj-, L. J., Y.

Z publicistických relácií mali najväčší ohlas rozhlasové pásma *Literárne prechádzky po Slovensku* (24 pokračovaní v rokoch 1977—1978), v ktorých autor venoval pozornosť aj popularizácii spisovnej slovenčiny a účinkovaniu bernolákovcov a štúrovcov. Podobnú popularizačnú tendenciu mali aj Jánskeho školské diafilmy a večerníkový seriál *Pohľady na literárnu Bratislavu.*

Svoj záujem o kultúru jazyka prakticky uplatnil pri redigovaní pôvodných i preložených divadelných a rozhlasových hier, ktoré vychádzali v agentúre LITA.

Patrí mu naša vďaka za to, že všade, v celej svojej prekladateľskej i publicistickej činnosti uplatňoval zásady jazykovej kultúry a usiloval sa, aby po slovensky písané prejavy boli krásne a jazykovo bezchybné.

K. Palkovič

Recueil linguistique de Bratislava. 7. Bratislava, Veda 1984. 264 s.

Siedmy zväzok zborníka *Recueil linguistique de Bratislava* vyšiel na počesť 70. narodenín profesora E. Paulinyho. V úvodnom článku hodnotí J. Mistrík jeho vedecké dielo. Potom nasleduje súpis prác prof. E. Paulinyho za roky 1972—1983, ktorý pripravil L. Dvonč. Zborník zväčša tvoria štúdie slovenských jazykovedcov, je tu niekoľko štúdií českých jazykovedcov a 3 štúdie zahraničných jazykovedcov. Štúdie sú rozčlenené podľa tematických okruhov bádateľskej činnosti prof. E. Paulinyho: historická a súčasná fonológia, morfonológia a morfológia, tvorenie slov a slovná zásoba v spisovnom jazyku a v nárečiach, teória a história spisovného jazyka a napokon syntax, teória textu a štylistika.

V štúdii *A Synthetic Phonological Theory* (s. 25—29) načrtáva J. Sabol základné tézy svojej syntetickej fonologickej teórie. Na základe predpokladu existencie rozličných úrovní vo vzťahu jednotlivého a všeobecného v zvukových jednotkách jazyka vymedzuje vo fonickom systéme tri základné zvukové jednotky: fónu, fonému a morfofonému. Metodologicky podnetná je jeho úvaha o príčinách rozličných nezhôd medzi fonologickými koncepciami. — J. Vachek v štúdii *Remarks on Phonological Confrontation of Czech and Slovak* (s. 31—37) sa vo svojich poznámkach k fonologickej konfrontácii češtiny a slovenčiny sústreďuje hlavne na problematiku fonologickej platnosti *i* a *j*. Stotožňuje sa

s názorom R. Jakobsona, že na rozdiel od češtiny, kde *(i)* a *(j)* sú výrazne odlišné fonémy, v slovenčine existuje tendencia k splynutiu *(i)* a *(j)* do jednej fonémy. Polemizuje s E. Paulinym, ktorý túto tendenciu v slovenčine popiera. — V článku *Zur Progressiven Aufhebung (sh) = [sx] im Tschechischen* (s. 39—43) M. Komárka sa ozrejmuje vznik progresívnej asimilácie *(sh) = [sx]* v spisovnej češtine a v západných nárečiach češtiny. — Štúdia *Vocalic System of Literary Slovak* (s. 45—50) od L. Dvonča sa zaoberá hodnotením trojuholníkového systému samohlások. Autor prichádza k záveru, že v slovenčine sa výrazne prejavuje tendencia posilňovať systém samohlások dlhými samohláskami a dvojhláskami podľa systému krátkych samohlások, čím sa vokalický systém slovenčiny stáva pravidelnejším. — Š. Ondruš v štúdii *Die mittelslowakische Palatalisierung der Velarlaute und ihre etymologische Indikation* (s. 51—58) prehodnocuje Paulinyho výklad stredoslovenskej palatalizácie velár. Z dvoch predpokladov tejto jazykovej zmeny považuje za potrebný len jeden, a to štruktúrnu izolovanosť vokálu *y*. Tým zároveň posúva chronológiu palatalizácie velár do staršieho obdobia vývinu strednej slovenčiny. — Slovakistické práce N. S. Trubeckého hodnotí J. Ružička v článku *Slowakistische Arbeiten N. S. Trubetzkoys* (s. 59—63). Vyzdvihuje predovšetkým to, že pôvod a geografickú polohu považoval N. S. Trubeckoj za rovnako silné faktory vo vývine jazyka a pri vysvetľovaní jazykových zmien bral do úvahy nielen vnútorné, ale aj vonkajšie podnety, čím ovplyvnil výskum slovenčiny v prácach mladej generácie, ktorá začala pôsobiť v 30. rokoch. — V štúdii *Versuch einer genetischen Charakteristik substantivischer Paradigmen* (s. 65—71) podáva R. Krajčovič genetickú charakteristiku niektorých substantívnych paradigiem v slovenčine v porovnaní s češtinou a poľštinou, a to z hľadiska genézy koncových morfém, pri ktorých charakteristike vychádza z dvoch tendencií vývinu morfológie: kontinuita formy a obsahu morfologického prostriedku a inovácia, resp. modifikovanie formy a obsahu morfologického prostriedku. — A. Ferenčíková v štúdii *Die Nichteinhaltung des rhytmischen Gesetzes in der Verbform des Typs kúpia, súdia in den mittelslowakischen Mundarten* (s. 73—82) odôvodňuje narušanie rytmického zákona v tvaroch typu *kúpia, súdia* v stredoslovenských nárečiach. Príčinu nachádza vo fonologických zmenách, ktoré spôsobili nadmernú homonymiu tvarov. — F. Papp v príspevku *A Possible Influence of Mass Lexical Borrowings from Slavic on the Hungarian Grammatical System* (s. 83—88) na vývine maďarčiny sleduje, ako masové lexikálne prevzatia môžu vyvolať zmeny v gramatickom systéme. — E. Bělíčová v štúdii *K otnošeniju kategorii vremeni i naklonenija v sovremennych slavianskich jazykach* (s. 89—95) podáva kritickú analýzu systému času a spôsobu u E. Paulinyho a G. Horáka. Sama uprednostňuje systém založený na hierarchickom usporiadaní sémantických príznakov, z ktorých najvyššie stojí príznak zavŕšenosti/nezavŕšenosti slovesného deja. — J. Oravec v článku *Variant Suffixes in Slovak Genitive Sg. of Pattern d u b* (s. 97—102) prehlbuje Paulinyho teóriu o variantných sufixoch *-a, -u* v gen. sg. vzoru *dub* v slovenčine. Za základné faktory, ktoré rozhodujú o používaní jedného z týchto variantov, pokladá sémantické skupiny substantív, slovotvorné sufixy a morfologické obmedzenia. Na rozdiel od E. Paulinyho cudzí pôvod podstatných mien nepovažuje za faktor, ktorý rozhoduje o používaní sufixu *-u*. — Štúdia G. Horáka *La notion ontologique de la marque et son corrélat de partie du discours* (s. 103—107) je zacielená na kategóriu príznaku a jeho slovnodruhový korelát. Sloveso považuje za jazykový korelát kategórie

deja. Okolo dichotómie substancia — dej sa podľa neho zoskupujú nižšie kategórie, medzi nimi príznak. Na základe takto chápaného príznaku navrhuje konštituovať zhŕňajúci slovný druh atribút, ako ho do jazykovednej literatúry zaviedol E. Pauliny, a to s vnútorným členením na adjektíva, adverbiá a čiastočne číslovky.

Tvorením slov a slovnou zásobou v spisovnom jazyku a v nárečiach sa zaoberá sedem štúdií. J. Horecký v štúdii *Privative Causative Verbs in Slovak and Slavic* (s. 111—116) v rámci tvorenia slovies vyčleňuje osobitný zložený prefix *zne-*, ktorým sa vyjadruje privatívnosť, a vymedzuje osobitnú sémantickú skupinu slovies typu *znehodnotiť*, ktorú charakterizuje ako skupinu privatívnych kauzatívnych slovies substantívneho pôvodu. — E. Sekaninová v príspevku *Die Rolle der Präfigierung bei der Bildung von Aspektpaaren und Aktionsarten im Russischen und Slowakischen* (s. 117—123) uvádza jednak klasifikáciu spôsobov deja na základe sémantickej analýzy prefixov a základných slovies, jednak nastoľuje problém, ako čo najadekvátnejšie vystihnúť prelínajúce sa tendencie prefixov slovies zmeniť vid a zmeniť spôsob deja. — O porovnávaní slovnej zásoby geneticky príbuzných a nepríbuzných jazykov uvažuje V. Blanár v štúdii *Comparison of Vocabularies of Related and Unrelated Languages* (s. 125—129). Upozorňuje na to, že vzhľadom na súhru vnútrojazykových a mimojazykových faktorov dva geneticky príbuzné jazyky, ktoré sa vvvíjali v odlišných sociálno-ekonomických podmienkach, môžu nadobudnúť odlišnosti v lexike a naopak, dva geneticky nepríbuzné jazyky, ktoré sa vyvíjali za rovnakých sociálno-ekonomických podmienok, sa môžu v lexike zblížiť. Ďalej porovnáva metodologické východiská komparatívneho skúmania lexiky. — F. Buffa v článku *Zur charakteristik der Differenzierung der Mundarten im Hinblick auf die Wortbildung* (s. 131—137) charakterizuje diferenciáciu nárečí z hľadiska tvorenia slov na základe rozlišovania troch druhov slovotvorných rozdielov medzi nárečiami. Konštatuje, že skúmanie diferenciácie nárečí z hľadiska slovotvorby potvrdilo trichotomické členenie slovenských nárečí, pričom sa uplatňuje protiklad stredo- a západoslovenských javov oproti východoslovenským javom. — I. Ripka v štúdii *Karpatizmy v slovackoj dialektnoj leksike* (s. 139—144) poukazuje na potrebu hlbšie preskúmať tú časť nárečovej lexiky, ktorá sa síce používa v ohraničenom teritóriu, ale zároveň tvorí skutočnú alebo potenciálnu zložku slovnej zásoby spisovného jazyka. V príspevku sa sústreďuje na jednu zo skupín časti nárečovej lexiky. Karpatizmy definuje ako lexémy, ktoré v dialektoch označujú javy z oblasti pastierstva a ovčiarstva a sú základom pastierskej terminológie prevzatej aj spisovným jazykom. — A. Habovštiak v príspevku *De l'évolution du lexique dans les dialectes slovaques* (s. 145—151) rozlišuje vrstvy slov, ktorými sa v priebehu histórie diferencovali jednotlivé nárečové areály Slovenska: v 5. a 6. stor. juhoslovenský a severovýchodoslovenský makroareál, v 9. a 10. stor. západoslovenský, stredoslovenský a východoslovenský makroareál, neskôr jednotlivé mikroareály v rámci uvedených makroareálov. Osobitnú pozornosť venuje autor lexikálnej diferenciácii prevzatých slov v historickom prierezе. — M. Majtánová sa v štúdii *Slowakische botanische Mehrwortbezeichnungen und ihre Semantik* (s. 153—160) zaoberá slovenskými historickými botanickými viacslovnými názvami. Podrobnejšie sleduje ich typické črty, ako nesystematickosť, využívanie metafory, metonymie a prítomnosť polysémie. — Článok J. Matejčíka *Zur nichtamtlichen Benennung von Per-*

sonen (s. 161—164) objasňuje význam skúmania a typické vlastnosti systému neúradných osobných mien.

Teórii a histórii spisovného jazyka sú venované tri štúdie. B. Koneski v príspevku *Faktor vremeni v jazykovych izmenenijach* (s. 167—171) rozvíja myšlienku o vplyve časového faktora na jazykové zmeny. Na príkladoch z macedónčiny ukazuje, že ak nový lexikálny materiál preniká do jazyka v príliš veľkom množstve a v príliš krátkom čase, neprispôsobí sa zákonitostiam v jazyku, naopak, narúša ich a spôsobuje v nich zmeny. Autor príspevku kladie podnetnú otázku, či by nebolo vhodné z takéhoto pohľadu preskúmať aj niektoré javy z dávnej minulosti slovanských jazykov (napr. proces zániku jerov). — V štúdii *Die Sprachsituation und die Normentypologie* (s. 173—179) A. Jedlička rozpracúva problematiku jazykovej situácie. Z analýzy pojmu komunikačná sféra u viacerých autorov usudzuje, že je užitočné rozlišovať „funkčnú komunikačnú sféru" a „situačnú komunikačnú sféru". Hlavnú pozornosť však venuje vymedzeniu noriem, ktoré by sa viazali na jednotlivé súčasti jazykovej situácie. Definuje útvarovú, komunikačnú a štýlovú normu. Bližšie rozvádza chápanie komunikačnej normy. — Polemicky zameraná štúdia *Značenije perevoda Manassievoj chroniki v razvitii bolgarskogo literaturnogo jazyka v seredine XIV. veka* (s. 181—187) I. Bujuklieva vyvracia všeobecne prijímanú mienku bulharských jazykovedcov o konzervatívnosti spisovného jazyka v stredoveku. Argumentuje najmä jazykovou analýzou bulharského prekladu Manassievovej kroniky zo 14. stor.

Syntax, teória textu a štylistika sú zastúpené v 9 štúdiách. P. Sgall v štúdii *On Some Recent Trends in Grammar and Semantics* (s. 191—197) komentuje niektoré súčasné svetové trendy v gramatickej a sémantickej oblasti výskumu. Upozorňuje napr. na to, že tradičný prístup k jazyku ako k systému je ešte stále perspektívnejší ako novší, komunikačný vzhľadom na celkovú neujasnenosť pojmu komunikácia. Zaujímavo vysvetľuje, prečo jazykovedu nemožno redukovať na časť matematiky alebo logiky. Existencia prirodzeného jazyka predchádza výskumu, zatiaľ čo formálny jazyk logiky je až výsledkom výskumu. Za najvhodnejší styčný bod medzi jazykovedou a logikou považuje význam v tradičnom lingvistickom chápaní. Autor považuje za potrebné rozlišovať jazykovú a komunikačnú kompetenciu. Ucelenú teóriu komunikačnej kompetencie nemožno však vytvoriť bez hlbšieho preniknutia do psychických mechanizmov. — J. Kačala sa v štúdii *Die Beziehung zwischen grammatischer und semantischer Satzstruktur* (s. 199—206) sústreďuje na niektoré aspekty vzťahu medzi gramatickou a sémantickou štruktúrou vety. Vyčleňuje osobitný vetný typ s genitívnym subjektom, ďalej ukazuje, že okrem vzťahu medzi gramatickou a sémantickou perspektívou vety existuje aj ďalší typ vzťahu medzi gramatickou a sémantickou štruktúrou vety, a to smer syntaktickej závislosti v porovnaní so smerom pôsobenia dynamického príznaku. — V článku *Certain Aspects of a Semantic Interpretation of the Conversional Verbs kupovať — predávať (to buy — to sell)* (s. 207—217) poukazuje S. Ondrejovič hlavne na to, že situáciu obchodnej transakcie nemožno v jazyku vyjadriť celostne, ale iba jedným z dvoch variantov spoločnej noémy. Jeden zdôrazňuje ingresívnu zložku *(kúpiť)*, druhý egresívnu zložku *(predať)*. — Štúdia K. Buzássyovej *Zum Problem des possesiven Dativs* (s. 215—223) prispieva k vymedzeniu obsahu a gramatického významu posesívneho datívu. Autorka na rozdiel od väčšiny doterajších

názorov, že posesivita datívnych konštrukcií je len záležitosťou obsahu a nie gramatického významu, dokazuje rôzne stupne gramatickosti posesívneho významu v závislosti od možnosti transformácie datívnej konštrukcie na konštrukciu s posesívnym zámenom, adjektívom alebo genitívom ako atribútom. — J. Mistrík v príspevku *Correlation Between the Emitent and Percipient of Oratorical Speech* (s. 225—228) charakterizuje rečnícky prejav ako osobitný typ dialógu medzi indivíduom a kolektívom. Zdôrazňuje jeho živý a dynamický priebeh, ktorý závisí od mnohých faktorov. — V štúdii *The Expression Structure of the Matter-of-Fact text* (s. 229—236) sa J. Findra zaoberá vzťahom medzi informačnou nasýtenosťou náučného textu a jeho zrozumiteľnosťou. Ukazuje, že nevyhnutný stupeň zrozumiteľnosti sa dosahuje funkčnou vyváženosťou lexikálnych a syntaktických prostriedkov. — F. Miko v štúdii *From the Text to the Sentence* (s. 237—243) rieši problém vzťahu vety a textu. Snaží sa vysvetliť systém vety ako subsystém v rámci nadradeného systému textu. Ako spojivo medzi textom a vetou zavádza termín *fakt* (synonymum *udalosť*) a charakterizuje ho ako základnú tematickú jednotku, vnútorne nerozčlenené jadro budúcej vety. Fakt člení na faktor, systém, v ktorom sa udalosť tvorí, a na faktum, samu udalosť. — E. Bajzíková v príspevku *Substantive Demonstrative Pronouns and Text-Syntax* (s. 245—249) skúma z hľadiska textovej syntaxe sémantické a gramatické vlastnosti substantívnych ukazovacích zámen v anaforickej funkcii pri výstavbe textu a E. Ružičková sa v článku *Dobšinský's Fairy Tales on the Road through the World* (s. 251—255) zamýšľa nad anglickou adaptáciou Dobšinského Prostonárodných slovenských povestí.

Ako naznačujú charakteristiky jednotlivých príspevkov, zborník sa vyznačuje nielen bohatosťou tém, ale aj prístupov, zdôrazňujúcich buď teoretické a metodologické otázky, alebo konkrétnu analýzu materiálu. Zborník poskytuje pestrý a zaujímavý obraz o našom jazykovom výskume. Z hľadiska koncepcie zborníka možno uvítať tematické zoradenie príspevkov.

Zborník už nestihol prečítať ten, komu bol venovaný. Bol by sa iste potešil nielen jubilejným príspevkom, ale najmä živým pracovným dialógom s výsledkami jeho mnohostranných bádaní.

J. Sejáková

NAGAJO, S.: Slovakiago kaiwa renšúčó. Príručka japonsko-slovenskej konverzácie. Tokio, Daigakušorin 1984. 201 s.

Autor Susumu Nagajo je v súčasnosti najaktívnejším japonským slovakistom, ktorý plynne hovorí po slovensky, výborne pozná Slovensko a urobil veľa pre propagáciu slovenskej kultúry v Japonsku. Jeho príručka predstavuje prvý pokus o sprístupnenie slovenčiny japonským záujemcom a je koncipovaná tak, že by dobre mohla poslúžiť i Slovákom, ktorí cestujú do Japonska.

Knižka sa člení na trinásť tematických konverzačných celkov, ktoré nasledujú po krátkom úvode a po vysvetlivkách k výslovnosti slovenských a japonských hlások (V—XI). Autor správne charakterizuje slovenský pravopis ako zásadne fonologický. Výslovne uvádza prípady, v ktorých sa jedna fonéma zapisuje dvoma grafémami. Vysvetľuje i funkcie mäkčeňov a dĺžňov a upozorňuje na grafémy vyskytujúce sa len v cudzích slovách. Stručne sa zmieňuje o asimilačných

zmenách v slovenčine. Pri fonetickom prepise sa pridržiava ortoepického slovníka Á. Kráľa z roku 1982. Pretože japonská fonetika nie je taká bohatá na konsonanty, a to sa, pochopiteľne, odráža i v japonskej slabičnej grafike, japonská transkripcia nerozlišuje *č* a *ť*, *dž* a *ž* atď. Japonské hlásky uvádza S. Nagajo na osobitnej tabuľke. Vysvetlivky uvádza mapa Slovenska (XII).

Jednotlivé kapitoly sa tematicky zameriavajú na najbežnejšie situácie, do akých sa môže dostať Japonec na Slovensku.

V prvých dvoch kapitolách autor uvádza najmä pozdravy, konverzačné obraty, najčastejšie výrazy a otázky. V ďalších kapitolách spracúva situácie na letisku, v hoteli, v reštaurácii, prehliadku mesta, cestovanie po Slovensku, nákupy, poštu, návštevu a spoločenský kontakt, ale nezabúda ani na slovenskú literatúru, hudbu, historické pamiatky, umenie, školstvo a šport. V 12. kapitole zhrnuje základné geografické údaje o Slovensku a v poslednej 13. kapitole sa sústreďuje na cestovanie.

Kapitoly majú v podstate rovnakú vnútornú stavbu: skladajú sa z úvodnej časti podávajúcej výber základných výrazov a z vlastnej konverzácie s medzititulkami.

Názvy kapitol sa uvádzajú po japonsky i po slovensky. Japonské výrazy i vety sú opatrené prepisom do latinky zaužívanej u nás, ako aj slovenským ekvivalentom, ku ktorému je pripojená transkripcia katakanou.

Užitočným doplnkom je príloha, do ktorej autor zaradil základné a radové číslovky, frekventované časové výrazy, pomenovania dní v týždni, ročných období a mesiacov, svetových strán, príbuzenské termíny a vybrané zemepisné názvy.

Príručka je spracovaná veľmi starostlivo, prakticky bez chýb v slovenčine a niet pochybností, že poslúži cieľu, na ktorý je určená. Používatelia by iste uvítali ako doplnok magnetofónový záznam. Zostáva len dúfať, že po tejto vydarenej konverzačnej príručke autor v krátkom čase vydá aj slovenskú gramatiku.

V. Krupa

BENEDEK, G.: Slovenské nárečia v stoliciach Sălaj a Bihor v Rumunsku. Martin, Matica slovenská 1983. 216 s.

Pri opise slovenských nárečí sa konštatuje, že ich značná časť sa vyskytuje aj mimo územia našej republiky a že slovenské nárečia rozmanitého pôvodu sa zachovali až do dnešných čias nielen v niekoľkých európskych krajinách, ale aj v zámorí. Slovenské jazykové enklávy na území Európy sú známe najmä v Maďarsku, Juhoslávii a Rumunsku, v menšom rozsahu a sporadicky aj v Bulharsku, Zakarpatskej Ukrajine (v niekoľkých obciach Užhorodského a Prečinského okresu) a v Rakúsku (tzv. cahnovské nárečia).

Slovenské nárečové enklávy v Rumunsku si všimli už viacerí bádatelia, a to prof. P. Olteanu (v prednáškach na Bukureštskej univerzite) a prof. A. Tănăsecu, ktorý spracoval tvaroslovie dvoch slovenských obcí (Bukurešť 1967). V niekoľkých príspevkoch upozornili na slovenské nárečia v Rumunsku aj S. Armašová (1970), G. Benedek (1963, 1970), P. Rozkoš (1974) a P. Rohárik (1979). Monografickému

spracovaniu slovenskej nárečovej enklávy v Rumunsku sa venoval aj rumunský slavista G. Benedek. Svoj výskum zhrnul v knižnej publikácii, s ktorou chceme oboznámiť čitateľov Slovenskej reči.

Obyvateľstvo slovenskej proveniencie žijúce na území Rumunskej socialistickej republiky si zachovalo slovenský jazyk v Banáte a v oblastiach, ktoré s ním bezprostredne súvisia, ďalej v hornatej oblasti na sever od rieky Crişul Repede v stoliciach Arad, Timiş, Bihor, Sălaj a Satu Mare. Predmetom výskumu a spracovania G. Benedeka bolo 17 obcí, ktoré sa vyskytujú v severovýchodnej časti Transylvánie v pohorí Plopiş (Sęs). Táto časť územia je známa v našej odbornej literatúre pod názovm Sedmohradsko. Väčšina spracúvaných obcí patrí do tzv. Bihorskej stolice (Fegernic, Chioag, Budoiu, Vărzari, Borumlaca, Valea Cerului, Foglas, Socet, Huta Voivozi, Şinteu, Valea Firnei, Marca Huta, Marca, Făget), štyri obce (Zăuan Bai, Marca Huta, Marca a Făget) sú súčasťou Sălajskej stolice. Podľa G. Benedeka Slováci bývajú aj v iných obciach bihorskej oblasti, ale iba sporadicky, ich nárečia sa však od spracúvaných nárečí neodlišujú, preto ani nepokladá za potrebné zaoberať sa jazykovým stavom v tomto kraji.

Obyvatelia slovenského pôvodu na území Rumunska v súčasnosti nežijú izolovane, ale sa miešajú s obyvateľstvom iných národností. Popri Slovákoch žijú v týchto oblastiach Rumuni, Maďari, Nemci, Česi a Srbi. Pre slovenské nárečia v Rumunsku sú príznačné svojské vývinové tendencie, v istých prípadoch odlišné od stavu na Slovensku, zároveň sa však v týchto nárečiach udržali aj viaceré nárečové zvláštnosti charakteristické pre staršie obdobie (najmä pre obdobie príchodu Slovákov do terajších sídlisk).

Z doterajšej literatúry o slovenských nárečiach v Rumunsku vieme, že sa delia na dve základné skupiny: 1. na stredoslovenské nárečia v Banáte a v dvoch bihorských obciach (Fegernic a Chioag); 2. na zmiešané nárečia v stoliciach Bihor a Sălaj. V tejto druhej skupine sa vyskytujú jazykové prvky príznačné nielen pre stredoslovenské, ale aj pre západoslovenské a východoslovenské nárečia. Nárečia skúmaných obcí sa vyznačujú pozoruhodnými vývinovými procesmi. G. Benedek si preto všímal najmä nárečia druhej skupiny, teda nárečia obcí, ktoré vzhľadom na svoju genézu (tzv. zmiešané nárečia) majú viaceré výrazné diferenčné znaky.

V monografii sa autor zameral na hláskoslovie a tvaroslovie skúmanej oblasti, ťažisko práce je však v tvarosloví, ktorému venuje podstatnú časť monografie. Dôležité sú aj úvodné kapitoly o skúmaných obciach obsahujúce historické poznámky o sťahovaní Slovákov na územie Rumunska, ako aj údaje o metódach výskumu a celkovom charaktere nárečí. V závere G. Benedek uvádza výsledky dôkladnej analýzy týchto nárečí s osobitným zreteľom na ich vnútornú diferenciáciu a charakteristické znaky. Vzhľadom na to, že na území Rumunska vznikol typ nárečí, ktorý priamo nekorešponduje s nárečiami na Slovensku, autor kladie osobitný dôraz na charakteristiku postavenia týchto nárečí medzi slovenskými nárečiami a na porovnanie týchto nárečí s ostatnými (pôvodnými) nárečiami na Slovensku. Nárečovú monografiu vhodne dopĺňajú ukážky súvislých nárečových prejavov, ktoré autor zaznamenal v rámci svojich viacročných výskumov (v r. 1957—1968). Ich tematická variabilita a štylistická diferenciácia vyplýva z dobrého výberu informátorov, preukazne dokumentuje osobitosti slovenských nárečí, ktoré sa dosiaľ v Rumunsku zachovali. Škoda, že sa v monografii nespracúva aj syntax a slovná zásoba skúmaných nárečí, a že sa neuvádza index spracovaných slov a tvarov, bez ktorého sa monografia nebude môcť

v plnom rozsahu zužitkovať v slovenskej dialektológii a na komparatistické ciele.

Ako sme uviedli, v práci sa autor zameriava na opis a klasifikáciu hláskových a morfologických osobitostí. Pri analýze jednotlivých hlások sa vychádza z praslovanského stavu, uplatňuje sa tu teda vývinové hľadisko. Jednotlivé hlásky sa preberajú pomerne podrobne. Pri každej hláske sa podáva aj jej výskyt v skúmaných slovách, a to nielen v slovách domáceho, ale aj cudzieho pôvodu. Pri opise jednotlivých hlások a pri zmenách sa už využíva aj foneticko-fonologický postup. Na základe takéhoto postupu sa napr. na s. 46 dozvedáme, že hláska *m* sa v nárečiach vyskytuje 1. za psl. **m (jama, maslo, slama);* 2. za psl. **n* v slove *ľem (< len);* 3. v skupine *mb* ako výsledok spodobovania podľa miesta artikulácie (v slove *hamba);* 4. v prevzatých slovách za nemecké, maďarské a rumunské *m*, ako *meter, homok* (maď. *homok* „piesok"), *malaj* (rum. *mălai* „kukuričná múka"), *kimimok (<* rum. *chimimoc <* maď. *köménymag* „rasca").

V kapitole o tvarosloví už autor upustil od dôsledného historického aspektu. Pri jej spracovaní sa uplatňuje postup známy zo spracúvania morfológie v spisovnom jazyku, ktorý sa zvyčajne využíva aj pri monografickom spracúvaní iných slovenských nárečí. Pri opise flexie člení autor podstatné mená do troch skupín podľa gramatického rodu, zároveň však rozlišuje aj tzv. tvrdé a mäkké skloňovanie. Prídavné mená rozdelil na akostné a vzťahové a podľa morfematického zloženia na neodvodené a odvodené. Značnú pozornosť venoval aj zámenám a príslovkám; stručnejšie však spracúva predložky, spojky, častice a citoslovcia.

Treba poukázať aj na to, že autor sa v časti o tvarosloví zaoberá aj tvorením slov, a to vždy na začiatku príslušnej kapitoly. State o tvorení slov pokladáme za dôležité z hľadiska výskumu lexiky, ako aj z hľadiska porovnávania s inými nárečiami. Škoda však, že sa tu nekládol väčší dôraz na frekvenciu a produktivitu jednotlivých prípon. Iba miestami z analyzovaného materiálu jednoznačne vyplýva produktivita istých typov (napr. pri slovesách sú tvary s tematickými morfémami *-a-, -va-, -ova-: zvážať, naďievať, vihadzovať;* je pozoruhodné, že tu niet neurčitkových tvarov na *-úvať* typu *zhrabúvať, skupúvať,* hoci pre stredoslovenské nárečia sú príznačné). Zozbieraný a starostlivo utriedený materiál je však najpresvedčivejším dokladom o využívaní jednotlivých slov a tvarov, ktorý napokon umožňuje vysloviť aj závery, že slovenské nárečia v Bihorskej a Sălajskej stolici majú viaceré znaky stredoslovenskej proveniencie. Ide najmä o nárečia obcí Fegernic a Chioag, pre ktoré sú charakteristické napr. dvojhlásky (výslovnosť *mesiac, robia, mlieko, piesok, kuom* „kôň"); znenia *rat-, lat-* za psl. **ort-, *olt-* (v slovách ako *ražďa, ražeň, vlaňi, lakeť);* stredoslovenský stav jerových striednic (v slovách ako *moch, zdochnúť, ovos, ocot*); mäkké spoluhlásky *ď, ť, ň, ľ (ďeťi, ňeviem, ľan, posteľ).* Z morfológie možno uviesť napr. nom. a akuz. sg. neutr. typu *zdravia, uhľia;* nom. pl. mask. *sinovia, roďičia;* nom. sg. neutr. príd. mien typu *peknuo, dobruo (dieťa);* tvary gen. a dat. typu *pekniehо/pekního, pekniemu/peknímu;* nom. pl. typu *peknie* (ženi, ďeťi); 3. os. pl. *oňi sa* a i.

V týchto nárečiach sa vyskytujú aj niektoré znaky typické najmä pre južnostredoslovenské nárečia (dat. a lok. sg. fem. *ruki, na nohi, pri macochi);* sporadicky aj osobitosti, ktoré možno lokalizovať na hornú Oravu, na západné i východné Slovensko (stav jerových striednic) alebo na hornú Oravu a východné Slovensko (znenie *zarabiať*) alebo tvary na *-och* v gen. a lok. pl. (typu *o ženoch;* s. 151—152).

V skupine tzv. zmiešaných nárečí sa vyskytujú stredoslovenské, ako aj západo-

slovenské a východoslovenské prvky. Spoločným znakom týchto nárečí je inventár foném, nedostatok fonologickej kvantity, obmedzený výskyt dvojhlások, výslovnosť *ia* za psl. **ę* v slovách *piať, miaso, robia, zviadnuť,* slabičné *r, l* (výslovnosť *hlboki, slza, hrsť, krk*), výslovnosť skupiny *šť* (v slovách *hušťava, šťepiť, bliští sa),* dat. a lok. sg. *ruki, nohi, macochi,* gen. a dat. sg. príd. mien typu *mladeho, mlademu, cudzeho, cudzemu,* výslovnosť l-ového príčastia typu *ňesol, mohol, pekol* (ale aj *odňes, moh, pomoh* a pod.).

Medzi nárečiami jednotlivých obcí sú aj viaceré rozdiely, ktoré svedčia nielen o rozličnom pôvode týchto nárečí, ale aj o ich odlišnom vývine. Pre niektoré obce sú príznačné dokonca aj dva varianty (napr. v obciach Vărzari a Borumlaca znenia *poriadok/poriadek, vietor/veter, bezo/beze, lacheť/locheť).* Pre skupinu tzv. zmiešaných nárečí sú príznačné nielen stredoslovenské prvky (niektoré z nich autor lokalizuje aj na hornú Oravu), ale aj prvky charakteristické pre západoslovenské (najmä kysucké) a východoslovenské nárečia (v severnej polovici Šariša).

Na základe doterajších poznatkov z oblasti jazykového zemepisu možno celkom spoľahlivo určiť, ktoré slovenské nárečia tvoria ich základ, resp. akého pôvodu sú isté nárečové zvláštnosti. No pôvod slovenských nárečí v Rumunsku (podobne ako aj pôvod iných slovenských nárečí na Balkáne) nie je zatiaľ spoľahlivo osvetlený. Príčin je niekoľko, okrem iných aj tá, že nemáme dostatok historických údajov o príchode Slovákov na tieto miesta. Ako je známe, slovenské nárečové ostrovy na juh od Slovenska vznikali najmä pred 250 rokmi v čase po vyľudnení Dolnej zeme Turkami. Všeobecne sa usudzuje, že slovenské enklávy sa v tejto oblasti šírili v rokoch po zlikvidovaní tureckého panstva v Uhorsku v záujme zaľudňovania Podunajskej nížiny. Do týchto krajov sa však postupne sťahovalo slovenské obyvateľstvo aj neskôr, najmä v čase domácich nepokojov a živelných pohrôm.

Obyvateľstvo slovenskej proveniencie sa na území Bihorskej stolice usádzalo podľa historických záznamov už na konci 18. a v prvej polovici 19. stor. Podľa G. Benedeka však kolonizácia pohoria Plopiş nebola jednorazová, ale postupná a trvala viac storočí (s. 10). Môžeme teda hovoriť o kolonizačných vlnách, nedá sa však jednoznačne zistiť, kedy sa začali. Na istých miestach Dolnej zeme (i v Rumunsku) mohli byť obyvatelia slovenského pôvodu už v čase pred vpádom Turkov. Tento predpoklad potvrdzuje aj nárečový stav v niektorých lokalitách na území Maďarska a napokon aj slovenské nárečia v Rumunsku vyznačujúce sa niektorými takými nárečovými znakmi, ktoré sa nedajú stotožniť s nijakými nárečiami na Slovensku. Ukazuje sa, že sa tejto otázke treba aj naďalej venovať, a to hlbším poznaním týchto nárečí (napr. podrobným štúdiom slovnej zásoby) i štúdiom historických prameňov, ktoré majú pri osvetľovaní pôvodu nárečí osobitný význam.

Práca G. Benedeka je cenným vkladom do slovenskej dialektológie, prináša dosiaľ nepublikovaný a vzácny materiál zo slovenských nárečí mimo územia našej vlasti a zároveň aj podrobnú nárečovú charakteristiku obcí v Rumunsku, čím dopĺňa naše doterajšie poznatky o týchto nárečiach a zároveň ich aj zachováva pre budúce pokolenia.

A. Habovštiak

ORAVEC, J. – BAJZÍKOVÁ, E. – FURDÍK, J.: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984. 231 s.

Nová učebnica morfológie je určená poslucháčom slovakistiky na pedagogických a filozofických fakultách. Spracovaná je v intenciách akademickej Morfológie slovenského jazyka (MSJ), ktorá vyšla r. 1966. Na autorstve učebnice majú podiel vysokoškolskí pedagógovia: J. Oravec z PF v Nitre, E. Bajzíková z FF UK v Bratislave a J. Furdík z FF UPJŠ v Prešove. Opis jednotlivých morfologických rovín v tejto učebnici je založený čiastočne na metatextovom a konfrontačnom prístupe k akademickej MSJ, s úžitkom sa využívajú aj novšie monografie a štúdie najmä slovenských jazykovedcov, ktoré sa uvádzajú na konci každej z jedenástich kapitol, takže učebnica slúži používateľovi aj ako pramenný ukazovateľ (odkaz na literatúru však chýba vo východiskovej kapitole). O starostlivosti autorov v zmysle dobrej informácie svedčí aj podrobný vecný register, ako aj celkové prehľadné spracovanie problematiky.

Po stručnom predhovore autorov nasleduje inštruktívna kapitola *Predmet morfológie* (s. 7—29), ktorá obsahuje všeobecné poznatky o morfológii. V jej spracovaní badať systémový prístup a ucelený pohľad na morfologickú rovinu jazyka ako na svojbytný subsystém a na vnútrosystémové vzťahy s inými rovinami v jazyku, najmä s lexikálnou a syntaktickou. Dostatočne sa tu rozhraničuje morfologická rovina v gramatike od ostatných zložiek gramatiky, ale zároveň sa usúvzťažňujú jednotlivé jazykové stránky (zvuková a významová) a jednotlivé roviny jazyka (lexikálna, morfologická a syntaktická) tak, že sa vysvetľujú ako roviny tvoriace dialektickú jednotu. Výslovne sa tu nehovorí, že základnou jednotkou morfologickej roviny jazyka je tvar, ale vyplýva to jednak z definície morfológie ako náuky o tvaroch slov, jednak z definície samotného tvaru. Cez opis a definíciu paradigmy sa dochádza k záveru, že predmetom morfologického opisu je systematika tvarov. Vymedzenie obsahu morfologického opisu naznačuje koncepciu celej učebnice, pričom sa z pedagogických a iných príčin (napr. tradícia) hovorí najskôr o slovných druhoch a ich morfologických kategóriách, až potom o tvaroch ako objektoch čisto morfologického opisu. Slovný druh sa vyčleňuje na základe lexikálnych (najvšeobecnejšie delidlo), syntaktických a morfologických vlastností slova, pričom sa uvádzajú dve rozpoznávacie morfologické kritériá: morfologické kategórie a spoločná sústava paradigiem. Plastickosť výkladu dotvárajú príklady, na ktorých sa jednoznačne ilustruje závažnosť tvarovej stránky slova pri skúmaní gramatiky. Táto línia sa zachováva aj v podkapitole *Morfologický typ slovenčiny*. Tu sa najskôr delia jazyky so zreteľom na tvorenie slov a slovných tvarov (na glutinačné, flektívne, introflektívne, analytické, polysyntetické) a každý typ sa podrobnejšie opisuje. Po tejto úvodnej kapitole nasleduje opis jednotlivých slovných druhov v tomto poradí: podstatné mená, prídavné mená, číslovky, zámená, slovesá, príslovky, predložky, spojky, častice, citoslovcia.

Substantíva sa definujú ako „samostatné pojmy vecí". Táto definícia sa ďalej špirálovito rozvíja pri členení substantív podľa lexikálno-gramatických kritérií. Tu sa vyčleňuje skupina konkrétnych substantív (skutočné substancie) a abstrákt (príznaky), ktoré sú vlastne iba nesamostatnými príznakmi substancií, lež v myslení sa vyčlenili (abstrakciou) ako samostatné. Výklad abstrákt na pozadí kon-

krét sa dopĺňa o charakteristiku ich tvarovej stránky. Charakteristika ich slovotvornej stránky sa ukazuje na inventári slovotvorných prípon, ktorými sa tvorí väčšina abstraktných odvodenín motivovaných slovesami a adjektívami. Medzi názvy počítateľných vecí sa popri konkrétnych menách zahŕňajú abstraktá so zvecneným významom, ktoré nadobúdajú gramatickú kategóriu čísla, pričom sa, prirodzene, vysvetľuje, že abstraktá samy nepatria k počítateľným názvom. Aj výklad protikladu všeobecných a vlastných mien je spojený s predchádzajúcimi konštatovaniami; ukazuje sa v ňom na úzky kontakt apelatívnosti s kategóriou čísla. Popri bežnom singulári proprií sa konštatuje aj zriedkavejšia možnosť plurálu, pravda, hneď sa upozorňuje na oslabovanie ich propriálnej funkcie. Logickú zomknutosť výkladu umožňuje aj to, že vzápätí sa hovorí o procese apelativizácie proprií (ako aj o opačnom jave), a tým sa názorne charakterizuje hranica (jej pohyblivosť) medzi podstatnými menami obidvoch skupín. V učebnici sa hovorí o prekrývaní jednotlivých lexikálno-gramatických skupín (s. 30), no smeruje sa k ich kategorizácii. Pri opise gramatickej kategórie rodu sa uplatňuje poznatok, že ide o klasifikačnú kategóriu. Pohľad na formálnu funkciu gramatického rodu vedie k poukazu na jeho disparátnosť; spomínajú sa aj zvyšky staršej morfologickej organizácie jazyka a niektoré pohyblivé javy súvisiace s normou v jazyku, napr. variantnosť sa dokladá jestvovaním dubletných tvarov, alebo fakultatívna variantnosť sa dáva do súvisu s prenášaním významu pri neživých predmetoch. Cenné sú poznatky o štylistickom využití rodu. V analýze skloňovania substantív (jednotlivé vzory) sa dbá o zviazanie systémových javov s prehovorovými a okazionálnymi javmi. Z didaktického hľadiska moderné a technicky účelné sú odkazy na iné partie výkladu, pričom ilustračný jazykový materiál má vhodný sémantický kontext.

Pri opise prídavných mien sa vo veľkej miere uplatňujú teoretické východiská z novšej odbornej literatúry. Uvádzaná literatúra k tejto časti obsahuje položky prevažne z obdobia po roku 1966, teda po roku vydania MSJ. Jestvovanie adjektív ako slovného druhu sa vysvetľuje z ich podradeného vzťahu intenzie a extenzie substantíva rozvíjaného adjektívom. Význam adjektív sa ohraničuje vzhľadom na významovú štruktúru substantíva, ale aj širšie podľa kontextu, v ktorom sa konkretizuje. Na základe zviazanosti významu so substantívami sa ďalej vydeľujú dvojslovné pomenovania a substantivizované adjektíva, pri ktorých sa hovorí aj o protichodnom jave, adjektivizácii substantív. Kategória stupňovania adjektív (a adverbií) sa vymedzuje jestvovaním gradačnej paradigmy (s. 77). Popri základnej charakteristike adjektív sa uvádzajú aj ďalšie vlastnosti; napr. v poznámke o fakultatívnej intencii adjektív sa vynára ich súvislosť so slovesami. Cez motivovanosť, resp. nemotivovanosť adjektív sa ukazuje na ich význam a gramatické vlastnosti. Pozitívne treba hodnotiť najmä organické využívanie slovotvorného aspektu, ktorý je doménou autorovho (J. Furdík) individuálneho jazykovedného výskumu. Nová a prehĺbenejšia je charakteristika adjektív binárnymi vzťahmi, podľa ktorej sa diferencuje až desať podskupín jestvujúcich v rámci privlastňovacích a vlastnostných adjektív. V rámci vzťahových a akostných adjektív sa vyčleňujú skupiny vzťahovo-akostných a akostno-vzťahových adjektív. Skloňovanie adjektív je zahrnuté v prehľadných paradigmách skloňovacích typov, pričom sa tu ráta aj s adjektiváliami.

Problematika čísloviek ako osobitného slovného druhu sa v učebnici rozoberá predovšetkým z pozície sémantiky, teda na základe jednotného kategoriálneho významu (kvantita). Vo výklade sa ďalej berie za základ jednotný štruktúrny

systém číslovíek (aritmetický rad) a rozmanité uplatnenie jednotného kategoriálneho významu pri počítaní substancií a príznakov (číslovky môžu svojou morfologickou komplexnosťou vystupovať vo funkcii všetkých vetných členov). Osobitne sa zdôrazňuje tendencia primárnych číslovíek k neohybnosti ako základná vývinová tendencia morfologickej formy číslovíek. Samostatnosť číslovíek ako slovného druhu sa zdôvodňuje ambivalentnosťou vzťahu obsahu a formy a bilaterálnosťou slov ako jazykových znakov. Vo výklade sa venuje pozornosť prechodným javom; vysvetľuje sa napr., prečo sa príslovkové výrazy *málo, mnoho, viac, veľa, trochu* atď. zaratúvajú k číslovkám a na druhej strane číselné zámená *koľko, koľký* a vymedzovacie zámená *všetci, všetok, každý, sám* sa zo slovného druhu číslovíek vysúvajú. Číslovky sa charakterizujú ako slová číselného, nie široko kvantitatívneho významu (porov. s. 98). Záver problematiky o číslovkách tvorí kapitola *Číselné podstatné mená,* ktorá svojím slovotvorne orientovaným obsahom presahuje morfologický výklad. Jej užitočnosť sa znásobuje tým, že je zacielená na osvojovanie si spisovnej normy. V tomto zmysle treba hodnotiť aj podkapitolku *Spojenia s číslovkami,* ktorá by dobre zapadla i do opisu predložiek, avšak rámec číslovíek jej predurčuje obsahová (tematická) jedinečnosť.

Novšie teoretické východiská sa uplatnili aj pri klasifikácii zámen, pri ktorých sa za základ neberie osobné zámeno, ale binárny vzťah ukazovacích (s typickým spoluhláskovým elementom „*t*") a opytovacích zámen (obsahujúcich typický spoluhláskový element „*k*", „*č*"). Zvratné zámená (s elementom „*s*") sa zasa dávajú do úzkeho vzťahu s osobnými zámenami. Popri odrazovej zložke objektívnej reality prejavujúcej sa v syntaktických funkciách zámen sa pri delení zámen uplatňuje hľadisko funkčnosti, ktorá zahrnuje lexikálno-sémantické hodnotenie. Uplatnil sa tu aspekt výstavby textu, pričom sa vyčlenili dve primárne funkcie zámen: ukazovacia (exoforická) a odkazovacia (anaforická a kataforická) funkcia.

V široko koncipovanom opise slovies sa konštatuje, že dynamické príznaky prebiehajúce v čase, ktoré slovesá pomenúvajú, popri pomenúvaní činnosti a stavu obsahujú aj pomenúvanie vzťahov medzi substanciami (napr. *mať, podliehať, patriť* niekomu, niečomu . . .), pomenúvanie vlastností a schopností (napr. *ruža vonia, čierny fosfor nehorí* . . . porov. s. 125). V súvislosti s konštatovaním zmeny a úpravy slovesnej intencie sa osobitne opisuje zvratné *sa,* keďže jeho použitím možno robiť presuny slovies medzi intenčnými typmi. Zvratným slovesám sa venuje samostatná kapitola. V rámci slovies sa opisujú aj slovesné podstatné mená a slovesné tvary v mennej funkcii, ktoré si ponechávajú niektoré základné kategórie slovesa (vid, čas, slovesný rod). V súvislosti s tvorením jednotlivých tvarov sa primerane vysvetľujú varianty a odchýlky od pravidelného tvorenia najmä z formálnych, fonologických, fonetických a foneticko-fonologických príčin. V prehľade slovesných vzorov s lexikálnou charakteristikou sa (oproti MSJ) rozlišuje len trinásť vzorov na časovanie pravidelných slovies, vzor *žať — žnem* vypadúva.

Mimoriadne precízny je opis prísloviek. Za východisko základnej klasifikácie sa pokladá fundovanosť prídavných alebo podstatných mien. Popri prehľadnej sémantickej klasifikácii prísloviek je tu derivatologický a morfologický výklad o distribúcii príslovkových gramatických morfém, konštatujú sa základné tendencie morfém *-o, -e, -y,* najmä expanzívnosť morfémy *-o* v súčasnej spisovnej slovenčine. Na pestrosť morfologickej a slovotvornej štruktúry prísloviek sa ukazuje cez konverzný slovotvorný postup tvorenia prísloviek. Úplný obraz kombi-

nácií prefixálnych a sufixálnych morfém sa zachytáva v prehľadných tabuľkách (s. 170—171). Dynamickosť slovného druhu prísloviek sa dokladá tvorením vlastnostných prísloviek konverziou, vznikom okolnostných prísloviek lexikalizáciou substantívnych tvarov (pomalší proces), frazeologizáciou pádových foriem alebo syntaktických spojení substantív, resp. frazeologických zvratov, ale pri opise sa ráta aj s prechodom prísloviek k iným, najmä neplnovýznamovým slovným druhom.

V kapitole o predložkách uplatnil autor (J. O r a v e c) bohaté skúsenosti z tejto oblasti získané najmä pri spracúvaní problematiky v samostatných štúdiách a v samostatnom monografickom diele (Slovenské predložky v praxi). V kapitole *Mikrosystém predložiek* aplikoval autor v rámci jednotlivých pádov dôsledné syntaktické (syntagmatické) hľadisko. Podobne postupoval aj pri opise spojok. V ich členení podľa funkcie sa v rámci parataktických a hypotaktických spojok podrobnejšie opisuje jestvovanie nepravej a pravej parataxy a hypotaxy. Podobne ako predložky (vyjadrenia determinatívnych vzťahov) aj spojky (vyjadrenia determinatívnych a koordinatívnych vzťahov) a častice (vyjadrenia postojov hovoriaceho) sa opisujú ako synsémantické slovné druhy.

V systéme slovných druhov osobitné miesto zaujímajú citoslovcia. Z morfologického hľadiska sa pokladajú za amorfný slovný druh. Ich jazykový opis sa v učebnici predstavuje predovšetkým z pozície sémantiky; tu sa za členiace kritériá berie neurčitý (široký) význam oproti jednému významu a delenie na vlastné a zvukomalebné citoslovcia. Podľa formy a zloženia pristupuje delenie citosloviec na citové a vôľové. Zo syntaktického hľadiska sa citoslovcia vymedzujú irelevantným postavením vo vete ako stojace mimo vety, pričom samy sú osobitnou citoslovnou vetou. Fakultatívne nadobúdanie relevantnosti citosloviec vo vetnočlenských funkciách sa opisuje v poslednej kapitole.

Na záver zhŕňame, čo je zrejmé takmer z každého odseku, že recenzovaná kniha je starostlivo koncipovaným učebným textom a z teoretického hľadiska ide o adekvátny súhrn doterajšieho morfologického výskumu u nás.

J. Pavlovič

O češtině každodenní. Brno, Blok 1984. 288 s.

Starostlivosť o jazykovú kultúru nadobúda v súčasnosti čoraz väčšiu dôležitosť. S rozvojom spoločnosti je spojený aj vývin jazyka ako jej komunikačného kódu, a preto prvoradou úlohou jazykovej praxe je vytváranie bezšumového spôsobu komunikácie, ktorý by však popritom bol aj primerane pestrý a kultivovaný.

Takéto ciele si kladie aj kniha *O češtině každodenní*, ktorá vyšla v roku 1984 vo vydavateľstve Blok v Brne. Jej autormi sú terajší a bývalí pracovníci Ústavu pro jazyk český ČSAV v Brne. Kniha je súborom jazykových poznámok, ktoré boli z väčšej časti publikované v denníku Rovnost, ale aj v iných periodikách a ktoré tvoria v publikácii ucelené tematické okruhy. Autorom publikácie nešlo iba o prístupné a príťažlivé podanie jazykových pravidiel a noriem, ale aj o vysvetlenie nových tendencií v jazyku a o riešenie sporných prípadov z každodennej jazykovej praxe.

Kniha je rozdelená do 37 kapitol, z ktorých sa každá zaoberá istým okruhom

problémov z jednotlivých jazykových rovín a oblastí. Kapitoly sú logicky radené od problematiky najnižších bilaterálnych jednotiek — morfém *(Odolávají ohýbání, a přece se ohnou)* a inej morfologickej problematiky *(Můžeme si vybrat rod?)* cez problematiku syntaktickú *(Leccos o stavbě věty)*, lexikologickú *(O významových rozdílech mezi slovy)* po štylistickú *(Něco o stylu a jeho prostředcích)*. Najviac kapitol sa týka lexikografickej problematiky. Tu sa najväčší priestor venuje slovotvorbe, ale svoje miesto tu majú aj etymológia *(Hledání původu slov)* a frazeológia *(Klikaté cesty rčení)*. Samozrejme, priveľmi striktné členenie problematiky neprichádza do úvahy, pretože jazykový problém je často možné, ba niekedy aj nevyhnutné vysvetľovať z niekoľkých hľadísk.

Pri hodnotení jednotlivých slov, slovných spojení a gramatických javov autori neostávajú na úrovni správne — nesprávne, ale vychádzajú z kritérií slovotvorných zákonitostí a komunikatívnych tendencií v slovotvorbe, pričom zohľadňujú aj faktory vytvárajúce opozitné dvojice — stabilitu a dynamiku jazykového systému, pestrosť a presnosť vyjadrovania. Pri klasifikácii jednotlivých jazykových prostriedkov vychádzajú z dichotómie spisovná čeština a bežne hovorená čeština, napr. tvary *mohu, mohou, pomoz* — *můžu, můžou, pomož* (s. 37—38) a prihovárajú sa za kodifikovanie výrazov, ktoré sú v každodennom úze bežné, ale ktoré kodifikačné príručky ešte nezaznamenali, alebo ich napriek dlhodobému a frekventovanému používaniu neberú na vedomie. Autori sa prihovárajú aj za doplnenie slovníkov spisovnej češtiny o novoutvorené výrazy, ktoré by mohli uľahčiť a najmä zostručniť jazykovú komunikáciu *(vyuhlit, zprůjezdnit, zpohotovit* a pod. — v kapitole *Předpony mění význam sloves)*. Na mieste sú aj úvahy o variantnosti niektorých tvarov, ktorá podľa názoru autorov zbavuje niektorých hovoriacich zbytočného strachu z toho, či sa vyjadrujú správne (kap. *Některá úskalí skloňování*).

Napriek istej benevolentnosti autori dbajú na zachovanie stability jazykového systému spisovného jazyka (kap. *Hledání názvu pro nové věci a jevy*). Za originálny treba pokladať návrh na využitie nesystémových a redundantných „neologizmov", nachádzajúcich sa najmä v dokumentoch niektorých inštitúcií, na ironické označovanie zbytočnej činnosti príslušnej ustanovizne, napr. *dokladovat, (vy)rozborovat, zapapírovat* (porov. kap. *O konkurenci sloves a o nových slovesech na -it a -ovat*).

Zaujímavé sú exkurzy do oblasti nárečí, slangu a tzv. „městské mluvy" (najmä v Brne, čo je pochopiteľné z hľadiska pôsobiska autorov publikácie) v kapitole *Nářečí a slang versus spisovný jazyk*. Autori nielenže vysvetľujú pôvod a význam niektorých výrazov, ale aj ukazujú, v ktorých komunikačných sférach je ich používanie účelné.

Publikácia venuje pozornosť aj medzijazykovým vzťahom, a to česko-nemeckým a česko-slovenským. O vzťahu češtiny a nemčiny sa v prvom rade hovorí v kapitole *O odněmčování hovorové a lidové češtiny*, kde sa venuje pozornosť dialektickému vzťahu cudzích prvkov a domáceho jazyka zo štylistického hľadiska. Na česko-nemecké jazykové vzťahy upozorňujú aj kapitoly o kompozitách *(O složených podstatných jménech* a *O složeninách hybridních)*, kde sa poukazuje na obmedzenosť niektorých brusičských (puristických) teórií. V kapitole *Malá exkurze do slovenštiny* sa vysvetľujú rozdielne významy slov, ktoré majú v našich jazykoch rovnakú podobu (*kapusta, kapsa, pečeň* a pod.) a pertraktuje sa aj preberanie niektorých slov a slovných spojení zo slovenčiny do češtiny *(chýr)*. K tomuto javu zaujímajú autori kladný postoj: „Můžeme si vypůjčovat

slova z jazyka tak blízce příbuzného, jako je slovenština? Ano, vítáme každý prvek, kterým slovenština obohacuje výrazové možnosti češtiny" (s. 205).

Z hľadiska presnosti a jasnosti vyjadrovania je dôležitá kapitola *O významových rozdílech mezi slovy,* kde sa autori zaoberajú sémantikou niektorých výrazov. Ide im jednak o jednoznačnosť termínov *(šroub — vrut),* jednak o logické chyby a paradoxy v niektorých slovných spojeniach *(loutková armáda — armáda loutkové vlády;* význam slova *partyzánsky* vo vojne a po vojne).

Čitateľsky vďačné sú príspevky o existencii slov v čase, napr. *Odraz společenského pohybu v jazyku* a *O módě v jazyku.* Dôležitá je najmä druhá z nich, ktorá upozorňuje na infláciu niektorých výrazov, čo vedie k vytváraniu klišé a často aj ohlupujúcich a pritom vznešene sa tváriacich fráz. Výsledkom je ochudobňovanie výrazových možností jazyka i človeka. Týka sa to nielen slova *provádět* (v slovenčine známe sloveso *prevádzať*), ale aj spojení so slovami *realizovat, zavítat, akce, proces.*

Rovnako príťažlivá je aj etymologická kapitolka *Hledání původu slov,* v ktorej je aj stručná zmienka o vrstve nostratických slov — *küni* (žena), *wete* (voda), *nimi* (meno) atď.

Štylistická kapitolka knihu priliehavo ukončuje a okrem iného hovorí aj o potrebe stručnosti informácie a o pôvode niektorých frekventovaných nadávok a expletív.

Publikácia je veľmi prehľadná. K dobrej orientácii prispievajú marginálie, index a obsah, v ktorom je popri názvoch kapitol uvádzaný aj okruh problémov, na ktoré sa zameriavajú.

Česká verejnosť dostala do rúk príťažlivú a praktickú príručku každodennej jazykovej praxe. Užitočná a zaujímavá však bude táto publikácia aj pre orientovaného používateľa spisovnej slovenčiny. Umožní mu porovnať lingvistický výklad problémov z jazykovej praxe v češtine so situáciou v slovenčine, kde sa s podobnou problematikou môže stretnúť na stránkach odborných jazykovedných časopisov, ale aj v jazykových rubrikách dennej tlače. O tom, že podobné publikácie sú potrebné, svedčí záujem verejnosti o jazykovú kultúru, ako aj o podobné publikácie.

E. Pícha

ROZLIČNOSTI

Významové chyby v jazykovom prejave. — V rôznych časopiseckých príspevkoch alebo v xerograficky rozmnožovaných publikáciách sa pre zanedbávanie významových vlastností slov vyskytujú texty s kostrbatými vetami. A tak sú dôvody na to, aby sme upozornili aspoň na najčastejšie javy. Vyskytujú sa napr. takéto spojenia: *o najvýznamnejších chorobách hospodárskych zvierat, príčiny tohtoročných výrobných úspechov, zlom vo vývoji hektárových výnosov obilnín* a pod.

Najvšeobecnejším triedením slov z hľadiska významu je tzv. významová sféra. Môže byť kladná, neutrálna a záporná. Do kladnej sféry sa zaraďujú slová s kladným významovým nábojom, teda také slová, ktorými sa označujú prospešné, osožné, príjemné javy; napr. *zdravie — zdravý — uzdraviť sa, úspech — úspešný — vydariť sa, získať, zadovážiť, významný — významnosť* a iné. Do zápornej sféry patria slová so záporným významovým nábojom, teda také, ktorými sa označujú škodlivé, nepríjemné javy; napr. *nešťastie — nešťastný, strata — stratiť, choroba — chorý — ochorieť, neúspech, úpadok* a i. Slová, ktoré nemajú ani výraznejší kladný, ani postrehnuteľný záporný náboj, zaraďujeme medzi významovo neutrálne (*chôdza — chodiť, stavať, zahraničný* a pod.).

Keď analyzujeme uvedené príklady, ukáže sa, že sú v nich zo spomínaného významového hľadiska chyby. Slovo *choroba* má záporný významový náboj. Prídavné meno *významný* (nie *významový*) nadobudlo kladný významový náboj. Významné môže byť len to, čo je osožné, tvorivé, príjemné. Hovoríme o významných mysliteľoch, objaviteľoch, vynálezcoch, spisovateľoch, o významných udalostiach z hľadiska pokroku, svetového mieru, ale nie o „významných" vrahoch, utláčateľoch, nepriateľoch, a teda nie je správne hovoriť ani o „významných chorobách". V porovnaní s kladným nábojom príd. mena *významný* preberajú negatívny náboj prídavné mená *závažný, nebezpečný, zdravotne škodlivý, hospodársky škodlivý* a iné.

Podstatné meno *príčina* má výrazný negatívny náboj, zatiaľ čo slovo *úspech* patrí do kladnej významovej sféry. Hovoríme o príčinách vojen, chorôb, úpadku, nešťastia, tragédií, ale nie o „príčinách" slávy, uznania, úspechov, chvály, pokroku, víťazstva a pod. Slovo *príčina* má v kladnej významovej sfére protipól v slovách *podmienka, podmieniť, zabezpečiť, zrodiť sa,* aj keď tieto slová môžu mať aj neutrálny význam.

Keď slovo *zlom* (so základným významom v oblasti mechaniky) nadobudne prenesený význam (zlom vo vývoji abstraktných javov), zaradí sa do negatívnej významovej sféry. Preto je nelogické povedať alebo napísať, že „významný zlom v hospodárení podniku znamenali nové kontrolné a úsporné opatrenia". Keďže sa hovorí o opatreniach na zlepšenie hospodárenia (= kladná sféra), malo sa použiť slovo *obrat,* nie *zlom.* Pravda, aj slovo *obrat* môže mať neutrálny významový náboj *(obrat k horšiemu).*

Aj spájanie slov v rámci jednej významovej sféry môže pôsobiť nelogicky. Ide napr. o slová *dôležitý* a *význam,* ktoré majú kladný významový náboj: dôležitý = významný. Keďže sa neodlišujú inakším významom, ich spojenie do subordinatívneho vzťahu („dôležitý význam") je nelogické. Pisateľ, ktorý použil takýto syntaktický sklad, chcel pravdepodobne vyjadriť mieru významu. Keď tu

použijeme neutrálne prídavné mená miery *(malý, značný, veľký)*, logická porucha sa odstráni; spojenia *malý význam, veľký význam* sú logicky správne.

Prídavné meno *dôležitý* môžeme spojiť napr. s podstatným menom *opatrenie*, lebo toto podstatné meno v kladnej významovej sfére patrí do inej významovej podskupiny, slovo *dôležitosť* neznačí to čo *opatrenie*.

Významové kategórie môžeme tvoriť aj z iného hľadiska. Rozlišujeme napr. vec a jej používateľa, predávajúceho a zákazníka, rozhlasovú (televíznu) referentku a jej hosťa a pod. Ide teda o dvojpólovú rečovú situáciu. Reč je napr. o širokozáberovej kosačke (= jeden pól) a o traktoristovi (= druhý pól). Ak širokozáberovosť dávame do vzťahu s kosačkou, ide o vlastnosť kosačky, nie o vlastnosť traktoristu. Táto vlastnosť kosačky môže byť jej prednosťou v porovnávaní s úzkozáberovou kosačkou alebo jej nedostatkom, keď ju porovnávame s kosačkou, ktorá má ešte širší záber. Keď širokozáberovosť dávame do vzťahu s traktoristom, nepôjde o prednosť či nedostatok traktoristu, ale o to, že traktorista je vo výhode alebo v nevýhode v porovnaní s iným traktoristom, ktorého kosačka má ešte užší alebo ešte širší záber. Vo výhode či nevýhode je teda používateľ veci, nie sama vec. Písať o výhode či nevýhode kosačky je teda také nelogické ako spojenie „najdôležitejšie choroby hospodárskych zvierat".

Slušne vychovaný kupujúci si v obchode prosí to alebo ono. To je jeho vec, či sa stavia do pózy „prosiaceho", alebo povie *Dajte mi toto a toto!* No nie je prejavom slušne sa správajúcej predavačky, keď do pózy prosiaceho stavia kupujúceho ona, lebo tým kupujúceho ponižuje. Do jej úst patrí otázka: *Čo si želáte?* (nie: *Čo si prosíte?*).

Televíznu alebo rozhlasovú redaktorku taktiež nemožno pokladať za štylisticky orientovanú, keď povie: *Pozvala som si pred kameru (pred mikrofón) riaditeľa podniku s. X. Y.* Tým sa vlastne vyjadruje v takom zmysle, akoby príslušného riaditeľa volala „na koberec". Lepšie by bolo povedať: *V tejto veci sme sa obrátili na s. riaditeľa podniku X. Y., ktorý prijal naše pozvanie . . .*

Chyby sa robia aj v rozlišovaní elementárneho, t. j. vecného významu slov. V súvislosti s náhradou slova „merítko" správnejšie utvoreným nástrojovým pomenovaním *meradlo* sa viacerí používatelia jazyka dopúšťajú tzv. hypergramatizmu alebo kratšie hyper-izmu. Slovo *meradlo* používajú totiž aj v takej rečovej situácii, kde sa vyžaduje slovo patriace do inej významovej kategórie. Čo je meradlo? Je to nadradený pojem pomenovaní s užším pojmovým rozsahom. Stolársky meter, stavbárske pásmo, poľnohospodárske drevené kružidlo a pod. sú meradlá. Slovo *meradlo* však môže mať aj prenesený význam. Meradlom úspešnosti športovca je schopnosť dávať góly, získavať víťazstvá, dosahovať vynikajúcu výšku, dĺžku, rýchlosť a pod. Meradlom inteligencie môže byť podľa rôznych morálnych noriem skromnosť, úcta k starším, zhovievavosť voči druhým, dobrý vzťah k deťom, ochota pomáhať druhým a pod. Slovo *meradlo* sa nemôže stupňovať, aj keď sa niekedy povie, že napr. Ferovu a Janovu hodnotu výkonu nemerali „rovnakým metrom", „rovnakým meradlom". Je však v rozpore s pojmovou logikou, keď sa slovo *meradlo* používa v takých určovacích skladoch, ako napr. *v európskom meradle, v celosvetovom meradle* a pod. Podobne by nebolo správne vytvárať spojenia „v celosvetovom metri", „v celoeurópskych kilogramoch" a i. Pojem vzťahujúci sa na meniacu sa veľkosť meranej veci (plochu, objem, hmotnosť, abstraktné hodnoty) sa označuje slovom *rozsah*. Na niektorých váhach je uvedené: 5—5000 kg (na menšiu hmotnosť ako

5 kg nie sú dosť jemné, na hmotnosť vyše 5000 kg nie sú dosť silné, pevné). Správne bude teda hovoriť o produktívnosti v celoštátnom, celoeurópskom, celosvetovom rozsahu (nie meradle).

Svojou poznámkou sme chceli upozorniť, že nejde iba o to, aby sme kultúru jazykového prejavu videli v náležitom pravopise, skloňovaní a v gramatických väzbách, ale aj v náležitom spájaní slov z hľadiska ich významu.

F. Kočiš

Dizajnér, buldozér a dispečer. — V príspevku Design — designér, či dizajn — dizajnér? (Slovenská reč, 44, 1979, s. 318—319) sme v derivátoch *dizajnér* a *dizajnérsky* odporúčali písať a vyslovovať dlhé *é*. M. Ivanová-Šalingová — Z. Maníková v Slovníku cudzích slov (1979, 1983, s. 200) uvádzajú slová *designer* i *dizajner* s krátkym *e*. Á. Kráľ v Pravidlách slovenskej výslovnosti (1984, s. 247) uvádza slovo *designér* s dlhým *é*. Zdomácnenú podobu *dizajnér* Á. Kráľ neuvádza. E. Rísová v príspevku Dezén — dizajn, reagencia — reakcia v rubrike Poznámka o slovenčine (Práca, 12. 5. 1985, s. 5) konštatuje, že od slova *design/dizajn* je utvorené činiteľské podstatné meno *designér/dizajnér*, ktorého slovenským ekvivalentom je dvojslovný názov *priemyselný výtvarník*, resp. *priemyselný návrhár*. Vzťahové adjektívum k substantívu *design/dizajn* je *designový/dizajnový*, k substantívu *designér/dizajnér* — *designérsky/dizajnérsky*. E. Rísová však raz uvádza podoby *designér/dizajnér*, inokedy podoby *designer/dizajner*.

Slová *dizajnér* a *dizajnérsky* sú v hromadných oznamovacích prostriedkoch veľmi frekventované. Zapisujú sa prevažne s dlhým *é*. Z množstva dokladov uvedieme aspoň niektoré z troch slovenských denníkov (Pravda, Práca, Smena): *Čo potrebuje na svoju prácu priemyselný dizajnér. — Dizajnérske pracovisko ... — Lenže dizajnér nie je maliarom ... — Dizajnér vidí ... — Dizajnéri síce majú ... — Lenže pre dizajnéra je prostredie ... — Dizajnér potrebuje ... — Systém spolupráce dizajnéra ... — ... pre nedostatočné dizajnérske riešenie ... — vybudovať dizajnérske stredisko. — ... povolanie dizajnér ... — Plnohodnotných dizajnérov ... — ... najmenej dvetisíc dizajnérov ... — ... činnosti dizajnérov ... — ... pre dizajnérsku činnosť ... — ... silné dizajnérske tímy — ... súťaž pre dizajnérov ... — ... prehliadku mladých dizajnérov ... — ... na tvorbu mladých dizajnérov ... — ... hovoril mladý dizajnér ... — Tesla Orava prijala designéra ... — ... profesie designér a kováč ... — Konštruktéri, dizajnéri ... — ... i amatérskych designérov ... — ... najnovšie designérske riešenia ...*

M. Ivanová-Šalingová — Z. Maníková v Slovníku cudzích slov zapisujú slovo *designer/dizajner* s krátkym *e* pravdepodobne analogicky podľa staršieho slova *majner*, kde sa naozaj píše a vyslovuje krátke *e*, teda tak, ako v slovách *partner*, *gauner*. V slove *dizajnér* je tendencia vyslovovať a písať dlhé *é*, o čom svedčia doklady z dennej tlače.

Slovo *buldozér* príručky súčasnej spisovnej slovenčiny zapisujú s dlhým *é*. S dlhým *é* registruje toto slovo aj Slovník slovenského jazyka I (1959, s. 143), Morfológia slovenského jazyka (1966, s. 89), Pravidlá slovenského pravopisu (1971, s. 128), Česko-slovenský slovník (1979, s. 39), Slovensko-ruský slovník (1976, s. 38), Praktická príručka slovenského pravopisu od A. Zaunera (1973, s. 195), Retrográdny slovník slovenčiny od J. Mistríka (1976, s. 307), Slovník cudzích slov (M. Ivanová-Šalingová — Z. Maníková, 1979, s. 155), Príručka

slovenského pravopisu pre školy (J. Oravec — V. Laca, 1973, s. 188). Á. Kráľ v Pravidlách slovenskej výslovnosti (1984, s. 231) však uvádza iba podobu *buldozer* (s krátkym *e*, pričom osobitne zdôrazňuje, že slovo *buldozer* netreba vyslovovať s dlhým *é*). Doklady z dennej tlače ukazujú, že súčasná kodifikácia slova *buldozér* s dlhým *é* sa zachováva, napr.: ... *za pomoci 31 buldozérov* ... (Pravda, 14. 6. 1985, s. 3). — *Na svet prichádza „vodný buldozér“*. — *Hodno pripomenúť, že tento „vodný buldozér“ bude môcť zeminu rozrušovať* ... (Pravda, 16. 8. 1985, s. 1). — *To prvé je nákladné auto, druhé buldozér* ... — ... *prišli tri traktory, ďalší buldozér* ... (Pravda, 16. 10. 1985, s. 4). — ... *to je zasa „macher“ na buldozéry* (Práca, 3. 10. 1973, s. 5). — ... *strojníkov pre (!) obsluhu bagrov a buldozérov* (Východoslovenské noviny, 22. 8. 1985, s. 5). — *Pozemné stavby Poprad prijmú strojníkov pre (!) obsluhu bagrov a buldozérov* (Východoslovenské noviny, 10. 9. 1985, s. 5). V slove *buldozér* je v spisovnom úze ustálené dlhé *é* (podobne ako v slovách *dozér, difuzér, konfuzér*), preto ortografickú a ortoepickú kodifikáciu tohto slova neodporúčame meniť.

V niektorých denníkoch sme dlhé *é* zaregistrovali aj v slove *dispečer (dispečerka)*, napr.: ... *Dušan Juríček, dispečér na observatóriu na Malom Javorníku* ... — *Dispečér RNDr. Vladimír Rak obsluhuje radar.* — ... *jeden zo skupiny dispečérov* ... — ... *a budú pracovať ako dispečéri.* — *Celú skupinu dispečérov sme našli pohromade* ... — ... *kolektívu mladých dispečérov* ... (Smena, 14. 10. 1985, s. 3). — *Od Margity Lukáčovej, dispečérky Krajskej poľnohospodárskej správy v Košiciach* ... (Práca, 22. 10. 1985, s. 2).

V slove *dispečer* je v súčasnej spisovnej slovenčine ustálený pravopis i výslovnosť s krátkym *e*, lebo po spoluhláske č sa dlhá samohláska nepíše (porov. aj slovo *rančer*). S krátkym *e* sa toto slovo registruje vo všetkých príručkách súčasnej spisovnej slovenčiny. Zapisovanie slova *dispečer* s dlhým *é* treba pokladať za chybu.

Zhrnujeme. V súčasnej spisovnej slovenčine sa slová *dizajn, dizajnér, dizajnérsky* zapisujú v zdomácnenej podobe, v menšej miere sa používajú pôvodné podoby *design, designér, designérsky*. V slove *buldozér* je v slovenčine ustálený pravopis a výslovnosť s dlhým *é*, naproti tomu s krátkym *e* treba písať a vyslovovať slovo *dispečer*.

J. Jacko

Index 49 611

SLOVENSKÁ REČ, časopis pre výskum slovenského jazyka. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Ročník 51, 1986, číslo 2. Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Technická redaktorka S. Číčelová. Vychádza šesť ráz za rok. Ročné predplatné Kčs 48,—, jednotlivé číslo Kčs 8,—. Rozširuje poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, 813 81 Bratislava, Gottwaldovo nám. 6/VII. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin. Registračná značka F 7089.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution rights are held by JOHN BENJAMINS, N. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, Amsterdam, Netherlands.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1986.
Kčs 8,—.